

Ö N S Ö Z

Hz. Peygamber, yaratılmışların en üstünüdür. Onu yaratan ve dini örnek kişiliğiyle yaşamasını irade buyuran Cenab-ı Hakk'a hamd ve senâlar olsun. Kurtuluşa, huzura ve dünya-ahiret mutluluğuna giden yolda bir rehber olarak gönderilen Yüce Elçi'ye salât ve selâm olsun.

Duygusal zekâ; ruhanî kalp, amelî akıl, gönül, mâneviyât, ahlâk, edep gibi kelimeler altında anlam ve içerik yönüyle İslam kültür ve medeniyetinden hiçbir zaman uzakta kalmamıştır. Bu donanımlar, cüz'i farklılıklar arz etseler de hedefleri ve kaynakları açısından aynıdır. Psikoloji bilimi, bu kavramların bütünü "duygusal zekâ" başlığı altında toplamıştır. Özellikle yirminci yüzyılın sonlarına doğru bu sahada gerçekleştirilen alternatif açılımlar insanın, biri "düşünen" ve biri "hisseden" olmak üzere iki zekâyâ sahip olduğu sonucuna varmıştır. Bu sonuç aslında başta Kur'an ve hadisler olmak üzere İslam düşünce tarihi ve tasavvuf kaynaklarıyla paralellik arz etmekteydi.

Hz. Peygamber'in yaşadığı hayatı birçok zaviyeden ele alan sayısız eser telif edilmiştir. Biz bu çalışmamızda bir sentez oluşturmaya çalıştık. Pozitif ve negatif bilimlerin birbirinden ayrılamayacağı gerçeğinden hareketle Hz. Peygamber'in örnek kişiliğine bir de duygusal zekâ yetkinlikleri perspektifinden bakmayı denedik.

Araştırmamızın "Hz. Peygamber ve Duygusal Zekâ Yetkinliklerine İşâret Eden Hadisler" başlıklı ikinci bölümünde konunun genişlemesi ve dağılmasını önlemek amacıyla geneli yansıtan seçme örnekler vermeye gayret ettik. Konuya hazırlık mahiyetindeki giriş bölümünde önce duygusal zekâ kavramlarını ve konularını ele aldık. Ardından -duygusal zekâ diliyle- duyguların deposu konumundaki amigdalaya işaret eden ayetlerden misaller verdik.

Konumuzun yapısı gereği, Hz. Peygamber'in mekârim-i ahlâkını tek tek analiz etmek yerine az önce dile getirdiğim gibi onu bir sentez olarak ifade etmeyi daha uygun

gördük. Zira Hz. Peygamber, son elçidir. Halen yedi kıtada yaşamakta olan her bir insan, onun mesajına muhtaçtır. Bu yönüyle önemli bir gelişme kaydeden duygusal zekânın ve arayış içindeki kişisel gelişim sanatlarının Hz. Peygamber'den uzak oluşu, bu araştırmaya teşebbüs etmemizin önemli sebeplerinden biridir.

Sizleri araştırmamızla baş başa bırakmadan önce çalışmalarında bana önderlik eden, her satıra göz nurunu döken, hatalarımı sabırla tashih eden Kur'an ve Peygamber âşığı hocam Doç. Dr. Emin Âşıkutlu'ya, fikirlerinden ve eserlerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Ali Akyüz, Prof. Dr. İbrahim Canan, Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan, Prof. Dr. Raşit Küçük ve Yrd. Doç. Dr. Ali Ulvi Mehmedoğlu hocalarıma yürekten teşekkür ederim.

Ayrıca -Arapların deyimiyle- henüz tırnaklarım yumuşaklığını kaybetmemişken ilahiyat tahsilini tamamlayan ve evimizde ikram ettiğim çayların buharı altında Yüksek İslam Enstitüsü'nden arkadaşlarıyla hadis okuyarak ilham kaynağı olan babam Abdurrahim Yıldız'a, yetişmem adına her türlü sıkıntıyı sinesine çeken biricik anneme, imam-hatip lisesi tahsilimiz süresince Arapçayı ve dini ilimleri bizlere sevdiren fedakârlık timsâli hocamız Dr. Mehmet Refii Kileci'ye ve bu araştırmanın tamamlanacağı ana kadar bir an olsun yanımdan ayrılmayan ehl-i rikkat eşim Ayşegül Yıldız'a ayrıca minnet ve şükranlarımı arz ederim.

Son olarak dâr-ı bekâyâ irtihâl eden her iki âlim dedem... Bu eserin vücuda gelmesi münasebetiyle öncelikle hemen her İslâmî ilimde telifi olan ve sinisini Anadolu'nun her tarafından gelen ilim talebelerine bir döşek haline getiren, gözümün görmediği ama kalbimin onu hicranla andığı dedem Fahrettin Yıldız'ı ve diğer dedem, hamiyetperver, diğergâm insan, emekli Batman müftüsü Alâeddin Yavuz'u hayırla yâd ederim.

Araştırmamızın okuyanlara faydalı olmasını dilerim.

İstanbul, 2006.

Fahreddin YILDIZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR.....	VI

GİRİŞ

KONU, YÖNTEM, KAVRAMLAR ve KAYNAKLAR

I. KONU.....	2
II. YÖNTEM.....	3
III. KAVRAMLAR.....	4
A. DUYGU.....	4
a. Duyu (His)	5
A. Hissetme gücü.....	5
B. Âtifi düşünce.....	5
C. Ahlâkî hissediş.....	5
b. Algılama (İdrâk)	6
a. Hiss-i müşterek.....	6
b. Musavvire (Hayâl)	7
c. Vehim gücü.....	7
d. Hâfıza – Zâkire.....	7
e. Kuvve-i Mutasarrife.....	8
B. ZEKÂ.....	9
C. DUYGUSAL ZEKÂ.....	9
1. Gazâlî'nin ruhanî kalp yaklaşımı.....	10
2. Kınalızâde'nin akl-ı amelî yaklaşımı.....	11
D. MUDĞA.....	11
E. KALP.....	12
F. AKIL.....	13
IV. KAYNAKLAR.....	13
A. HADİS KAYNAKLARI.....	14
B. PSİKOLOJİ KAYNAKLARI.....	14

BİRİNCİ BÖLÜM
KUR'AN'DA VE HADİSLERDE DUYGUSAL ZEKÂ

I. KUR'AN'DA DUYGUSAL ZEKÂ	17
A. KUR'AN'DA KALP ANLAMINA GELEN KELİMELER	17
1. Kalp.....	18
2. Fuâd.....	18
3. Lübb.....	19
B. DUYGUSAL ZEKÂYA İŞARET EDEN AYETLER	19
1. Kavramayan Kalp.....	20
2. Mühürlü Kalp.....	22
3. Akletmeyen Kalp	23
4. Düşünen Kalp	24
5. Benzeşen Kalpler	25
6. Cahil Kalp.....	27
7. İnkârcı Kalp.....	28
8. İmandan Çevrilen Kalp.....	29
II. MUDĞA KELİMESİ ve HADİSLERDE DUYGUSAL ZEKÂ	30
A. BEDEN SAĞLIĞI	32
B. RUH SAĞLIĞI	32
C. HEM RUH HEM BEDEN SAĞLIĞI	33

İKİNCİ BÖLÜM
HZ. PEYGAMBER ve DUYGUSAL ZEKÂ YETKİNLİKLERİNE
İŞARET EDEN HADİSLER

I. HZ. PEYGAMBER VE KİŞİSEL YETKİNLİKLERİ	34
A. KENDİSİYLE İLGİLİ FARKINDALIK	35
1. Özbilinç (Kendi Kendini Tanıma).....	35
2. Kendi Kendine Karar Verme.....	37
3. Stresle Baş Etme.....	39
4. Kendini Açma.....	40
5. İçgörü.....	41

6. Kendini Kabullenme.....	43
7. Özgüven	43
B. KENDİNİ YÖNETME.....	44
1. Kendini Kontrol.....	45
2. Güvenilirlik.....	46
3. Esneklik.....	48
4. Yeniliklere Açık Olmak.....	51
5. Kontrol Odağı İçeride Olmak.....	52
C. MOTİVASYON.....	53
1. Başarıya Yönelmek.....	53
2. Bağlılık.....	55
3. Girişimcilik.....	55
4. İyimserlik.....	58
II. HZ. PEYGAMBER VE SOSYAL YETKİNLİKLERİ.....	61
A. EMPATİ.....	62
1. Diğer İnsanları Anlamak.....	63
2. Başkalarını Geliştirmek (Tebliğ).....	65
3. Hizmete Yönelik Olmak.....	66
B. SOSYAL BECERİLER.....	68
a. İletişim.....	69
b. Etkileme	71
c. Çatışma Çözümü	74
d. İşbirliği.....	75
e. Ekip Çalışmasına Yatkınlık (Cemaat Bilinci).....	76
a. Birbirini sevmek.....	77
b. Teşekkür etmek.....	77
c. Hediyeleşmek.....	78
d. Tokalaşmak (Musâfaha).....	78
e. Saygı göstermek.....	78
f. Liderlik.....	78
g. İlişki Kurmak.....	80
SONUÇ.....	82
KAYNAKÇA.....	84

KISALTMALAR

a. g. e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.s.	: aleyhi's-selâm
b.	: bin, İbn
bkz.	: bakınız
c.	: cilt
c.c.	: celle celâlüh
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
EQ	: emotional quotient (duygusal zekâ)
h.	: hicri
haz.	: hazırlayan
Hz.	: Hazreti
IQ	: intelligence quotient (bilişsel zekâ)
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İK	: İnsan Kaynakları
md.	: maddesi
nşr.	: neşreden
R.a.	: radiye'llâhu anhu
S.a.v.	: salla'llâhu aleyhi ve selem
s.	: sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik
Thr.	: Tahriç
Trc.	: Tercüme eden
ts.	: tarihsiz
v.d.	: ve diğerleri

GİRİŞ

Günümüzde aklın kumanda alanına giren gelişmeler büyük bir hızla ilerleyerek neredeyse doyuma ulaşmıştır. Keşifler, icatlar ve baş döndürücü teknolojik gelişmeler, aklın mahsulleri olarak ön plana çıkmıştır. Ancak sadece duyguların kumanda edebileceği sevgi, saygı, af, güven, acıma, şefkat, saygı, kadirşinaslık, vefâ ve nezaket gibi mânevî donanımlar yaygınlaşacağı yerde tam aksine körelerek adeta erozyona uğramış ve maddî imkânlarla, mânevî değerleri kazanmak isteyen bir insan yapısı gelişmiştir. Mâneviyâttan yoksun yetişen bu insan yapısı, aslında en mükemmel kıvamda başladığı yolculukta¹ bocalamış, şaşırılmış ve salt akıl ekseninde hareket etmek suretiyle, deyim yerindeyse tek kanadıyla uçan veya uçmaya çalışan kuşa benzemiştir.

Bunun bir uzantısı olarak, duyguların ve mâneviyâtın ihmal edildiği toplumlarda ne yazık ki şu vahim tablolarla karşılaşmıştır:

a. A.B.D. nüfusunun bütününe temsil eden 8098 Amerikalıdan oluşturulmuş bir örnekleme yoluyla yapılan çalışmada, nüfusun yüzde 48'inin hayatlarında en az bir kez psikiyatrik sorun yaşamış oldukları ortaya çıkmıştır.²

b. Yine A.B.D.'de 1993 yılında yapılan bir araştırmada, üniversitedeki kız öğrencilerin yüzde 35'inin sarhoş olmak için alkol aldığı, üniversite kampuslarında vuku bulan tecavüzlerin yüzde 90'ının ya saldırgan, ya kurban, ya da ikisi birden içkiliyken olduğu, ayrıca on beş ilâ yirmi dört yaş arası gençlerin ölüm nedenlerinin en başında alkolle bağlantılı kazaların geldiği tespit edilmiştir.³

c. Son yirmi yıla kıyasla, Amerika'da 1990'larda şiddet suçlarından tutuklanan reşit olmamış gençlerin oranının en yüksek düzeye tırmandığı görülmüştür. Zorla tecavüzden tutuklanan ergen gençler iki katına, cinayet suçundan tutuklananlar da dört katına çıkmıştır. Ayrıca 1993 yılı itibarıyla, on – on dört yaş arası kız çocukları arasında

¹ Tîn (95), 4, 5.

² Daniel Goleman, **Duygusal Zekâ (Neden IQ'den Daha Önemlidir)**, 29. Baskı, (trc. Banu S. Yüksel), Varlık Yayınları, İstanbul, 2005, s. 317.

³ Goleman, a.g.e., s. 316.

doğum yapanların, bazılarının deyimiyle "bebek yapan bebeklerin" oranı, beş yıl boyunca sürekli artış göstermiştir.⁴

Bu örnekler Amerika ya da farklı bir ülkeyle sınırlı değildir. Duygusal körlüğün faturasını, geleceğinin teminatı durumundaki nesillerini yitirmekle çok ağır bir biçimde ödemekte ve böylelikle Bakara suresinde zikredilen "ekin ve nesli yok eden insanların"⁵ durumuna düşen milletlerin sayısı hiç de az değildir. Bütün bu olumsuzlukların kaynağı, aklın merkeze alınarak duygu formasyonunun ihmal edilmesi olmalıdır.

I. KONU

Ümitlendirici bir gelişmedir ki, özellikle son yıllarda bu eksiklik fark edilmiş ve bunun giderilmesine yönelik olarak duygu donanımları üzerine araştırmalar yapılarak ihmale uğramış duygu yapısı yeniden keşfedilmeye çalışılmıştır. Çünkü çok iyi eğitim görmüş, hatta birkaç üniversite bitirmiş çok zeki bireyler, örneğin doktor olduğunda hastasının iç organlarını çalmış, mühendis olduğunda inşaattan malzeme eksiltmiş ya da idareci olduğunda adaletten sapmıştır. Bu ve benzeri tecrübeler, salt akıl eksenli eğitimin total bir eğitim olduğunun anlaşılmasına fırsat vermiştir.⁶

Bunun bir sonucu olarak “Düşünüyorum, o halde varım” tabanlı hareket ederek bilime ve teknolojiye ağırlık veren batı düşünce sistemi, düşünen ama haksızlık yapmayan, kavrayan ama zulmetmeyen, zeki ama şefkatli bir insan tipi arayışına girmiştir. Harvard Üniversitesinden Dr. Daniel Goleman, bu arayışın ihtiyacını iki kelimeyle ortaya koymaya çalışmıştır : Duygusal zekâ.

Goleman, duygusal zekâ ifadesiyle prensipte akıl ve duygunun ayrı mekanizmalar olduğunu kabul etmekle beraber birinin diğerinden üstün

⁴ Goleman, a.g.e., s. 290.

⁵ Bakara (2), 204, 205.

⁶ Richard Boyatzis, Annie McKee, Daniel Goleman, **Yeni Liderler (Primal Leadership)**, 4. Baskı, (trc. Filiz Nayır, Osman Deniztekin), Varlık Yayınları, İstanbul, 2005, s. 38.

tutulamayacağını savunuyordu. Goleman, duygusal zekâyı (emotional quotient) – ifade olarak – ilk telaffuz ettiğinde "duygu" kelimesini, günlük kullanımdaki anlamından farklı olarak akılcı zihnin işleyişine benzer ikinci bir zihin yerine kullanmıştı.⁷

Bu sahada halen sayıları sınırlı kitap, makale ve sunum hazırlanmıştır. Tüm dünya sathına yayılmış bu çalışmaların müellifleri sürekli olarak, aklını ve duygularını dengeleyen bir “duygu” yani “kalp ve mâneviyât” insanını tasvir etmiş, bununla yetinmeyerek hususiyetlerini maddeler halinde sıralamıştır. Kimileri de kendisinin ya da içinde bulunduğu cemiyetin doğrularına uyacak insan tipini ön plana çıkarmış ve bu ideal insan tipini yine kendi kurguladığı kişisel gelişim eğitimlerinde ön plana çıkarmıştır. Kişisel gelişim, önemli bir ticaret kavramı haline gelmiş, ülkemizde de insan kaynakları sahasında sektörleşmiştir.

Araştırmamızın amacı, Hz. Peygamber’in duygusal zekâsını belirlemek ve bunun değerlendirmesini yapmak değil, "duygu donanımı" demek olan duygusal zekâyı Hz. Peygamber'in vasfında irdelemektir. Nasıl ki tıbb-ı nebevî üzerine yapılan bir araştırma, Hz. Peygamber'in tabâbetini değerlendirmeye tabi tutup sorgulamayacaksa ve yine Hz. Peygamber'in – misal olarak – gazve ve seriyyelerini ele alan bir tez nasıl ki onun askerî vasfını eleştirel olarak ele almayacaksa biz de Hz. Peygamber'in duygusal zekâsını sorgulayamaz ve bu noktada hiçbir şekilde beyanda bulunmaya cesaret edemeyiz. Bu yönüyle araştırmamız bir analiz çalışması değil, tespit ameliyesidir.

II. YÖNTEM

İslâmî ilimler çerçevesinde artırılabilir ya da genişletilebilecek duygusal zekâ yetkinliklerini, araştırmamızın amacına paralellik arz edecek şekilde Daniel Goleman ve Acar Baltaş gibi psikologların görüşlerini esas alarak ortaya koyduk. İslam kaynaklarında yeri olan duygusal zekâyı bu şekilde ele almamızın temel nedenini,

⁷ Goleman, a.g.e., s. 22.

araştırmamızın, içinde bulunduğumuz asrın yükselen değerleri, dili ve anlayışına hitap edebilmesi şeklinde özetleyebiliriz.

Yol haritamız; modern psikolojinin tespit ettiği ortak duygusal zekâ yetkinliklerini “sabit değer” olarak kabul edip bu değerlerin Hz. Peygamber’de nasıl en ideal biçimde toplandığını, onun (s.a.v.) yaşantısının, boşluktaki tüm dünya insanlığının ve arayış içerisindeki herkesin âb-ı hayatı olduğunu ortaya koymaya çalışmaktır.

Bu noktadan hareketle Hassân b. Sâbit’in,

ما إن مدحت محمداً بمقالتى لكن مدحت مقالتى بمحمد

"Muhammed (s.a.v.)'i şiiirimle methetmedim, Şiirimi Muhammed (s.a.v.)'le methettim"⁸ beyti bir yönüyle de araştırmamızın yöntemini yansıtmaktadır. Duygusal zekâ yetkinliklerinin aslında Hz. Peygamber’den yayılan ışığın belki ancak birer kırık tayfi olabileceğini anlatmak için “Hz. Peygamber’in Duygusal Zekâsını” “Hadisler Işığında” ele almaktır.

III. KAVRAMLAR

A. DUYGU

Duygu; duyularla algılama, hissetme ya da belirli nesne olay veya bireylerin insanın iç dünyasında uyandırdığı izlenim şeklinde tanımlanmaktadır.⁹

Bir yüzyılı aşkın bir süredir psikologlar ve felsefeciler Türkçemizde "duymak" fiilinden türetilen "duygu"nun ne anlama geldiği konusunda tartışıyorlar. Duygu kelimesinin İngilizcedeki karşılığı olan "emotion" sözcüğünün kökü "motore"dir. Latince hareket etmek anlamına gelen fiile "e-" ön eki getirildiğinde uzaklaşmak olur ki bu, her duygunun bir harekete yönelttiği fikrini vermektedir.¹⁰

⁸ Âlûsî, Ebû'l-Fadl Şihabuddin Mahmud, **Rûhu'l-Meânî**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ts., c. 1, s. 272.

⁹ Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, 10. Baskı, Ankara, 2005, s. 580.

¹⁰ Beceren, Eray, "Duygular", (4.4.2003), www.duygusalzekâ.com, (25.3.2005)

İslam düşünce tarihinde duygu, ağırlıklı olarak his ve idrâk kelimeleriyle ifade edilmiştir. Bu iki kelimenin ne tür anlamlar içerdiğine kısaca göz atmak yerinde olacaktır.

1. His (Duyu)

İslam düşünce ve bilim tarihi boyunca duygu, his ve hâsse (çoğulu havâss) kelimeleriyle ifade edilmiş, bilgi problemiyle ilgili olarak duygu ve algı konuları his " حَاسَّة ", havâss " حَوَاسٌ " havâss-ı hams (beş duygu), havâss-ı zâhire, havâss-ı bâtme, havâss-ı selîme, el-kuvvetu'l-hassâse, el-kuvvetu'l-müdrîke, en-nefsu'l-hayvâniyye ve esbâbu'l-ilm gibi başlıkları altında incelenmiştir. Bir duygu gücünün herhangi bir etkenle uyarılmasına ihsâs " إحساس ", buna bağlı olarak nesnenin zihindeki kavramına ma'rifet ve fehim, bağımsız bilgi haline gelmesine idrâk denir. Duygu objeleri ve genel olarak duyulara konu olan şeyler için mahsûs (çoğulu mahsûsât) ve hissî (çoğulu hissiyât) kavramları kullanılır.¹¹ Bu noktada, his ve idrak kelimelerinin ifade ettiği manalara değinmek yerinde olacaktır.

c. Hissetme gücü, (القدرة على الحس) Beş duygu organından biri ya da birkaçıyla gerçekleştirilen temasın olumlu sonuç vermesidir.

d. Âtîfî düşünce, (فكرة عاطفية) duygusal zekâ anlamında kullanılmış olabilir. Zira Arap dünyasında duygusal zekânın karşılığı " الذكاء العاطفي / ez-zekâu'l-âtifî " dir.

e. Ahlâkî hissediş, (حس أخلاقي) tabiri de bir yönüyle duygusal zekâ anlamında kullanılmış olabilir. Zira Cooper ve Sawaf'ın "duyguların gücü ve kavrayışını insan enerjisi, bilgi ve etki kaynağı olarak sezme, anlama"¹² şeklindeki tanımıyla ahlâkî hissediş tabiri duyguları sezme ve anlama zaviyesinden bakıldığında paralellik göstermektedir.

¹¹ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn, *Lisânu'l-Arab*, Dâru's-Sadr, Beyrut, 1990, c. VI, s. 49.

¹² Goleman, a.g.e., s. 156.

2. İdrak (Algılama)

Anlama yeteneği, anlayış, akıl erdirmeye ve algı¹³ olarak tanımlanan idrake İslam düşünürleri, algılama ve bilmenin her türünü içine alacak bir genişlikte yer vermişlerdir. Modern psikolojide "duyumlar" ve "idrak" başlığı altında incelenen konuları da ihtiva edecek şekilde insanın nasıl düşündüğünü ve nasıl bildiğini açıklamaya çalışan Ortaçağ İslam psikolojisinde idrak kavramı, zihnî faaliyetin her aşaması için kullanılmıştır. Fonksiyonları itibarıyla nebâtî, hayvânî ve insânî olarak tasnife tabi tutulan nefiste, idrâk gücü, geleneksel izaha uygun biçimde muharrik güçle birlikte hayvânî fonksiyonlar seviyesinde yer almaktadır. Dolayısıyla aklın devrede olmadığı idrak türlerinde insan ve hayvan ortaklıdır.¹⁴

İdrâk gücü (kuvve-i müdrike), idrâke sebep olan güçtür ve bu gücün aleti hislerdir.¹⁵ "Müdrike" adını alan idrak gücünün organ ve meleke kadrosu beş duyudan ibaret dış idrak güçleriyle hiss-i müşterek, hayal (musavvire), vehim gücü, hafıza (zâkire-bellek) ve tasarruf gücü denen beş iç duyudan meydana gelmektedir.¹⁶

a. Hiss-i Müşterek (Ortak Duyu)

Dış dünyadaki nesnelere etkilenen duyu organlarından her biri, aldığı izlenimleri tek tek ortak duyuya iletir. Ortak duyu bu verilerin topluca algılandığı merkezdir.¹⁷ Hissi müşterek, dimağın önüne konulan bir kuvvettir. Zahirî beş duyu ile idrak olunan bütün suretler onda toplanır ve nefis bunlarla idrak eder. Bu sebeple filozoflar bu kuvveti beş ırmağın aktığı havuza benzetirler.¹⁸

¹³ Türk Dil Kurumu, a.g.e., s. 580.

¹⁴ İbn Manzûr, a.g.e., c. X, s. 419.

¹⁵ Kınalızâde Ali Efendi, **Ahlâk-ı Alâî**, (haz. Hüseyin Algül), Tercüman 1001 Temel Eser no. 30, ts., s. 152.

¹⁶ Kınalızâde Ali Efendi, a.g.e., s.153.

¹⁷ Kınalızâde Ali Efendi, a.g.e., s.154.

¹⁸ Kınalızâde Ali Efendi, a.g.e., s.152.

b. Musavvire (Hayal)

Hayal, dimağın ilk iç kısmının önüne konulmuştur. Ortak duyuda toplanıp idrâk olunan suretleri, o suretin aslı veya idrak olunan nesnelere duyulardan kaybolduktan sonra bu kuvvet saklar. Hayal, ortak duygunun koruyucusudur. Eğer hayal olmasaydı, insan arkadaşlarını hatta en yakın akrabalarını bile tanıyamazdı.¹⁹

c. Vehim Gücü

Duyu formlarındaki yararlı-zararlı, haz ve elem gibi cüz'î anlamları idrâk eder.²⁰ Vehim gücü (kuvve-i vâhime), hissedilmeyen ancak hissedilen şeylerden alınan ve onlarla alakalı cüz'î manaları idrak eden kuvvettir. Dostluk ve düşmanlık gibi ki bunlar hissedilmez fakat dost ve düşman hissedilir. Dostluk ve düşmanlık, manaları hissedilen dost ve düşmandan alınmıştır. Eğer bu kuvvet olmasaydı koyun kurdun düşmanlığını idrak edip ondan kaçmaz, kendi kuzusunu dost olarak idrak edip ona meyletmezdi.²¹

d. Hâfıza – Zâkire

Vehim gücünün idrâk ettiği cüz'î anlamları bünyesinde toplar.²² Belleme gücü (kuvve-i hâfıza), vehim kuvvetinin idrak ettiği manaları koruyan kuvvettir.²³

Bellek anlamındaki "zâkire" kelimesi gösteriyor ki, tıbbın ilgi alanına giren kalp ya da yürekten farklı olarak beynimizde, zihin veya zekâ formatında işleyen farklı bir boyut vardır. Bu yönüyle zâkire duygusal zekânın, duyguların deposu olarak tasvir ettiği amigdala ile örtüşmektedir.

¹⁹ Kınalızâde Ali Efendi, a.g.e., s.153.

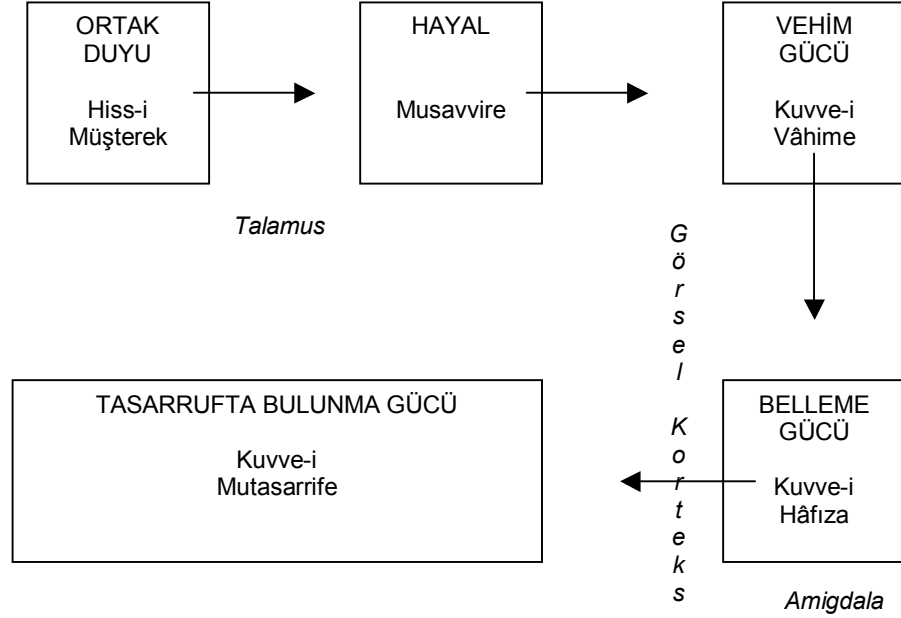
²⁰ İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 643.

²¹ Kınalızâde Ali Efendi, a.g.e., s.153.

²² İbn Manzûr, a.g.e., c. VII, s. 440.

²³ Kınalızâde Ali Efendi, a.g.e., s.154.

Yukarıdaki silsileyi duygusal zekâ ile karşılaştırmalı olarak şemalandırırsak şöyle bir tablo oluşturmak mümkündür :

e. Kuvve-i Mutasarrife

Tasarrufta bulunma gücü (kuvve-i mutasarrife), hissedilen suretler ve cüz'î manalar arasında tasarrufta bulunup birleştirir veya ayırır, yani bir sureti diğerine ekleyip bir şekli diğerinden ayırır. Bu kuvvet yakuttan bir dağ, gümüşten bir selvi tahayyül ettirir. Şairlerin hayal ettiği garip manalar bu kuvvetten kaynaklanmaktadır.²⁴

B. ZEKÂ

İnsanın düşünme, akıl yürütme, objektif gerçekleri algılama, yargılama yeteneklerinin tamamı, anlak, dirayet, zeyreklik ve feraset²⁵ şeklinde tanımlanan zekâ

²⁴ Kınalızâde Ali Efendi, a.g.e., s.154.

²⁵ Türk Dil Kurumu, a.g.e., s. 2228.

kelimesi Arapçada, "الذكاء" Z-K-Y kökünden gelmektedir. Kuvvetlice bir ateş yakmak, güneşin ışığını göstermesi, hayvan kanı akıtmak ²⁶ ve güzel kokunun yayılması gibi anlamlara gelmektedir. ²⁷

İbn Manzûr yukarıda geçen tanımını aktardıktan sonra, fetanet sahibi bir insana "zeki kalp" dendiğini ifade eder. Bu açıdan düşünüldüğünde zekâ kelimesinin, ikisi de çok çabuk harlanabilen ateş ve kalp kelimelerinin müteradifi olması normal karşılanabilir. Zira zekânın işleyişi de herhangi bir mekanizmaya göre çok seridir. Ya da damardaki kanın ilk darbede akması ve bir kokunun yayılmadaki süratinin de bu mantıkla düşünülmesi bizi aynı sonuca götürür. Yukarıdaki tanımlardan hareketle; zekânın, "kavrama ve intikaldeki sürat" olduğu da söylenebilir. Ancak bu kavrama sadece akılda değil İbn-i Manzûr'un ifade ettiği gibi kalpte de mevcuttur. Bize göre bu kalp, amigdaladır.

C. DUYGUSAL ZEKÂ

Duygusal zekâ kavramını 1990 yılında ilk ortaya atan Yale Üniversitesi'nden Peter Salovey ve John Mayer'e göre duygusal zekâ kişinin, kendisinin ve diğerlerinin hislerini ve duygularını izleme, bunlar arasında ayırım yapma ve bu bilgiyi düşünce ve eylemlerinde kullanma becerisini içeren, sosyal zekânın bir alt kümesidir. (Bu tanım, öz bilinç üzerine odaklanmıştır.) ²⁸

1995 yılında duygusal zekâ alanında ilk kapsamlı eseri ortaya koyan Daniel Goleman'a göre duygusal zekâ, kişinin kendi duygularını anlaması, başkalarının duygularına empati beslemesi ve duygularını yaşamı zenginleştirecek biçimde düzenleyebilme yeterliliğidir. ²⁹

²⁶ Mâide (5), 3.

²⁷ İbn Manzûr, a.g.e., c. 1, s. 685.

²⁸ Beceren, Eray, "Eğitim Yöneticilerinin Duygusal ve Sosyal Becerilerinin Geliştirilmesi", (4.4.2003), www.duygusalzekâ.net, (25.3.2005)

²⁹ Goleman, a.g.e., s. 61, 62.

Duygusal zekânın en kapsamlı tanımını ise 1997 yılında Cooper ve Sawaf yapmıştır. Onlara göre duygusal zekâ, duyguların gücü ve kavrayışını insan enerjisi, bilgi ve etki kaynağı olarak sezme, anlama ve etkili olarak uygulama yeteneğidir.³⁰

Duygusal zihin, duygusal zeka vb. tabirlere paralellik arz eden kullanımlar İslam tarihinde öteden beri mevcuttur. Gazâlî, kalbi maddî ve ruhanî olarak ikiye ayırırken³¹ Kınalızâde Ali Efendi, akl-ı amelîyi, hikmet yönünden alim olan kuvvet olarak tarif eder.³² Bu yönüyle modern psikolojinin tanımladığı duygusal zekâyla Gazâlî'nin "ruhanî kalp" ve Kınalızâde Ali Efendi'nin "akl-ı amelî" tabirleri örtüşmektedir.

1. Gazâlî'nin ruhanî kalp yaklaşımı

Gazâlî'ye göre, ilmin bulunduğu yer, kalptir. O, bu ifadesini şöyle sürdürür: Kalp dediğimiz zaman vücudumuzun bütün âzâlarını idare eden nûranî varlığı ve iç benliğimizi murat ediyoruz. Bedendeki bütün âzâlar buna hizmet eder ve bunun emirlerini yerine getirirler. Bu ifade ile yürek dediğimiz maddî kalbi anlatmak istemiyoruz. Bizim anlatmayı amaç edindiğimiz bu kalbe kimi zaman gönül de deriz.³³

Ruhanî kalp ile maddî kalp arasındaki ilginin nasıl olduğunu anlamaya çalışmak birçok âlimi hayrette bırakmıştır. Acaba bu alaka, sıfatın vasıflandırdığı isim ile, aletin onu kullanan ile, genişliğin cisim ile veya bir yerde duran bir insanın o mekan ile olan ilgisi gibi midir? Başka bir deyimle bu alaka, yolcunun veya kaptanın gemi ile olan ilgisi gibi midir? Bu nokta üzerinde alimler ittifak etmemişlerdir. Biz de bu konuya girmeyi iki sebepten dolayı zararlı gördüğümüz için bundan vazgeçiyoruz.

Birinci sebep: Bu noktanın açıklanması, mükâşefe ilmi ile ilgilidir. Biz ise bu kitabımızda mükâşefeden bahsetmiyoruz, muâmele üzerinde duruyoruz.

³⁰ Goleman, a.g.e., s. 62.

³¹ Gazâlî, Zeynu'd-dîn Ebû Hâmid Muhammed, **Kimyâ-i Saâdet**, (trc. A. Faruk Meyan), Bedir Yayınevi, İstanbul, ts., s. 18-19.

³² Kınalızâde Ali Efendi, a.g.e., s. 35.

³³ Gazâlî, Zeynu'd-dîn Ebû Hâmid Muhammed, **Allah Yolunda Kalplerin Keşfi**, (trc. Abdullah Aydın), Seda Yayınları, İstanbul, 2003, s. 38-39.

İkinci sebep: Ruhanî kalp ile maddî kalp arasındaki ilginin esasını ortaya koymak, ruhun sırlarını açıklamaya bağlıdır. Oysa Peygamberimizin (s.a.v.) bile üzerinde konuşmadığı, ruh mevzuunda bizim söz etmeye hakkımız yoktur. Bizim bu kitabımızda kalp dediğimiz zaman, ruhanî kalbi söylemek istediğimiz anlaşılmalıdır. Asıl maksadımız da onun özünün ne olduğunu anlatmak değil, sıfatlarını ve türlü hallerini bilmektir. Aslında üzerinde durduğumuz muâmele ilmi de ruhanî kalbin özünü bilmeye muhtaç değildir. Sıfatlarını ve türlü hallerini bilmek onun için yeterlidir.³⁴

2. Kınalızâde Ali Efendi'nin akl-ı amelî yaklaşımı

Kınalızâde Ali Efendi'ye göre akl-ı amelî, amelî hikmet yönünden âlim olan kuvvettir. Bu gücün yaptığı iş, güzel ahlak ve sâlih amelleri kötü ahlak ve çirkin amelden ayırıp hangi davranışları yapmanın kemal ve mutluluğa, hangi davranışları yapmanın eksiklik ve kötülüğe sebep olduğunu idrâk etmektir.³⁵

D. MUDĞA

Duygusal zekâ; duyguların mahallinin kalp, düşüncelerin mahallinin ise akıl olması fikrini prensipte destekliyordu. Ancak duygusal zekânın öngördüğü "kalp", göğüs kafesimizde değil beynimizin içindeydi. Vücut işleyişini ve hayatiyetini sürdüren biyolojik kalbin yanı sıra bir de duygulara yön veren ikinci bir kalp vardı. Bu ikinci kalp, fiziksel varlıktan mahrum olmayan, bilakis beynin ön kısmında yer alan ve "badem" ya da "bir çiğnem et" büyüklüğünde önemli bir merkezdi. İlahiyat terminolojisinde " mudğa - مضغة " yani "bir çiğnem et", psikoloji ve nörolojide "amigdala" yani "badem" olarak geçen bu merkez alışlagelenden farklı bir yapıya sahiptir.

E. KALP

³⁴ Gazâlî, Allah Yolunda Kalplerin Keşfi, s. 8.

³⁵ Kınalızâde Ali Efendi, a.g.e., c. I, s. 35-36.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde kalp, göğüs boşluğunda iki akciğer arasında vücudun her yanından gelen kanı akciğerlere ve oradan gelen temiz kanı da vücuda dağıtan organ, yürek, duygu ve his şeklinde tanımlanmaktadır.³⁶ İbn Manzûr, kalb kelimesini "bir şeyi bir yönden öteki tarafa çevirmek, bir şeyin içini dışına, ya da altını üstüne getirmek, devirmek, ters çevirmek" gibi anlamlara gelir. Kalb kelimesinin insan gönlüne ad olması, onun çok süratle değişmesinden ve halden hale geçmeye yatkın bir yapıya sahip olmasındandır.³⁷

Kur'an ve sünnette kalbe bütün şuur, vicdan, his ve idraklerimizin kaynağı olarak değer atfedilmekte ve ağırlıklı olarak bu çerçevede tanıtılmaktadır. Maddî kalp ise daha ziyade manevî kalbin konumunu ortaya koymak amacıyla söz konusu edilmektedir. Bu duruma göre kalp, insanda bilme, anlama, tanıma özelliğine sahip ilâhî ve ruhanî bir cevherdir. Allah'ı tanıyan, ona itaat eden, gerçekte Allah'a isyan eden yine kalptir.³⁸

Gazâlî'ye göre iki türlü kalp vardır. Birincisi kozalak büyüklüğündeki et parçasıdır. Bu, insanın sol tarafında, sol memesinin altına yerleştirilmiştir. Kalbin yapısında karıncık ve kulakçık adlarıyla anılan bölümler vardır. Bunların içi kanla doludur. Amacımız kalbin bu maddî tarafını anlatmak değildir. Küçük bir et parçası olan kalp bize göre önemli değildir. Sadece maddî bir varlıktan ibaret olan bu et parçasını bütün insanlar gibi hayvanlar da görebilirler.³⁹

Gazâlî kalbin ikinci manasını "Allah'ın latif bir ruhudur. O, kalbin maddî tarafıyla ilgisi bulunan, gözle görülemeyen ruhanî bir varlıktır. İnsanın özü kalbin bu ruhanî tarafıdır."⁴⁰ şeklinde tarif eder.

F. AKIL

³⁶ Türk Dil Kurumu, a.g.e., s. 1049.

³⁷ İbn Manzûr, a.g.e., c. I, s. 685.

³⁸ Öztürk, Mustafa, **Hadislerin Işığında Kalbin Değeri**, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s. 128.

³⁹ Gazâlî, Allah Yolunda Kalplerin Keşfi, s. 7-8.

⁴⁰ Gazâlî, Allah Yolunda Kalplerin Keşfi, s. 8.

Düşünme, anlama ve kavrama gücü⁴¹ olarak tanımlanan akıl, Arap edebiyatında bağlamak, irtibatlandırmak, sabit olmak gibi anlamlara gelmektedir.⁴²

Gazâlî, aklın değişik manalarda ortak kullanıldığı anlatır. Kalplerin keşfi kitabında aklın iki ayrı manası üzerinde durur. Birincisi: Akıl, insanın kalbinde bulunan ilim sıfatı vasıtasıyla varlığın özünü bilmekten ibarettir. İkincisi: Akıl, ilimleri anlayan manasına gelir. Buna göre kabin kendisi olur. Oysa biz biliyoruz ki, her bilgin, yalnız kendi zatına ait bir varlığa sahiptir. İlim, o varlığa sonradan eklenen bir sıfattır. Halbuki sıfat, vasıflandırdığı ismin kendisi değildir. Bu takdirde akıl dendiği zaman, bilen kimsenin sıfatı anlatılmak istenir.⁴³

Bazen akıl deyince, kinaye yoluyla insanın göğsünde bulunan kalbe işaret edilir. Çünkü bu akıl ile insanın hakikati olan ve idrâk özelliğine sahip bulunan kalp arasında özel bir irtibat vardır. Çünkü aklın vücudun diğer yerleriyle alaka ve irtibatı, kalp vasıtasıyla olmaktadır Şu halde kalp, aklın bulunduğu mahal, taşındığı yer ve yaptığı işlerde ilk hareket noktasıdır.⁴⁴

IV. KAYNAKLAR

Batılı kaynaklarda duygusal zekânın son yirmi yıldır yerini almasından dolayı akademik sahada telif edilmiş yeterli miktarda kaynağa ulaşamadık. Buna mukabil İslam kaynaklarında başta Kur'ân-ı Kerim ve tefsirleri olmak üzere hadis külliyatlarının kitâbu'l-edeb, kitâbu'z-zühd ve kitâbu'l-birri ve's-sıla bölümleri başta olmak üzere Hz. Peygamber'in ahlâkı ve davranışlarını ele alan hadisleri içeren kitaplar, konumuz için başlı başına birer kaynak teşkil ediyordu.

A. HADİS KAYNAKLARI

⁴¹ Türk Dil Kurumu, a.g.e., s. 49.

⁴² İbn Manzûr, a.g.e., c. II, s. 458.

⁴³ Gazâlî, Allah Yolunda Kalplerin Keşfi, s. 12.

⁴⁴ Gazâlî, Zeynu'd-dîn Ebû Hâmid Muhammed, **Ravdatu't-tâlibîn ve umdetu's-sâlikîn**, (trc. Dilaver Selvi), 3. Baskı, Semerkand Yayınevi, İstanbul, 2005., s. 88.

Araştırmamızın iki ana muhtevası vardı. Bunlar, "Hz. Peygamber" ve "duygusal zekâ" idi. Duygusal zekâyı teşkil eden unsurları, bu sahada önde gelen araştırmacıların öngördüğü yetkinliklerin ortak paydaları olarak bir liste oluşturduk. Sonra da bu yetkinliklerin İslami terminolojide ve Hz. Peygamber'in sünnet-i seniyyesindeki yerini tespit ettik. Bu anlamda çalışmalarımızı sürdürürken gördük ki araştırmamızın iskeletini oluşturan duygusal zekâ yetkinliklerini, hadis külliyatlarının *kitâbu'l-edeb*, *kitâbu'z-zühd*, *ahlâku'n-nebî*, *mekârimu'l-ahlâk* gibi kitâb ve bâb başlıklarına ayrıca bu sahadaki müstakil teliflere müracaat ederek tespit edebiliyoruz.

B. PSİKOLOJİ KAYNAKLARI

The New York Times'da davranış ve beyin bilimleri konularından sorumlu olan ve makaleleri dünya çapında yayınlanan, ayrıca doktora derecesi aldığı Harvard Üniversitesi'nde dersler vermiş Daniel Goleman'ın 1995 yılında ilk kez yayınlandıktan sonra duygusal zekâ alanında dünya çapında en önemli eser olarak kabul edilen Emotional Intelligence (Why it can matter more than IQ) isimli çalışmasının Klinik Psikolog Banu Seçkin Yüksel tarafından yapılan tercümesi "Duygusal Zekâ (Neden akılcı zihinden daha önemlidir?" isimli eseri ⁴⁵ araştırmamızın en önemli psikoloji kaynaklı çalışmasıdır.

Psikoloji terminolojisine yeni yeni girmekte olan duygusal zekâ kavramının, "Hadisler Işığında Hz. Peygamber'in Duygusal Zekâsı" başlığıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamak erken bulunabilir. Ancak psikolojinin kısmen de nörolojinin alanına giren duygusal zekâ üzerine ele alınan tüm tez ve araştırmalar incelendiğinde görülecektir ki içerik genel olarak, "ideal insan veya duygusal zekâlı insan"ın hususiyet ve donanımlarının madde madde örneklerle sıralanmasından ibarettir. Duygusal zekâ sahasında telif edilen araştırmaların bir kısmı da bahsettiğimiz şekilde bir "duygusal zekâ insanı" profili çıkarmak yerine vakalardan, yaşanmış örneklerden yola çıkarak duyguların, duygusal gelişimin ve duygu eğitiminin önemini ortaya koymayı

⁴⁵ Goleman, a.g.e., s. 1.

amaçlamıştır. Buna en güzel örnek Dr. Daniel Goleman'ın “Duygusal Zekâ Neden IQ'den Daha Önemlidir?” isimli kitabıdır.

Dr. Goleman, bu kitabında duygusal zekâyı “Özbilinç, azim, dürtülerini frenleme, başkalarının duygularını paylaşabilme gibi özellikleri içeren bir zekâ” olarak tanımlıyor ve duygusal zekâ yoksunluğunun, kişinin aile yaşamından mesleki başarısına, toplumsal ilişkilerden sağlık durumuna kadar bir çok alanda çok kötü sonuçlar doğuracağını ifade ediyor.⁴⁶ Goleman ayrıca, gazetelere ve dergilere yansıyan olumsuz haberlerden örnekler vermek suretiyle bir anlamda “Her şey zıddıyla kaimdir” mantığından hareketle olması gerekeni, olmaması gerekeni göstererek açıklıyor. Duygusal zekâ sahasında ele alınan araştırmalarda yöntem, prensipte bu ölçülerde geliyor.

⁴⁶ Goleman, a.g.e., s.167.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA VE HADİSLERDE DUYGUSAL ZEKÂ

Yirminci yüzyılın son dönemlerine kadar tanıma, anlama ve uyum yeteneğinin, akılcı zihin olarak bilinen zihinsel yeterlilikle mümkün olduğu sanılıyordu. Oysa, edebiyat, sanat, ilişki yönetimi ve benzeri diğer alanlarda daha farklı zihinsel fonksiyonların rol oynadığının fark edilmesi duygusal zekânın ön plana çıkmasına neden oldu.⁴⁷ Duygusal zekâ, bilişsel zekânın zıttı değildir. Birbirinden ayrı tutulmaması gereken, ayrıldığı zaman da akıl, beden ve ruh sağlığı açısından ciddi problemlerin açığa çıktığı iki temel zekâdır. Nasıl ki bir kuş tek kanadıyla ancak belli bir sınıra kadar ilerleyebiliyorsa, bir insan da sadece bilişsel zekâ ya da sadece duygusal zekâ ile ancak belli bir seviyeye kadar başarılı olabilir.

Birbirinden tamamen farklı bu iki kavrama tarzı, zihinsel yaşantımızı oluşturmak için etkileşim halindedir. Akılcı zihin, çoğunlukla farkında olduğumuz bir kavrama tarzıdır, bilincimize daha yakındır, düşüncelidir ve tartıp yansıtabilir. Bunun yanı sıra fevri ve güçlü, bazen de mantıksız olan bir kavrama sistemi daha vardır. Bu da duygusal zekâdır.⁴⁸

Duygusal zihnin halk arasındaki izdüşümü "kalp", akılcı zihninki ise "kafa"dır. Çalışma prensipleri ve esasları tam olarak bilinmese bile kalp ya da hislerin, bilişsel zekâdan bağımsız çalıştığı şu an için bilimin onayladığı bir gerçekliktir. Ortaöğrenimden başlayarak ışık hızını, üç bilinmeyenli denklemleri, havuz problemlerini çözmeyi öğreniyoruz. Ancak iş hayal kırıklıklarıyla, korkularla, öfkeyle başa çıkmaya, ilişkilerimizi huzurlu ve mutlu bir şekilde sürdürmeye geldiğinde matematik problemlerini çözebilmek pek de işe yaramıyor. Çünkü davranışlarımızı yönlendiren, kurduğumuz ilişkileri ve niteliklerini belirleyen akılcı zihin değil, ağırlıklı olarak duygusal zekâdır. Aralarındaki en önemli fark ise akılcı zihin zor gelişirken, duygusal zekânın geliştirilebilir olmasıdır.⁴⁹

⁴⁷ Zuhâl Baltaş, a.g.e., s. 5.

⁴⁸ Goleman, a.g.e., s. 23.

⁴⁹ Zuhâl Baltaş, a.g.e., s. 7.

Kur'ân-ı Kerim'de ve hadislerde duygusal zekânın yerini tam olarak tespit edebilmenin öncelikle zor bir girişim olduğunu açıkça ifade etmeliyiz. Duygusal zekâ, batıda özellikle sosyal bilimler alanında yerini çoktan almış, gerçekliği tartışılmaz bir bilim haline gelmiştir. Batı ülkeleri, bilimsel ve teknolojik gelişmelerini tamamladıktan sonra açığa çıkan problemlerin ancak mâneviyâtın geliştirilmesiyle tedavi edilebileceğini keşfetmiştir.

İlk bakışta ruhanî kalbin bütün vücut ile bağılılığı olduğu sanılıyorsa da aslında bu bağıllık cismânî kalp vasıtasıyla gerçekleşen bir bağıllıktır. İlk münasebet cismanî kalp ile kurulur. Öyle ki cismanî kalp, ruhanî kalbin yeri ve memleketi gibidir, onun bayrağı ve bindiği bir vasıtaadır.⁵⁰

Öncelikle duygusal zekâyı Kur'an perspektifinden ele alacağız. Ardından Hz. Peygamber'in duygusal zekâsını öncelikle "kişisel yetkinlikler" ardından "sosyal yetkinlikler" olarak maddeler halinde arz etmeye çalışacağız.

I. KUR'ÂN-I KERİM'DE DUYGUSAL ZEKÂ

Kur'an'da "kalp ve his" kelimeleri ile "zekâ ve akıl" kelimelerinin geçtiği ayetleri incelediğimizde "kalp ve akıl" kelimelerinin bir arada defalarca tekrarlandığını gördük. Kalbin kavrayışı, düşünmesi, akletmesi ve cahil kalması gibi kullanımlarla karşılaştık. Bu kullanımlar, duygusal zekâ teorisini anlamamızı kolaylaştırdı.

A. KUR'AN'DA KALP ANLAMINA GELEN KELİMELER

Kalp, bütün dinlerde insan duyarlılığının merkezi kabul edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'e göre insanın anlaması ve algılaması, kaynağını psikolojik bir yetenekten alır ki

⁵⁰ Gazâlî, Allah Yolunda Kalplerin Keşfi, a.g.e., s. 13.

buna "lubb" yahut "kalp" denir. İnsana ilahi ayetleri anlama gücü veren de budur. Zikredilen yeteneğin körelmesi halinde kalp, görevini yerine getiremez olur.⁵¹

Kur'an'da kalple alakalı üç farklı kelime kullanılır. Bunlar :

1. Kalb

"قلب – قلوب" : Tekil ve çoğul olarak çeşitli kullanımlarıyla Kur'an'da yüz küsur yerde geçer. Kalb kelimesi lügatte "bir şeyi bir yönden öteki tarafa çevirmek, bir şeyin içini dışına, ya da altını üstüne getirmek, devirmek, ters çevirmek" gibi anlamlara gelir. Kalb kelimesinin insan gönlüne ad olması, onun çok süratle değişmesinden ve halden hale geçmeye yatkın bir yapıya sahip olmasındandır.⁵²

2. Fuâd

"فؤاد – أفئدة" : Beş ayette tekil, sekiz ayette de çoğul olarak "kalp" anlamında kullanılır. Kur'an'da kalpla alakalı olarak "فؤاد / fuâd" kelimesi de kullanılmıştır. Bu kelime, Kur'an'da genelde çoğul şekliyle "أفئدة / efide" olarak geçmekte ve kalbin dışa açılan iki fonksiyonu durumunda olan sem' ve basar ile birlikte zikredilmektedir. Fuâd kelimesi lügatte bir şeyi pişirmek, kızartmak gibi anlamlara geliyor.⁵³

Rağıb el-İsfehânî kelimenin bu anlamından hareketle şöyle der: Kalb, yanıp tutuştuğunda fuâd adını alır. Anlaşılan o ki, İsfehânî'ye göre fuâd tabiriyle, "kalbin tutuşma anındaki hali" anlatılmaktadır. Müfessirlerin büyük bir çoğunluğu da, fuâd lafzıyla Kur'an'da kalbin kastedildiğini belirtirler. Buradan hareketle, fuâd kelimesiyle Kur'ân-ı Kerimin, yalnızca kalbin tahlil ve terkip yanına dikkat çekmekte olduğu söylenebilir.⁵⁴

⁵¹ Öztürk, Mustafa, a.g.e., s. 129.

⁵² İbn Manzûr, a.g.e., c. I, s. 685.

⁵³ Firuzâbâdî, Mecduddin **el-Kâmûsu'l-Muhît**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., c. I, s. 333.

⁵⁴ Öztürk, Yener, a.g.e., s. 81.

3. Lübb

Bir şeyin "lübb"ü onun özünü ve seçilmişliğini ifade eder. Lübb kelimesinin kullanımı, ceviz gibi daha çok içi yenip kabuğu atılan yemiş ve meyvelerde görülmektedir.⁵⁵

" لب – الباب " : Kur'an'da daima çoğul sigayla "ulu'l-elbâb" şeklinde zikredilir. Bu tabirle kalbin/aklın, vehim ve tahayyüllere bulaşmamış, her bir leke ve ayıptan arınmış selim hali olduğu ifade edilir.⁵⁶

B. DUYGUSAL ZEKÂYA İŞARET EDEN AYETLER

Kur'ân-ı Kerim'de dikkat çeken hususların başında kalbin müspet ya da menfi bir takım duygu ve yönelişlere sahip ve sahne olduğu gerçeğinin sık sık hatırlatılması gelmektedir.⁵⁷ Bir ayette "*Allah size imanı sevdirdi ve onu kalplerinizde süsledi.*"⁵⁸ buyrulurken kalbin, iman mahalli olduğu ifade edilirken, başka ayetlerde de kalbin, küfrün ve nifakın mahalli olduğuna şu şekilde dikkat çekilmektedir : "*Sizin İlâhınız bir tek İlâhtır. Fakat ahirete inanmayanların kalpleri inkarcıdır, onlar büyüklük taslarlar.*"⁵⁹ "*Ey Peygamber, kalpleri iman etmediği halde ağızlarıyla 'inandık' diyen kimselerden küfür içinde koşuşanlar seni üzmesin*"⁶⁰ Bu ve benzeri ayetler göstermektedir ki, gerçekte Allah'ı tanıyıp ona itaat eden de, Allah'a isyan ile baş kaldıran da kalptir. Buna göre iyilikler gibi kötülükler de onun yönelişinin eseridir. Netice itibarıyla kalp, bütün uzuvları sevk ve idare eden bir konuma sahip bulunmaktadır.⁶¹

Bu bölümde duygusal zekâ işaretinin olduğunu düşündüğümüz ayetleri arz edeceğiz.

⁵⁵ İbn Manzûr, a.g.e., c. I, s. 729.

⁵⁶ Öztürk, Yener, a.g.e., s. 50.

⁵⁷ Öztürk, Mustafa, a.g.e., s. 114

⁵⁸ Hucurât (49), 7.

⁵⁹ Nahl (16), 22.

⁶⁰ Mâide (5), 41.

⁶¹ Öztürk, Mustafa, a.g.e., s. 115

1. KAVRAMAYAN KALP

Şimdiye kadar düşünme ve kavramanın merkezi olarak hep "somut beyin" ön plana çıkmıştı. Halbuki Kur'an, bilimin yeni keşfettiği soyut beyne, bundan bin dört yüz sene önce dikkat çekmişti:

"And olsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. *Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler.* İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır." ⁶²

Bir insan gözleri olduğu halde nasıl olur da göremez ya da kulakları olduğu halde işitemez? sorusunu kültürümüzde var olan "herkes bakar ama herkes göremez (bakar kör)" deyişle bile cevaplandırmak mümkündür. Ancak, nasıl olur da bir insan kalbi (hatta kalpleri) olduğu halde onunla ya da onlarla kavrayamaz? sorusunun cevabı olsa olsa modern psikolojinin keşfettiği duygusal körlüktür, diyebiliriz.

Kalbini (amigdalasını) yitirmiş bir insan, önce olumsuz duygularını olumluya çevirecek yönlendirmeleri göremez ve işitemez. Bunun bir sonucu olarak da insanı diğer varlıklardan farklı kılan anlam ortadan kalkar. Ardından yaptığı hatalardan ve kendine verdiği zararlardan dolayı Kur'an'daki "Biz insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra da çevirdik aşağıların aşağısına attık" ⁶³ ayeti çerçevesinde kazançlı durumdayken kaybedenlerden olabilir.

İnsana, sahip olduğu ahsen-i takvîm kaybettiren, aşağıların en aşağısına gönderen ihmal ne olabilir? şeklindeki diğer bir soru da, yukarıdaki ayetin tedai ettirdiği kadarıyla "kavramayan kalp"tir. Amigdalası yeterince gelişmeyen ya da hasar gören bir insan duygusal anlamda algılama zafiyetine uğrar. Salt bilişsel zekâyla hareket ettiği için bir tarafı felçliymiş gibi hep yolda kalır, hatta dengesini kaybedip aşağıların en aşağısına düşebilir."

⁶² A'raf (7), 179.

⁶³ Tin (95), 4 – 5.

Anatomi bilimine göre kalp, beyinden bağımsız çalışan, duygusal anlamdaki çalışma prensipleri tam olarak ifade edilememiş, göğüs kafesinin sol tarafında ve hafifçe sıkılmış yumruk büyüklüğünde hayati bir organdır. (Buna Arapçada çam kozalağı benzetmesiyle sanevberiyu's-şekl ya da Türkçemizde yürek dendiği de olmuştur.) Psikoloji bilimi ise kalbi, fizik ve metafizik işleyişe sahip olmak üzere ikiye ayırır.

Duygulara yön veren ikinci kalp ya da amigdala, bir badem büyüklüğündedir ve insan için en az fizik kalp kadar önemlidir. Yukarıdaki ayet bu prensibi desteklemektedir. Ayette "Kalpleri vardır, onlarla kavramazlar. / لهم قلوب لا يفقهون بها " cümlesinde " يفقهون " kelimesinin mastarı olan " فقه " kelimesi, sözlük anlamı olarak bir nesneyi zihinde gereği gibi anlayıp bilmek anlamındadır.⁶⁴

Ayette geçen "kalpleri vardır, onlarla kavramazlar" ifadesinden sonra belirli bir tertiple gelen "gözleri vardır, görmezler" ve "kulakları vardır, işitmezler" ibareleri de adeta birer Kur'an mucizesidir. Zira Dr. Antonio Damasio, prefrontal–amigdala devresi hasar görmüş hastalarda neyin bozulduğunu inceleyen özenli araştırmalar yaptıktan sonra bu kişilerin karar verme yetileri büyük ölçüde yetersizleşmiş olmasına rağmen, zekâ katsayılarında ya da diğer herhangi bir bilişsel yetilerinde hiçbir bozulma görülmediğini tespit ediyor. Bu kimseler sağlam bir zekâyâ sahip olmalarına rağmen iş ve kişisel hayatlarında çok kötü seçimler yapabiliyor ve hatta bir randevu için tarih saptama gibi basit bir kararda bile sonsuza dek takılıp kalabiliyorlar.⁶⁵

Kavrayamayan kalp ya da "işlevini kaybeden amigdala" bir insanın sağlıklı yaşayabilmesi için şarttır. Örneğin bir çalışmada, ortalamanın üstünde bir IQ puanı almış, ancak okul durumu iyi olmayan ilkokul çağındaki erkek çocuklara yapılan nöropsikolojik testler sonucunda, frontal kortekslerinde –özel anlamda amigdalalarında– işlev bozukluğu saptanmıştır.⁶⁶ Bir insanın biyolojik anlamda görme ve duyma uzuvları sağlıklı olsa bile kalbi kavrama istidadını yitirdikten sonra artık göremez ve duyamaz.

⁶⁴ Mücteba Uğur, **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, 1.Baskı, TDV Yayınları, Ankara, 1992, s. 96.

⁶⁵ Goleman, a.g.e., s. 44.

⁶⁶ Goleman, a.g.e., s. 50.

İnsan beyninde her biri beynin bir tarafında olmak üzere, başın yan kısmına yakın iki amigdala vardır. ⁶⁷ Ayette tekil olan “kalp” kelimesi yerine kalpler anlamına “قلوب” tabirinin kullanılması iki amigdalaya ya da duyguların sayıca çokluğuna ve karmaşıklığına işaret olabilir. Bizim tercihimize göre burada her iki fikir de geçerli olabilir. Arapçanın gramer yapısının gereği, "iki kalp" cem' değil, tesniyedir. Ayetin; iki kalbi, kalpler şeklinde zikretmesi hem tesniyenin bir yönüyle cem' olması hem de duyguların sayıca çokluğuyla izah edilebilir.

2. MÜHÜRLÜ KALP

Münâfikûn suresinde geçen "Bunun sebebi, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleridir. Bu yüzden *kalpleri mühürlenmiştir, artık onlar hiç anlamazlar*" ⁶⁸ ayetinde bir önceki ayette olduğu gibi anlamak ve kavramak anlamında yine **فقه** kelimesi kullanılmıştır. Ayrıca, kalpleri mühürlenmiş insanların (bu ayette münafıkların) artık hiçbir şekilde anlayamaz ve kavrayamaz oldukları dile getirilmiştir. Kalbi mühürlenmiş insanın duygusal anlamda kavrama ve anlama zafiyeti çekmesini ilk bakışta idrak edemeyebiliriz. Ayette geçen "anlamayan ve kavramayan kalp"le duygusal beynin ana devresi sayılan amigdalaların hasar görmesi sonucu oluşan duygusal körlüğü Goleman'ın şu tespitiyle bağdaştırabiliriz : 1940'lı yıllarda ruh hastalarının sözde rahatlaması için amigdalaları ameliyatla alınıyordu. Ciddi duygusal sıkıntıların tek çözümü olarak görülen prefrontal loblar ile beynin geri kalan kısmının bağlantıları kesilince, hastalar "rahatlıyordu". Ne yazık ki bunun bedeli birçok hastanın duygusal yaşamının da yok olup gitmesiydi. Ana devre, yok ediliyordu. ⁶⁹

Hz. Peygamber'in, "insan vücudunda *bir çiğnem et parçası* vardır. O sağlıklı olduğu zaman bütün vücut sağlıklı olur. O bozulunca bütün vücut bozulur. Dikkat edin, o kalptir" ⁷⁰ hadisinde bahsettiği bir çiğnem et, amigdala olabilir. Yukarıdaki ayete bu açıdan baktığımızda kalpleri mühürlenmiş münafıkların duygusal anlamda kavrayamaz

⁶⁷ Goleman, a.g.e., s. 30.

⁶⁸ Münâfikûn (63), 3.

⁶⁹ Goleman, a.g.e., s. 42.

⁷⁰ Buhârî, İman, 39; Müslim, Müsâkât, 107; Ahmed b. Hanbel, 4/280.

ve anlayamaz hale gelmesini amigdalalarının maddi ya da manevi bir hasara uğramış olmasıyla izah edebiliriz.

Duygusal körlük yaşayan kişilerin rekabet ve işbirliği güdüsü körelir, sosyal düzendeki yerleri hakkında öngörülerini kaybederler. Duyguları körelir ve yok olur. Amigdalası alınmış ya da hasar görmüş hayvanların da korku ve öfke duygularını yitirdikleri saptanmıştır.⁷¹

3. AKLETMEYEN KALP

(Sana karşı çıkanlar) hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı? Zira dolaşsalardı elbette *akledecek kalpleri ve işitecek kulakları* olurdu. Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin *göğüsler içindeki kalpler kör olur*.⁷² Ayette geçen “ **قُلُوبٌ يَّعْمَلُونَ بِهَا** - akledecek kalpler” ifadesi yukarıda sıraladığımız kavramayan, anlayan kalp tabirlerinin duygusal zekâyâ işaret edişini pekiştirmektedir. Hacc suresindeki bu ayetin ana tema'sı Hz. Peygamber döneminde yaşayan bozguncuların kendilerinden önceki kavimlerin helakinden ibret alamamalarıdır. Ayette, duygusal zekânın temel dayanaklarını doğrulayan önceki, sonrakinin şartı olan iki temel delil bulunabilir :

a. Daha kalıcı bir öğrenim yolu olan görerek, yerinde tespit ederek öğrenmek ve ibret almak, akleden kalbi (duygusal zekâyı) devamında da diğer tüm duyu organlarının alıcılarını açık ve canlı tutar. Aksine hareket edenler bir anlamda duygusal zekâlarını hasara uğratmış olurlar.

Damasio ve arkadaşları, 1995 yılında yaptıkları çalışmalarda duygusal beyinle düşünsel beyin arasındaki bağları zarar görmüş kişilerin yaptıkları seçimler hakkında ne hissettiklerini bilmedikleri için karar vermede zorluk çektiklerini, bir hata yaptıklarında da pişmanlık veya utanç duymadıklarını ve geçmiş hatalardan ders almadıklarını bulmuşlardır.⁷³

⁷¹ Zuhail Baltaş, a.g.e., s. 11.

⁷² Hacc (22), 46.

⁷³ Zuhail Baltaş, a.g.e., s. 12.

Psikologların gerçekleştirdiği bu araştırmayla yukarıdaki ayet örtüşmektedir. Zira ayette sebep ve sonuç bağlarını düğümleyemeyen (akledemeyen) bir kalbin, duygusal anlamda hasara uğrayacağı ve bunun bir sonucu olarak da kendisine doğru yolu gösterecek – bir peygamber bile olsa – herkese ve her şeye karşı alıcılarını kapatacağını ifade eder.

b. İnandığı yanlışlığa önyargılarla sınıksız tutunan bir kimse ibret almadığı sürece duygusal zekâ dezenformasyonuna uğrar ve beş duyudan biriyle fiziksel olarak görse bile artık göğsündeki kalbi görmez olur.⁷⁴ Görüldüğü üzere kalbin akletmesi, üzerinde ehemmiyetle durulan bir esastır. Ayrıca duygu eğitiminin bilişsel eğitimden daha önemli olduğunu vurgulayan ayette üzerinde hassasiyetle durulan nokta, kalbin kör olmamasıdır. Çünkü kalbin kör olması demek, önce dünya hayatının sonra da ahiret hayatının karanlığa boğulması demektir.

"Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir ve onlar için (dünya ve ahirette) büyük bir azap vardır"⁷⁵ ayeti bu noktayı ifade eder. Allah'ın varlığını inkar edenlerin önce kalpleri mühürlenmekte veya kalp gözleri kararmaktadır. Bu, gözlerine bir çeşit perde gerilmek suretiyle gerçekleşmektedir. Göze inen bu perde, bir anlamda duygusal zekânın yitirilmesidir, denebilir.

4. DÜŞÜNEN KALP

*Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpleri kilitli mi?*⁷⁶ ayetinde, düşünmeme yaygın kanaate göre beynin üzerindeki bir kilide bağlanacağı yerde kalplerin üzerinde olduğu ifade edilen bir kilide bağlanmıştır. Kalbin açılıp kapanabilen mekanik ya da elektronik bir kilidi ya da anahtarı olabilir mi? Mecaz olarak da anlaşılması mümkün olan "*Yoksa kalpleri kilitli mi?*" sorusunun nöroloji ve psikoloji bilimleriyle örtüşür bir yönü var mıdır? Bu sorunun cevabı ayetteki kullanıma

⁷⁴ Ayette geçen göğüsler (الصدور) kelimesi müfessirlerin umumuna göre te'kîd içindir.

⁷⁵ Bakara (2), 7.

⁷⁶ Muhammed (47), 24.

uyumluluk arz edecek şekilde Goleman tarafından verilmektedir : "Beyin mimarisinde amigdalanın yeri, bir evdeki güvenlik sistemi alarm vermeye başladığı anda itfaiyeye, polise, komşuya, haber vererek acil durum çağrılarına cevap veren operatörlerden oluşan güvenlik şirketine benzetilebilir."⁷⁷ Bu benzetme, insan beyninde duyguları yöneten merkez olan amigdalanın, ayette geçen " قلوب - kalpler" tabiriyle örtüştüğünü göstermektedir.

Maruz kaldığı tehlikenin ve üzerine yüklenen sorumluluğun⁷⁸ farkına varamayıp düşünme kabiliyetini kaybetmiş bir insan elbette ki duygusal anlamdaki algılama kabiliyetini yitirdiğinden baksa da göremeyecek, duysa da işitemeyecek ve Goleman'ın deyişiyle adeta elektronik güvenlik sistemi devre dışı kalmış ve her türlü tehlikeye açık halde duran bir eve benzeyecektir. Maddi ya da manevi, lehine ve aleyhine gelişecek durumları göremeyeceği için de zarara uğrayacaktır.

5. BENZEŞEN KALPLER

Kur'an'ın muhtelif ayetlerinde duygusal zekâ ile akılcı zihin arasındaki farklılığı görmek mümkündür. Yine bu ayetlerden birinde, "Bilmeyenler dediler ki: Allah bizimle konuşmalı ya da bize bir âyet (mucize) gelmeli değil miydi? *Onlardan öncekiler de işte tıpkı onların dediklerini demişlerdi. Kalpleri nasıl da birbirine benzedi!* Gerçekleri iyice bilmek isteyenlere âyetleri apaçık gösterdik."⁷⁹

Tefsir otoriteleri, ayette geçen "bilmeyenler" in kim olduğu üzerinde fikir ayrılığına düşmüştür. Hıristiyan, Yahudi ya da müşriklerdir şeklinde üç farklı tespit vardır. Şahıslar farklılık gösterse de sorudaki maksat aynıdır. Bu soru, duygusal ve bilişsel zekâ bağlamında ele alınırsa şöyle bir değerlendirmede bulunulabilir : Ayette fâil (özne), " الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ " yani " bilmeyenler"dir. Buradaki bilmeme, akılcı zihne dayalı öğrenme anlamına gelen "ilim" mastarından türetilmektedir. Kendilerinden önce yaşayıp helak olan kavimlerle olan benzerlikleri ifade edilirken "zihniyet" anlamında

⁷⁷ Goleman, a.g.e., s. 32.

⁷⁸ Haşır (59), 21.

⁷⁹ Bakara (2), 118.

"kalp" kelimesi kullanılmıştır. Bu yönüyle ilim ve kalp kelimeleri bağdaştırılıp alışlagelen zihne ilaveten ikinci bir zihne işaret edilmiştir. Bu zihin, duygusal zekâdır. Goleman, bu iki zihin arasındaki irtibatı şöyle ifade eder : Aslında biz iki zihne sahibiz; birisi düşünüyor, diğeri ise hissediyor. ⁸⁰

Bilmeyenlerin, "Allah bizimle konuşmalıydı ! Bize bir mucize gelmeli değil miydi?" şeklindeki isyan kokan soruları esasen akla dayalıdır. Ancak sorunun hemen devamında, onların akıllarının değil kalplerinin benzeştiği vurgulanmaktadır. Akla dayalı sorularıyla "bilmeyenler" şeklinde vasıflandırılanlar ile kendilerinden önce gelmiş olan "helak olanlar" arasında kurulan bu benzerlik, bize duygusal zekâ adına farklı bir kapı açıyor. O da şudur: Salt akıl eksenli hareket etmek başarısızlığa götürür. Bu yönüyle, ayet başarısızlığı duygusal zekâ eksikliğine bağlamaktadır denebilir. İslam kaynaklarında duygusal zekâ yoksunluğunu ve bunun zararlarını en iyi ifade edecek örneklerden birisi şeytanın lanetlenmesi ve kovulması hadisesidir. Bu hadise duygusal zekâ çerçevesinde incelense başlı başına bir eser ortaya çıkabilir. Yeri gelmişken konuya kısaca temas etmek yerinde olacaktır.

Şeytan, cennetten kovulmadan önce, ilmî mevkii itibariyle melekler arasında farklı bir konuma sahipti. Allah (c.c.) meleklere, çamurdan bir insan yaratacağını, onu tamamlayıp içine ruhundan üflediği zaman derhal ona secde etmelerini emretmişti. Ancak bütün melekler secde etmelerine rağmen İblis secde etmemiştir. Allah (c.c.), İblis'e secde etmeme gerekçesini sorunca da o : "Ben ondan daha üstünüm. Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın" cevabını verir. Bunun üzerine Allah (c.c.) ona cennetten çıkmasını emreder. ⁸¹ Şeytanın yaklaşımı tek kelimeyle "beyinsel"dir. Beynin enstrümanları rakamlar ya da kelimelerdir. Ancak rakamlar ve kelimeler sınırlıdır. Duygular ise sayılarla ve kelimelerle ifade edilemeyecek çok ve derindir.

Akademik ya da bilişsel zekâ (IQ) kriterleri açısından ele alındığında şeytanın isteği normal karşılanabilir. Çünkü ateş, çamurdan üstündür. Salt akademik zekâyla hareket etmenin hayati problemlere yol açabileceğini araştırmamızın başında ifade etmiştik. Şeytanın içine düştüğü durum bu anlamda bir örnektir.

⁸⁰ Goleman, a.g.e., s. 23.

⁸¹ Sâd (38), 71 – 78.

Herhangi bir insanın ya da canlının asla düşmek istemeyeceği, akıl ve tasavvur sınırlarını zorlayan bu örneğe göre şeytan, önce cennetten kovulmuştur ardından bulunduğu mevkiden indirilmiştir. Daha da kötüsü kıyamete kadar Allah (c.c.)'ın lanetine uğramıştır. Şeytan, çok bilgili olmasına ve rütbesine rağmen neden bunları hak etmiştir olabilir? Bu sorunun cevabı, tek başına "topal zekâ" olarak bilinen bilişsel zekâyla hareket etmek, başka bir deyişle sırf akılla hareket edip hürmet, itaat ve had bilme gibi duygusal zekâ donanımlarını ihmal etmek olmalıdır. Akılcı zihin ya da duygusal zekânın sadece biriyle hareket, hedefe ulaştırmayan tek kanata benzetilebilir.

Hiçbir canlı tek kanatla uçamaz. Allah vergisi liderlik, yürekle kafanın – duyguyla düşüncenin – bulunduğu yerde kendini belli eder. Duyguyla düşünce, insanın süzülerek yükselmesine olanak veren iki kanattır.⁸²

Dünya çapında iki yüz şirkette yapılan, yetkinliklerle ilgili bir araştırmada en başarılı çalışanların vasat çalışanlara oranla günlük ortalama işlerde yüzde 85, en karmaşık işlerde ise yüzde 127 daha verimli olduğu bulundu. Bu farkın üçte biri teknik beceri ve bilişsel yeterliliklerden, üçte ikisi de duygusal yetkinliklerden kaynaklanmaktaydı.⁸³

6. CAHİL KALP

Cahil kelimesi, alışlageldiği şekliyle "okuma yazması olmayan, eğitimsiz kimse" anlamında kullanılmaktadır. Ancak, "Hayır, *onların (o inkârcıların) kalpleri bu hususta cehalet içindedir.* Ayrıca onların bundan (bu şirk ve inkârcılıklarından) öte birtakım (kötü) işleri vardır ki, onlar bu işleri yapar dururlar"⁸⁴ ayeti, cehaletin farklı bir boyutunu ifade etmektedir.

Ayette inkarcı topluluğun beyinlerinin değil kalplerinin cahil olduğu, bir yaratıcıya ve ölümden sonraki hayata inanma gibi fizikötesi gerçekliklere bağlanmanın salt beyinsel zekâyla (IQ) değil, duygusal zekâ (EQ) gibi ilave bir donanımla mümkün

⁸² Richard Boyatzis, Annie McKee, Daniel Goleman, a.g.e., s. 38.

⁸³ Zuhul Baltaş, a.g.e., s. 8.

⁸⁴ Mü'minûn (23), 63.

olabileceğine işaret edilmiş olabilir. Bunu, ayetteki " بل قلوبهم في عمرة " ifadesinden çıkarıyoruz. İbn Manzûr, bu kelimenin farklı anlamlarını aktardıktan sonra bu ifadenin " بل قلوب هؤلاء في عمارة " onların kalpleri bir körlük içindedir şeklinde anlamlandırır.⁸⁵ Kalplerin kör ya da cahil oluşunu duygusal beyin anlamındaki amigdala ile irtibatlandırabiliriz. Zira yapılan araştırmalarda, travma sonucu amigdala beyinin geri kalan kısmından ayrılan kişilerin, olayların duygusal anlamını değerlendirmekte zorluk çektikleri, hatta "duygusal körlük" denilen belirtileri gösterdikleri ortaya çıkmıştır.⁸⁶

Cahiliye devrinde şiir ve edebiyat zirvedeydi. Şair ve edebiyatçılar büyük itibar görüyorlardı. Bu şair ve entelektüellerin birisi de Ebu Cehil'di. Cehaletin, bilgisizliğin babası ya da cehalet sahibi anlamlarına gelen bu lakap önemli bir şair ve entelektüelin İslam'daki adı olmuştu. Şiir ve edebiyatın zirvede olduğu bir devre okur – yazar olmama anlamındaki "cahiliye" ve yine hafızasında binlerce beyit olan önemli bir entelektüele de "cehaletin babası" denmesini "kalplerin cehaleti" zaviyesinden ele almak gerekir. Buna göre Goleman'ın "duygular zeki olabilir mi?"⁸⁷ sorusunu, ayetin muhtevasını yorumlayarak "evet, duygular zeki olabilir" şeklinde cevaplandırmanın mümkün olabilir.

7. İNKÂRCI KALP

"İlâhınız bir tek Tanrıdır. Fakat ahirete inanmayanlar var ya, onların kalpleri inkârcı, kendileri de böhürlenen kimselerdir"⁸⁸ ayeti ahirete inanmayanların kalplerinin inkarcı olduğunu ifade etmektedir. Şöyle ki bir önceki ayette inkarcıların kalplerinin cehalet içinde olduğu ifade edilmiş ve inkarcıların Allah'ın varlığına ya da yokluğuna sadece beyinleriyle karar vermelerinden dolayı cahil oluşu ifade edilmişti. Bu ayetteyse " قُلُوبُهُمْ مُّكْرَرَةٌ " tabiriyle "inkarcı beyinler ya da akıllar" yerine "inkarcı kalpler"den bahsedilmiştir. Buna göre, sayısal hareketlere dayalı bir zekâdan çok, anlam derinliği olan kuşatıcı bir zekâ yani duygusal zekâ fizik ötesi hayata inanabilir.

⁸⁵ İbn Manzûr, a.g.e., c. V, s. 29.

⁸⁶ Zuhâl Baltaş, a.g.e., s. 11.

⁸⁷ Goleman, a.g.e., s. 60.

⁸⁸ Nahl (16), 22.

Burada özellikle ahirete inanmayanların kalplerinin inkarla nitelendirilmesi de ayrı bir anlam taşımaktadır. Çünkü "sıfır" ve "bir" rakamlarıyla yani "var" ve "yok" şeklindeki dual mantıkla hareket eden beyinsel (IQ) zekâ sonsuza kadar da çabalasa ahirete inanmaya tam anlamıyla muktedir olamayacaktır. Bunu ancak kalpleri tasdik eden duygusal zekâ sahipleri başarabilecektir. Şeytanın kendi dönemindeki mahlukların en bilgilisi, bir anlamda IQ düzeyi en yükseği olmasına karşın Allah'a isyan ederek kovulması ve lanetlenmesi, metafiziğin IQ ile değil EQ donanımıyla anlaşılabilceğini açıkça ortaya koymaktadır.⁸⁹

Sırf akıl eksenli hareket eden insan, ayete göre cahildir. Bu yönüyle o, tanımadığı zeminlerde sağlam ve doğru adımlar atamaz hale gelecektir. Üstelik zamanla tekrar eden yanlış hamle ve adımları onu ciddi şekilde zararlara uğratacaktır. Bu durum sürekli tekrar edince de çevresiyle hatta kendisiyle bir çelişkiye ve olumsuz mücadeleye girecektir, bu kaçınılmazdır.

İnsanoğlunun tanıyıp bilmediği şeylere karşı nefreti ve vahşeti, terbiye edilmesi ve medenileştirilmesi gereken bedevi yönüdür. Peygamberler de zaten, onların mevcut bu bedevi/ilkel yönlerini medenileştirmek için gelmişlerdir. İslam ve onun peygamberi bunun için, birçok somut söz ve davranışla insanlığa örnek olmuş ve pek çok güzel miras bırakmıştır.⁹⁰

8. İMANDAN ÇEVİRİLEN KALP

Duygusal zekâ alanında gerçek gelişimi başlatmak – ya da sürdürmek – için, ilk önce ideal benliğin gücünü devreye sokmak gerekir.⁹¹ Bu güç olmadığı takdirde önümüzde cereyan eden hadiseleri ne algılayabilir ne de kavrayabiliriz. Kur'an'ın birçok yerinde duygusal zekâyâ işaretler olduğunu yukarıdaki ayetlerde açıklamaya gayret ettik. Hadislerde duygusal zekâ ve çerçevesi bölümüne intikal etmeden önce son bir ayetle konuyu toparlayacağız: " Bir sûre indirildiği zaman, (göz kırpıp alay ederek)

⁸⁹ Bakara (2), 34.

⁹⁰ Ali Akyüz, **Yaşayan Kur'an Hazret-i Peygamber**, Ensar Neşriyat, 2005, s. 412.

⁹¹ Boyatzis, McKee, Goleman, a.g.e., s. 125.

birbirlerine bakar (ve): (Çevreden) sizi birisi görüyor mu? diye sorarlar, sonra da (sıvışıp) giderler. *Anlamayan bir kavim oldukları için Allah onların kalplerini (imandan) çevirmiştir* " ⁹² buyrulmaktadır.

Bir nesneyi zihinde gereği gibi anlayıp bilmek ⁹³ anlamına gelen "fıkıh" kelimesi ayette zihin yerine kalple bağdaştırılmıştır. Anlamının, alışageldiğimiz şekliyle mantığa hamledilmesi beklenirken, kalbe hamledilmesi, Kur'an'ın duygusal zekâyâ işaret edişine farklı bir örnek olabilir.

Ayette, anlama kabiliyetleri olmadığı için kalpleri imandan çevrilen bir kavimden bahsedilmektedir. Ayeti kısaca tahlil ettiğimizde "Anlama, sadece beyinde gerçekleşmez. Zira duygular da anlar ve hisseder. İçinde duyguların olmadığı bir anlama tam bir anlama değildir" sonucuna ulaşabiliriz.

Bilerek ve hissederek anlamının ortak özelliklerinden biri de merkezlerinin, aynı organda bulunmalarıdır. Bu organ, yaklaşık iki kiloluk hücre ve sinir özüne sahip ⁹⁴ olan beyindir. Ayetin bize açtığı farklı bir kapı da anlamayı birbirinden bağımsız olarak gerçekleştiremeyen duygusal ve bilişsel zekânın aynı organda bulunmasıdır.

Araştırmamızın amacını, Hz. Peygamber'in duygusal zekâsını hadisler ışığında ele almak olarak belirlemiştik. Ancak, Kur'an'ın teşride hadislerin önüne geçmesinden hareketle öncelikle Kur'an'da duygusal zekâyâ ele aldık.

II. MUDĞA KELİMESİ VE HADİSLERDE DUYGUSAL ZEKÂ

Kur'an-ı Kerim ve hadislerde kalpten söz edildiği zaman, kasdolunan mana, insanın, varlığın özünü anlayıp bildiği manadır. Kimi zaman insanın göğsünde olan kalp söylenir ve kinâye yolu ile bu mana anlatılır. Zira o ruhanî kalp ile bu cismânî kalp arasında özel bir bağlantı vardır.

⁹² Tevbe (9), 127.

⁹³ Mücteba Uğur, a.g.e., s. 96.

⁹⁴ Goleman, a.g.e., s. 24.

" الْحَلَالُ بَيْنَ وَالْحَرَامِ بَيْنَ " hadisi olarak da bilinen – bizim tabirimizle de– "mudğa hadisi"ni tahlil ettiğimizde onun, adeta duygusal zekânın adımı koyduğunu gördük. Ayetlere nazaran çok daha açık olarak duygusal zekâyâ işaret edip araştırmamızın nirengi noktası haline gelen bu hadiste Hz. Peygamber şöyle buyuruyordu : **أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ** / İnsan vücudunda bir çiğnem et parçası vardır. O iyi olduğu zaman bütün vücut iyi olur; kötü olduğunda da bütün vücut kötü olur. Dikkat edin. O kalptir.”⁹⁵

Hadisin yorumuna geçmeden önce hadisteki mudğa kelimesini karşıladığımız düşündüğümüz nörolojideki amigdalanın duygusal zekâ terminolojisindeki yerini aktarmada fayda mülâhaza etmekteyiz. Duygusal zihnimizin barınağı olan – Yunancada “badem” anlamına gelen sözcükten – "amigdala", insanlarda limbik halkanın altına yakın, beyin sapının üzerinde bulunan ve birbiriyle bağlantılı yapılardan oluşan badem şeklindeki bir kütleden oluşur. Her biri beyin bir tarafında olmak üzere, başın yan kısmına yakın iki amigdala vardır.⁹⁶

Şimdiye kadar, göğüs kafesimizin sol alt tarafında bulunan ve duygularımızı yöneten – her insanın hafifçe sıkılmış yumruğu büyüklüğündeki – bir et parçasının, yani kalbin, duyguları yönettiği kabul edilirdi. Bununla beraber işleme, öğrenme ve gelişme temelleri tam olarak bilinmezdi. Teknolojik gelişmeler ve fenni ilimlerdeki ilerlemeler yıllar sonra göğüs kafesindeki kalbin "biyolojik kalp" olduğunu ortaya koyarken insan gözünün hemen arkasında bulunan amigdala olduğunu net çizgilerle tanımladı.

Hadisin metniyle, nörolojideki amigdalayı beraberce mütâlaa ettiğimizde karşımıza şöyle bir soru çıkmaktadır: Acaba Hz. Peygamber mudğa tabiriyle bizim bildiğimiz, kozalak büyüğündeki biyolojik kalbi mi kast ediyor yoksa Latince badem anlamına gelen amigdalayı yani psikolojik kalbi mi ? Bu soruya üç farklı cevap verilebilir :

a. Biyolojik kalbi, dolayısıyla beden sağlığını kastetmiştir.

b. Psikolojik kalbi yani ruh sağlığını kastetmiştir.

⁹⁵ Buhârî, İman, 39; Müslim, Müsâkât, 107; Ahmed b. Hanbel, 4/280

⁹⁶ Goleman, a.g.e., s. 30.

c. Hem psikolojik hem de biyolojik kalbi kastetmiştir.

A. BEDEN SAĞLIĞI

Hadisteki "mudğa" kelimesini beden sağlığı cihetiyle alırsak, onu Arap edebiyatında "صَنْوَبْرِيَّةُ الشَّكْلِ / kozalak şekilli" olarak da tavsif edilen göğüs kafesindeki kalp olarak anlamamız da mümkün olabilir. Zira tıbben iyi durumda olan bir kalp tüm bedene sağlıklı bir kan akışı sağlayarak diğer tüm organların sıhhatini temin etmiş olur. Bu açıdan düşünüldüğünde Hz. Peygamber, göğüs kafesinde kan deveranını gerçekleştiren kalbi kastetmiş olabilir. Zira tıbbi açıdan tüm organları tastamam olsa da kalp sağlığı tam olmayan bir canlının yaşama ihtimali yoktur. Hz. Peygamber'in, kalp sağlığını teminle ilgili tavsiyelerini tıbb-i nebevi sahasında telif edilen eserlerde en geniş şekliyle bulmak mümkündür. Bu konuyu şimdilik ilgili eserlere havale ederek konumuza devam ediyoruz.

B. RUH SAĞLIĞI

Hadise ruh sağlığı zaviyesinden yaklaşıldığında, Hz. Peygamber "mudğa" tabiriyle duygusal kalbe yani amigdalaya işaret etmiş olabilir -ki bize göre en yakın ihtimal budur.- Zira Hz. Peygamber'in "bir çiğnem" olarak tavsif ettiği kalp ile biyolojik kalp arasında bariz bir hacim farkı vardır. Şu halde Hz. Peygamber'in amigdalaya işarette bulunması kaçınılmaz olmalıdır. Zira "mudğa" kelimesini "çiğnedi" anlamındaki sülâsi "مَضَع" kökünden hareketle yorumlarsak Hz. Peygamber'in insan vücudunda var olduğunu ifade ettiği et parçasının vasfı "tek defa çiğnenmiş" olmaktadır. Buradan hareketle hacim olarak "tek defa çiğnenmiş et", hafifçe sıkılmış bir yumruğa ya da çam kozalağına değil "amigdalaya" yani "bademe" tekabül ettiği söylenebilir.

C. HEM BEDEN HEM RUH SAĞLIĞI

H. Peygamber'in cevâmiu'l-kelim olma hususiyetini göz önüne bulduğumuzda onun amigdalya ve hem de biyolojik kalbe aynı anda işaret etmiş olabileceğini düşünebiliriz. Çünkü yerinde olmayan bir ruh sağlığı yanlış ve zararlı duygusal hamlelerle vücut sağlığını da tehdit eder. Goleman'ın önemle üzerinde durduğu H. Jason örneğinde⁹⁷ bu tehdidin boyutlarını görmek mümkündür.

H. Jason, Florida'nın Coral Springs kentindeki bir lisenin yıldız öğrencilerindedir. Sürekli tam not alan Jason'un hedefi Harvard'da tıp öğrenimidir. Fakat fizik hocası Pologruto kendisine bir sınavda 80 verir. B düzeyindeki bu notun hayallerini tehlikeye attığını düşünen Jason 23 Haziran 1992'de okula bir et bıçağı getirerek fizik laboratuvarında Pologruto'yla yaptığı tartışma sırasında onu köprücük kemiğinden bıçaklar. Jason'un olay anında geçici bir çılgınlık geçirdiğine inanan yargıç, onu suçsuz bulur. Sonrasında özel bir okula geçen Jason iki yıl içerisinde sınıf birinciliğiyle mezun olur. Normal sınıflarda tam not 4.0 yani A'dır. Ancak Jason yeterli ve ileri düzeyde dersler alıp ortalamasını 4.614 yaparak A+'yı da geçer ve okulunda iftihar tablosunun en başında yer alır. Buna karşın eski fizik hocası David Pologruto, saldırıdan dolayı Jason'un hiçbir zaman kendisinden özür dilemediğini veya saldırının sorumluluğunu üstlenmediğinden yakınıyordu. Merak edilen soru şudur: Nasıl olur da (beyinsel) zekâ düzeyi bu denli yüksek bir insan, böylesine akıl dışı bir şey yapabilmiştir? Gerçekten de yüksek IQ'lü kişiler özel hayatlarını hayret edilecek ölçüde kötü yönetebiliyor, dürtülerinin esiri olabiliyor. Bu yaşanmış örnek, ruh sağlığı yerinde olmayan bir insanın hem kendisine hem de çevresine verebileceği zararın boyutları hakkında fikir vermektedir. Bu yönüyle ele alındığında mudğa tabirinin hem amigdalya hem de biyolojik kalbe işaret ettiği düşünülebilir.

⁹⁷ Goleman, a.g.e., s. 49.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER ve DUYGUSAL ZEKÂ YETKİNLİKLERİNE İŞARET EDEN HADİSLER

Yaratılıştan getirdiği mükemmelliklerin üzerine ilahi terbiye ve eğitimin erdem ve güzelliklerini ekleyen Hz. Peygamber örnek şahsiyet olma makamına, Yüce Yaraticının övgü, sevgi ve haklı, güçlü referansını almak suretiyle yükselmiştir. Onun doğuştan getirdiği karakter özellikleri, ilahi vahyin; itikâdi, hukuki ve ahlaki öğretileriyle mezc olununca mükemmel bir örnek ve abide şahsiyet ortaya çıkmıştır.⁹⁸

Buraya kadar duygusal zekânın Kur'ân-ı Kerim'deki yerini belirtmeye çalıştık. Araştırmamızın bu bölümünde Hz. Peygamber'in duygusal zekâsını hadisler ışığında ele alacağız.

I. HZ. PEYGAMBER VE KİŞİSEL YETKİNLİKLERİ

Hiz. Peygamber'in anlaşılmasını sadece akıl eksenine indirgemek yerine, onu iman, saygı, sevgi, özgüven ve akıl – bilgi eksenini ile zenginleştirmek gerekmektedir.⁹⁹ Hz. Peygamber'in duygusal zekâ yetkinliklerini ele alırken konuyu bu perspektiften ele almak kaçınılmazdır. Zira yukarıda sayılan donanımlar birebir duygusal zekâ yetkinlikleri arasında yer almaktadır.

Hiz. Peygamber'in duygusal zekâsını kişisel ve sosyal olmak üzere iki ana başlıkta ele alacağız. Kişisel yetkinlikleri ele alacağımız bu bölümde sırasıyla; kendisiyle ilgili farkındalık, kendini yönetme ve motivasyon olmak üzere üç ana yetkinlik üzerinde duracağız.

A. KENDİSİYLE İLGİLİ FARKINDALIK

⁹⁸ Ali Akyüz, a.g.e., s. 111.

⁹⁹ Ali Akyüz, a.g.e., s. 444.

Kendisiyle ilgili farkındalık, kişisel yetkinliklerin başında gelir. Duygularını, kabiliyetlerini ve zaafalarını kısacası her yönüyle kendini tanımak ve buna göre bir hareket tarzı belirlemek her sosyal insan için bir zarurettir. Her ne kadar duygular ve düşünceler birlikte hareket etse de, insanlar ne hissettiklerine çok az dikkat eder. Derin iç duygularıyla buluşmakta güçlük çekerler. Mantık dünyasında duygular küçümsenir. Oysa bütün kararların dayandığı mutlaka bir duygusal temel vardır. Kendiyle ilgili farkındalık, insana duygularını tanıma ve isimlendirme imkânı verir.¹⁰⁰

Duygusal zekânın "kendisiyle ilgili farkındalık" yetkinliği, "özbilinç, kişisel karar verme, stresle baş etme, kendini açma, içgörü, kendini kabul, özgüven" şeklinde sıralanan yedi ana alt yetkinlikten oluşmaktadır. Bu alt yetkinlikleri duygusal zekâ çerçevesinde ele aldıktan sonra, Hz. Peygamber'in hayatından bu yetkinliklerle ilgili tablolar aktaracağız.

1. Özbilinç (Kendi kendini tanıma)

Kendini tanıma boyutu, bireyin kimliğini belirleyen özellikleri tanınmasını içerir. Bu özellikler; duygusal farkındalık, güven, kendine saygı ve kendini gerçekleştirir. Bunlar bireye özgü ve biriciktir. Bağımsız kişiliklerinin özünü oluşturur.¹⁰¹ Bir şey hakkında ne olup bittiğini pek hatırlayamadığımız ya da hissettiğimiz şeyi olup bitenden sonra fark ettiğimiz zamanlar olur. Goleman özbilinç, "Kişinin iç dünyasında olup bitenin sürekli farkında olmasıdır." şeklinde tanımlar.¹⁰²

Hadis olarak şöhret bulmuş "Kendini bilen Rabbini bilir"¹⁰³ deyişi, İslam kaynaklarında akla ilk gelen özbilinç esası olarak kabul edilebilir. Bu söz, Rabbe giden yolda kendini tanımanın önemli bir esas olduğunu ifade etmektedir. "Kişinin ruh halinin ve o ruh hali hakkındaki düşüncelerinin farkında olabilmesi"¹⁰⁴ şeklinde de tanımlanan özbilinç Yunus Emre'nin, "İlim, ilim bilmektir, İlim kendin bilmektir, Sen kendini

¹⁰⁰ Zuhul Baltaş, a.g.e., s. 55.

¹⁰¹ Zuhul Baltaş, a.g.e., s. 19.

¹⁰² Goleman, a.g.e., s. 65.

¹⁰³ Aclûnî, İsmail B. Muhammed, **Keşfu'l-hafâ ve müzîlü'l-libâs amme'stehera mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs**, I-II, (nşr. Ahmed el-Kalâş), Mektebetu't-Türâsi'l-İslâmî, Beyrut, 1351 – 1352, c. I, s. 262.

¹⁰⁴ Goleman, a.g.e., s. 67.

bilmezsin, Bu nice okumaktır?"¹⁰⁵ mısralarıyla Türk – İslam edebiyat ve kültüründe yerini bulmaktadır. İnsanın kendini tanıması ve iç dünyasında olup bitenleri çok iyi tahlil etmesi gerekir.

Gazâlî, Kimyâ-i Saâdeti'ni dört unvana ayırır ve birinci unvana "kendi nefsinin bilmek" ismini verir. Gazâlî bu unvanda, sözlerine yukarıda zikrettiğimiz hadislerle başlar ve özbilincin ehemmiyetini ifade eden şu sözlerle devam eder: Bil ki, Allah'ı tanımanın anahtarı, kişinin kendini tanıyıp bilmesidir. Sana senden yakın hiçbir şey yoktur. Kendini bilmezsen, başkasını nasıl bilirsin? Kendimi biliyorum, tanıyorum diyorsan yanıyorsun! Zira böyle bilmek, Hakk'ı tanımanın anahtarı olamaz. Senin hakikati araman lazımdır. Sen nesin, nereden gelmişsin, nereye gideceksin, bu dünyaya ne yapmak için geldin, seni niçin yarattılar, saâdetin nedir, nedendir; şakîliğın, ziyânın nedir, nedendir?¹⁰⁶

İç dünyası kuşkulara mesken olmuş, gönlü şüphelerle kuşatılmış bir şahsın, kendisiyle barışık olması imkânsız ve ruh hastası olması kaçınılmaz bir sonuçtur. Kendisiyle barışık olmayan ferdin başkalarıyla iyi ve güzel diyaloglar kurması nasıl mümkün olabilir?¹⁰⁷

Hz. Peygamberin iç dünyasının dışıyla barışıklığı ve bünyesinde barındırdığı pozitif insani erdemlerin yüceliği peygamber oluncaya kadar kendisini seven sevmeyen herkes tarafından kabul ve tasdik edilmiştir. Peygamberlik vazifesinin yaklaştığı dönemlerde Hira'ya çekilmesi, muhtemelen Hz. Peygamber'in özbilinç derinliğini geliştirmeye yönelik bir süreçti. Hz. Peygamber'in özbilinç derinliğinin ve enginliğinin en belirgin örneklerini vahyin ilk başladığı dönemlerde Hz. Hatice'ye söylediği şu sözlerde görmemiz mümkündür : "Ey Hatice ! Ben şu putlardan ve kahinlerden nefret ettiğim kadar hiçbir şeyden nefret etmem; fakat şimdi bir kahin olmaktan korkuyorum."¹⁰⁸ Veya farklı rivayetlerde geçtiği üzere: "Ben mecnun olmaktan ve hayatımdan korkuyorum."¹⁰⁹

¹⁰⁵ Elif Sema Ilgınlar, **Yunus Emre'den** Seçmeler, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2005, s.23.

¹⁰⁶ Gazâlî, Kimyâ-i Saâdet, a.g.e., s. 17.

¹⁰⁷ Ali Akyüz, a.g.e., s. 82.

¹⁰⁸ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd, **et-Tabakâtu'l-kübrâ**, (nşr. İhsan Abbas), I-IX, Beyrut, 1968, c. I, s. 29.

¹⁰⁹ Buhârî, Bed'u'l-vahy, 1.

Goleman'ın "hissiz adam"da Gary'i anlatırken dile getirdiği aleksitimya yani özbilinç zaafından dolayı duygularını açığa vuramama rahatsızlığı bir yönüyle duygusal gaflettir. Aleksitimya, kendini tanıyamama ve duyguları belirtememedir.¹¹⁰ Hz. Peygamber'in, yukarıda verdiğim örneklerde yaşadıklarını ve iç dünyasında olup bitenleri hayat arkadaşıyla en doğal şekilde paylaşması ondaki aleksitimya seviyesinin sıfır düzeyinde olduğunu, dolayısıyla özbilinç yoğunluğunun tartışılmayacak bir düzeyde olduğunu açık göstergesidir.

Vahiy sürecinde yaşanan fetret dönemi veya Cebrail'in gelişlerinin seyrekleşmesi sonucu Hz. Peygamber'in iç dünyasında beliren istifhamlar, her defasında bir vahiyle¹¹¹ gideriliyordu.¹¹² Böylece O'ndaki özbilinç seviyesi, vahiy terbiyesinde ayrı bir derinlik kazanıyordu. Çünkü peygamberlik gibi ağır ve zor bir görevi üstlenecek bir zatın, önce kendisi inanmalıydı.¹¹³

2. Kendi Kendine Karar Verme

Kişisel karar verme yetkinliği, hareketlerini incelemek ve sonuçlarını bilmek; bir kararın, düşünceden mi yoksa duygudan mı kaynaklandığını bilmek ve bunu hayatına uygulamak¹¹⁴ olarak tanımlanmaktadır.

Kişisel karar verme yetkinliğinde, hareketlerin duygu veya akıl kaynaklı olup olmamasının bilinmesi esastır. Hz. Peygamber'in hayatına bu zaviyeden bakıldığında onun bu anlamda dengeyi temsil ettiğini görmekteyiz. Mesela orucunu bilerek bozmak zorunda kaldığını söyleyip durumunu soran bir adama, aşamalar halinde çözümler sunması¹¹⁵ onun kişisel karar vermedeki muvazenesinin ve pratikliğinin yanı sıra insan eksenli hareket etmesinin en can alıcı örneklerindedir.

¹¹⁰ Goleman, a.g.e., s. 70.

¹¹¹ Hicr (15), 97 ; Duha (93), 3 ; Kevser (108), 3.

¹¹² İbrahim Canan, **Peygamberimizin Tebliğ Metotları**, 1.Baskı, Nesil Yayınları, İstanbul, 1998, c. I, s. 68.

¹¹³ Bakara (2), 285.

¹¹⁴ Goleman, a.g.e., 376

¹¹⁵ Buhârî, Savm, 30.

Bir yolculuk esnasında bir grup gencin okunmakta olan ezanı yüksek sesle, ağızlarını eğip bükerek ve gülerek taklit ettiklerini gören Hz. Peygamber, ezanın bitmesini beklemiş, ardından bu gençlerin yanına giderek “Hanginizdi?” diye sormuştu. Onlardan herhangi bir ses çıkmayınca nezaket ölçüleri içinde teker teker seslerini dinlemiş ve grubun başını çeken Ebu Mahzura’yı tespit etmişti. Çok süratli ve eğitici bir çerçevede cereyan eden bu hadisede, Hz. Peygamber ismiyle bütünleşen rahmetiyle affetmeyi tercih etmemiştir. Zira bu konumda af çözüm değildir ve ortada düzeltilmesi gereken bir problem vardır. Hz. Peygamber, Ebu Mahzura’yı herkesin ortasında ayağa kaldırarak “şimdi sen ezan oku” deyince o, okuyamayacağını çünkü ezan okumayı bilmediğini ifade eder. Herkesin ortasında ayağa kalkarak ve rencide olan, bir anlamda pozitif şok atlatan Ebu Mahzura bundan sonrasını kendisi anlatır: “O esnada sanki gözümde dünyadaki en kötü insan Allah’ın Resulü, en kötü şey de ezan olmuştu.”

Hız. Peygamber, Ebu Mahzura’yı hafifçe kendine doğru çeker eliyle göğsünü ve başını okşar, ardından “Ben okuyacağım sen tekrar edeceksin” der ve Hz. Peygamber okur, o tekrarlar.¹¹⁶ Hız. Peygamber’in Ebu Mahzura’yı hafifçe kendine doğru çekmesi, göğsünü ve başını okşaması psikoloji literatüründe “magic touching” olarak yer almaktadır. Hız. Peygamber’in sırf öğütlerle yetinmeyip, kıymet verdiğini ifade eden hareketleriyle bir anlamda muhatabının gönlünü yapması onun duygusal zekâda zirve noktayı yakalamış olmasına işarettir.

Hız. Peygamber’in, yukarıdaki örnekte olduğu gibi muhataplarıyla vücut diliyle de temas kurduğunu görüyoruz. Hız. Peygamber’in, muhataplarına dokunması duygusal zekâ açısından düşünüldüğünde iletişimi kolaylaştırıyordu; rahmet peygamberi olduğu hesaba katıldığında da muhataplarının O’nunla teberrük ederek daha kolay etkilenir hale gelmesi anlamı taşıyordu. Muhataplarla birebir diyalog kurmak ve onlara dokunmak, duygusal zekâda çok önemli bir yere sahiptir.

Ana-babasını görüp de, sarılıp koklamadan, bakma ve işitme ile yetinen, uzunca bir hasretten sonra çoluk çocuğuna kavuşup, sevdikleriyle bir arada olup da sıcacık sarmadan, bu beşeri duygu ve arzuya, içten kaynayıp gelen bu sevgiye, yanardağ gibi kor alevlerle yürekleri dağlayıp gelen bu güce direnebilen kaç insan yüreği vardır?

¹¹⁶ Ebû Dâvûd, Salât, 22; Ahmed b. Hanbel, 30/391.

Dokunuş; sevgi dolu, zarif bir gönlün sahibi, hüzünlü hikayenin kahramanı Peygamber Yakup (a.s.)'ın bile direnç gösteremediği bir tavidir. ¹¹⁷

Hz. Peygamber'in, mükemmel bir eğitim örneği içeren bu dersi, Ebu Mahzura'nın Medine'nin en büyük müezzini olma yolundaki ilk ders olarak kayıtlara geçmiştir. Hz. Peygamber'in böylesi bir durumda süratli kararlar vermesi, kişisel karar vermedeki başarısını ve bu noktada en mükemmel örnek olduğunu ifade eder.

3. Stresle baş etme

Asrımızın yaygın problemlerinden biri olan stres ve onun neden olduğu rahatsızlıklar gün geçtikçe artmakta ve hatta bazen içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Karşılaştığı problemlerle baş edemeyen günümüz insanı, kendisine sunulan her türlü teknolojik imkâna rağmen, başta depresyon olmak üzere ciddi psikolojik hastalıklara yakalanmaktadır. Bu hastalıkların tedavisi için de büyük emek, zaman ve maddi imkân harcanmaktadır.

Hz. Peygamber, teknolojinin bulunmadığı, üstelik zorlukların kat kat fazla olduğu saadet asrında aynı anda birçok problemin veya beklenmedik olumsuzlukların üstesinden gelmeyi başarıyordu. Mesela Mekke'den Medine'ye müşriklerin takibi altında gerçekleştirdiği gizli hicret esnasında onların tahmin etmediği bir güzergah üzerinden önce güneye sonra kuzeye doğru yol almış, böylesine stresli bir atmosferde bile stratejik olarak en doğru manevrayı gerçekleştirmiştir.

Öte yandan, yol arkadaşı Hz. Ebu Bekir'le geceyi geçirmek üzere sığındıkları mağarada stresle baş etme hususiyetini açıkça gözler önüne seren bir hadise cereyan eder. Müşrikler uzman bir iz sürücü ile mağaranın kapısına kadar gelmiş, hatta aralarında belki de birkaç metre kalmıştır. Bu esnada Hz. Ebu Bekir, öncelikle Hz. Peygamber sonra da kendisi hakkında duyduğu endişeden dolayı büyük bir korku duyuyordu. İşte böylesine kritik ve stresli bir ortamda bile Hz. Peygamber'in yüzünde

¹¹⁷ Ali Akyüz, a.g.e., s. 455, 456.

sadece sıcak bir gülümseme vardır. Şüphesiz bu durum, Hz. Peygamber'in özgüven ve stresle baş etme yeteneğinin tezahürüdür. ¹¹⁸

4. Kendini açma

Goleman'ın; "içtenliğe değer vererek bir ilişkide karşılıklı güven kurmak, özel duyguları hakkında konuşmanın ne zaman güvenli olduğunu bilmek" ¹¹⁹ olarak tanımladığı "kendini açma" yetkinliğini, pozitif ve mutedil bir hareket eksenine üzerine kurulu olarak Hz. Peygamber'in hayatının hemen her safhasında görmek mümkündür. Çünkü onun her adımı itidal ve pozitif düşünce üzerine kuruluydu. Nitekim "Sizden bir kimse bir kötülük / çirkinlik gördüğü zaman onu eliyle, gücü yetmiyorsa diliyle düzeltmeye çalışsın. Buna da gücü yetmiyorsa kalbiyle tavır koysun" ¹²⁰ emri bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber'in "Din, nasihattir" ¹²¹ hadisinin, ayet-i kerimede geçen "nasûh tevbe" ¹²² tabirinden hareketle "Din, samimiyettir" olarak anlaşılması mümkün, hatta daha doğru, gerçekçi ve kapsamlıdır. Zira – hadis aynen anlaşıldığında – yapılacak nasihat de, yaşanacak din de netice itibariyle samimi ve içten olmalıdır. Bu zaviyeden bakıldığında Hz. Peygamber'in bütün hayatının içten ve doğal olduğu kolayca görülür.

Hz. Peygamber, bir defasında çarşıya çıkıp alışveriş yapmış ve ardından satıcıya para yerine kullanılan gümüş parçaları vererek "Dikkatli ol; ağırca tart" buyurmuştur. Bu tembih karşısında şaşırarak satıcı, hiçbir müşterisinden böyle bir telkin ve tavsiye duymadığını söyleyince Ebu Hureyre, "karşıdaki insan peygamberdir" der. Bunun üzerine satıcı, derhal Hz. Peygamber'in ellerine kapanarak öpmek ister ama O buna izin vermez ve şöyle buyurur : "Bunu İran krallarına yaparlar. Ben ise kral değilim içinizden biriyim." ¹²³

¹¹⁸ Buhârî, Menâkıb, 22; Müslim, Zühd ve Rekâik, 20; Ahmed b. Hanbel 1/6.

¹¹⁹ Goleman, a.g.e., s. 375.

¹²⁰ Müslim, İman, 20.

¹²¹ Buhârî, İman, 97.; Müslim, İman, 181; Ebû Dâvûd, Edeb, 107

¹²² Tahrîm (66), 8.

¹²³ Kandehevî, Muhammed Yusuf, **Hayâtu's-sahâbe**, Dâru'l-Kalem, Şam, 1983, c.3, s. 156, 157.

Hız. Peygamber'in, özel duyguları hakkında konuşmasının ne zaman doğru ve güvenli olduğunu bilmesine Şu vaktia misal verilebilir: Medineli yahudilerden biri, elinde bir parça ekmek olduğu halde Hız. Peygamber'in karŐısına geçer. Farklı ırk ve dinlere mensup birçok insanın da izlediği bu olayda Yahudi, ekmeği gostererek :

- Ey Muhammed ! Bu benim rızkım mıdır?, der.

Aslında maksatlı sorulan bu soruya Hız. Peygamber evet diye cevap verse ekmeği yemeyip saklayacak hayır cevabı verse bu defa yiyecek ve her iki durumda da yahudi, Hız. Peygamber'i yalanlayıp, etrafındaki insanlar nezdinde onu küçük düşürecekti. Ne var ki Hız. Peygamber fazla düşünmeden:

- Eğer yersen rızkıdır, buyurarak Yahudi'nin hilesini boŐa çıkarmıştır.

Böylece Hız. Peygamber, böylesine zor bir ortamda, özel duygularını net bir şekilde dile getirmemiŐ, yanlış anlaşılmaya müsait böyle bir durumu, çok yerinde ve net bir cevapla çözümlemiŐtir. Hız. Peygamber, bu konumda "Rızık Allah'a aittir"¹²⁴ kuralını da dile getirmemiŐtir. İşte bu durum, onun "kendini açma" hususiyetini en üst seviyede haiz bir kişiliğe sahip olduğunun açık bir ispatıdır.

5. İğörü

İğörü, "duygusal hayatta ve tepkilerdeki eğilimleri tanımlamak, başkalarındaki benzer eğilimlerin farkına varmak"¹²⁵ olarak tanımlanmaktadır. Ne kadar çok kişi zihinsel huzura, iğörüye ve olumsuz duyguları olumlu duygulara çevirme yeteneğine sahip olursa, insanın temel değerleri o kadar yerleŐik olur, mutluluğa ve barıŐa giden yolda dev adımlar atılır.¹²⁶

Hız. Peygamber'in hayatı bu gözle incelendiğinde bu yetkinlik, hayatının hemen her safhasında kaçınılmaz bir üstün vasıf olarak görülür. Ebu Temim anlatıyor: Bir gün Hız. Peygamber'in huzurunda oturuyorduk. Bir bedevi geldi ve Hız.

¹²⁴ Bakara (2), 212, Âl-i İmrân (3), 37, Nûr (24), 38, Şûrâ (42), 19.

¹²⁵ Goleman, a.g.e., s. 376.

¹²⁶ Richard Boyatzis, Annie McKee, Daniel Goleman, a.g.e., s. 45.

Peygamber'e hitaben: "Sen Muhammed misin?" dedi. Hz. Peygamber, gayet yumuşak bir edayla "Evet. Ben Muhammed'im" buyurdu. Bunun üzerine bedevi:

- Hangi şeye davet ediyorsun ?

- Aziz ve Celil olan Allah'a davet ediyorum; Ama sadece ona. Başkasını ortak koşmadan sadece ona. O, öyle bir varlıktır ki, senin başına bir zarar gelse, ona yalvarırsın... Ve senden bu zararı o giderir. Kıtık ve bela zamanında ona dua edersin sadece... Yağmuru o gönderir ve otları o bitirir. Sen uçsuz bucaksız çölde herhangi bir şeyini kaybettiğinde ona el açar yakarısın ve kaybettiğin şeyi sana o buldurur.

- Ya Rasulallah ! Ver elini de Sana biat edeyim ! ¹²⁷

Hz. Peygamber ve sonradan sahabî olma şerefine eren bu zât arasında geçen diyalog onun, başkalarındaki eğilimlerin farkına varmadaki üstünlüğünü göstermektedir. Zira o; kıtlık, bela, musibet ve çöl ortasında karşılaşılan zorluklar, çekilen sefaletleri en iyi bilen bedeviye bütün zor şartlarda her şeyin Yaratıcısı'na (c.c.) teslim olmayı öğütlemiştir.

Hz. Peygamber, Allah'a teslimiyet duygusuna en üst makamda sahiptir. O bu içgörüsünü, muhatabının kapasitesine indirgeyerek tane tane anlatmak suretiyle onu ikna etmeyi başarmıştır.

6. Kendini kabullenme

Goleman, kendini kabul yetkinliğini, "kendisiyle gurur duymak, kendini olumlu bir bağlamda görmek, güçlü ve zayıf yanlarını tanımak"¹²⁸ olarak tanımlamaktadır. Hz. Peygamber'in kendisiyle gurur duymasını, Allah tarafından örnek

¹²⁷ Müsned, 4/65, 5/64.

¹²⁸ Goleman, a.g.e., s. 376.

gösterilen yaşantısı çerçevesinde mütâlaa etmek yanlış olabilir. Zira hiçbir insanda görülmeyen bir tevazu örneği ve Allah katında kendisini önce bir kul sonra bir peygamber görmesi göz önüne alındığında O'nun kendisiyle gururlanması adeta muhaldir.

Ancak kendisini ümmeti, ashâbı ve yakın çevresi içinde mütalaa etmek suretiyle onlarla iftihar edişini birçok örnekte görmek mümkündür. Zira O, yaptığı ve yaptırdığı şeylerin doğruluğundan o kadar emindir ki, bir defasında sahabîleri için : “Benim ashâbım yıldızlar gibidir. Hangisinin izinden giderseniz gidin, kurtuluşa erişirsiniz”¹²⁹ buyurarak arkadaşlarının, dolaylı olarak da kendisinin kıymetini ortaya koymuştur.

7. Özgüven

Evrensel insani erdemlerle bezenmiş ve mutluluğa ermiş fert ve toplumun asgari şartı, bütün kuşkulardan arındırılmış bir güven duygusuna sahip olmalarıdır. Güven duygusu tam olan bir insanın özgüveni de tamdır. Özgüven sahibi kişiler ancak başarıya ulaşırlar.¹³⁰

Farklı farklı tanımlamaların yapıldığı özgüven, duygusal zekâ çerçevesinde Acar Baltaş tarafından, "Kişinin yetkinliklerinin farkında olması ve bu yetkinliklerle 'değerli olduğuna' inanması"¹³¹ olarak tanımlanmaktadır. Hz. Peygamber'in hayatından binlerce tablonun aktarılabileceği bu yetkinlikle aşağıdaki misaller verilebilir.

Huneyn Savaşının başında İslam ordusunda bir dağılma baş gösterir. Öyle ki, neredeyse bütün askerler sağa sola kaçmaya yeltenir. Artık herkes yenilgiyi kabullenmek üzereyken beklenmedik bir gelişme olur ve Hz. Peygamber, atının üzerinde, düşman saflarına doğru hücum eder ve o gür sesiyle:

¹²⁹ Aclûnî, c. I, s. 147.

¹³⁰ Ali Akyüz, a.g.e., s. 82.

¹³¹ Acar Baltaş, *Liderlik Yetkinlikleri*, **Kaynak**, Sayı: 14, Nisan-Eylül, 2003.

- “Ben, Allah’ın peygamberiyim, bunda yalan yok! Ben Abdulmuttalib’in torunuyum, bunda da yalan yok!”¹³² diye haykırır ve böylece özgüveni sayesinde İslam ordusu kısa zamanda derlenip toparlanır ve savaşı kazanır.

Hz. Peygamber, bir ağacın altında istirahat etmekteyken Gavres adlı müşrik, elindeki kılıcıyla sessizce yaklaşır. Bunu hisseden Hz. Peygamber uyanınca Gavres:

- “Söyle bakalım, kim kurtaracak Seni benim elimden?” der.

Hz. Peygamber kendinden emin bir şekilde

- Allah ! Beni Allah kurtaracak, buyurur.

Ancak bu çıkış öyle heybetli ve sarsıcı olmalı ki Gavres, Hz. Peygamber’in “Allah!” nidası üzerine korkudan kılıcını yere düşürür ve sıtmaya tutulmuş hasta gibi titremeye başlar.¹³³ Hz. Peygamber’in en kritik anlarda bile böylesine sakin hareket etmesi, özgüveninin ne kadar güçlü olduğunu açıkça ifade eder.

B. KENDİNİ YÖNETME

Kendini yönetme; kişinin sahip olduğu dürtü ve istekleri kontrol edip yönlendirmesi demektir. Bu beceri sayesinde duygularımızın esiri olmaktan kurtulup onları yönlendirebiliyoruz.¹³⁴ Kendini iyi yöneten bir insanda bulunması gereken vasıfları, otokontrol kabiliyeti, güvenilirlik, esneklik, yeniliklere açık olmak, kontrol odağı içeride olmak ve pozitif yaklaşım olarak sıralamak mümkündür. Şimdi bu vasıfların Hz. Peygamber’in duygusal zekâsı içindeki yerini maddeler halinde ele alalım.

1. Kendini Kontrol

¹³² Buhârî, Cihâd, 52; Müslim, Cihâd, 78.

¹³³ Buhârî, Cihâd, 84-87; Meğazi, 31-32; Müslim, Müsâfirûn, 311 Fezâil, 13-14; Ahmed b. Hanbel, 3/364, 390.

¹³⁴ Acar Baltaş, a.g.m.

Kendini kontrol; kişinin, dürtülerini ve içinden gelen olumsuz duyguları kontrol edebilme kabiliyetidir. Çünkü olumsuz duygularla başa çıkabilmek, duygusal olgunluk açısından çok önemli bir ölçüttür.¹³⁵ Tüm peygamberlerin ortak vasıflarından olan ismet sıfatını esas alarak, Hz. Peygamber'de olumsuz dürtü ya da duygu bulunmadığını söyleyebiliriz. Ancak Hz. Peygamber'in yaşadığı bir-iki hadise karşısındaki tutumunu ele alarak onun kendini kontrol yetkinliğini ele almaya çalışacağız.

Bir gün bir bedevi, Hz. Peygamber'in cübbesinden tutup yakasına yapışarak "hakkımı ver" der. Sahâbileri üzüp galeyana getiren bu hareket, o şefkat peygamberini sadece tebessüm ettirir ve "bu adama istediğini verin" buyurur.¹³⁶ Hz. Peygamber'in, herhangi bir insanın tahammül sınırlarının üstündeki bu davranışa tebessümle cevap vermesi, onun hem otokontrol kapasitesini, hem de insanlara bakışındaki kucaklayıcı sevgisini ifade eder.

Mekke döneminde, Müslümanlar zayıf, müşrikler güçlüyken kendilerine reva görülen zulüm ve işkencelere karşılık, Medine döneminde müşrikler zayıf kalıp Müslümanlar güçlü halde Mekke'ye girdiklerinde bütün müşrikler toplanıp Hz. Peygamber'e kendilerine ne yapacaklarını sorunca Hz. Peygamber : "Gidiniz, hepiniz hürsünüz" buyurur.

İslam davetinin ilk başladığı günlerde müşrikler, Müslümanlara acımasızca davranıyor, en doğal hakları olan ibadetlerini Kabe'de ifa etmeye çalışırken müşrikler tarafından sövülüp dövülüyordu. On üç sene boyunca devam eden bu baskı ve zulüm, aslında herhangi bir insanı kontrolden çıkarıp saldırganlaştırabilirdi. Halbuki Hz. Peygamber hiçbir zaman onlara kin ve nefret duymamış, hatta muzaffer bir kumandan olarak Mekke'ye döndüğünde daha dün bizzat kendisine en ağır zulümleri yapan bütün müşrikleri, "Kardeşim" dediği Hz. Yusuf gibi affetmiş ve onlara "bugün size kınama bile yoktur"¹³⁷ demiştir.¹³⁸

¹³⁵ Acar Baltaş, a.g.m.

¹³⁶ Ebû Dâvûd, Edeb, 1; Nesâi, Kasame, 24.

¹³⁷ Yusuf (12), 92.

¹³⁸ Beyhakî, **Delâilu'n-nübüvve**, I-VII, (nşr. Abdulmutî Kal'acı), Beyrut, 1985, c. III, s. 156, 157.

Bir insanın kötülükte bulunma imkânının en müsait olduğu zaman, kendisinin güçlü, muhatabının zayıf olduğu zamandır. Tarihte birçok örneği bulunan ve vicdan sınırlarını ortadan kaldıran baskıların bir benzeri Mekke döneminde Hz. Peygamber'e ve ona inananlara yapılırken o, kendisine kötülük edenleri affetmekle kalmamış, kendilerine en büyük zulümleri yapan Ebu Süfyan ve Hakîm'in evine girenlerin selamette olduğunu, kapısını kapatanların da emniyette olacağını ifade etmiştir.¹³⁹ Bu noktada, hem içindeki olumsuz duyguları nasıl bir otokontrolle dizginlediğini hem de şefkat ve merhametinin seviyesini ifade etmiştir.

2. Güvenilirlik

Güvenilirlik, İslam'ın baş tacı ettiği ve çok önemseydiği değerler manzumesinin başında yer alan ahlaki ölçüler arasında mihenk taşı kıymetinde bir düsturdur.¹⁴⁰

Ahlaklı, dürüst ve tutarlı olmak¹⁴¹ olarak tanımlanan bu kavram, geleneğimizde kısaca "özü sözü bir" deyişiyle ifade edilir. Güvenilirlik insanlar arasında en çok aranan, değerli bir haslettir. Tarih boyunca eğitim – öğretim kurumları, ahlaklı, dürüst ve güvenilir insan yetiştirmeyi hedeflemişlerdir. Sayılan bu özellikler, duygusal zekâda güvenilirlik çerçevesinde ele alınır.

Hz. Peygamber, risaletten önce de "el-emin / güvenilir insan" olarak isimlendirilmişti.¹⁴² Peygamberlik gelmeden önceki dönemde şöyle bir hadise nakledilir. Kabe tamir edilmiş ve hacerü'l-esved'in yerleştirilmesi kabileler arasında anlaşmazlığa sebep olmuştu. Herkes, bu şerefin kendisine ait olmasını istiyordu. Bunun için de kılıçlar çekilmiş ve belki yıllarca sürececek bir iç savaşla burun buruna gelinmişti. Bu esnada içlerinden biri şöyle bir teklifte bulundu:

- Kabe'nin şu kapısından ilk giren insanı hakem tayin edelim ve o ne derse razı olalım.

¹³⁹ Beyhakî, Delâilu'n-nübüvve, c. V, s. 72.

¹⁴⁰ Ali Akyüz, a.g.e., s. 143.

¹⁴¹ Acar Baltaş, a.g.m.

¹⁴² İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm, **es-Sîretü'n-nebeviyye**, (nşr. Mustafâ es-Sekka v.d.), I-IV, Kahire, 1955, c. I, s. 209.

Bu teklif herkesçe kabul gördü. Meraklı bir bekleyişten sonra ilk görünen insan Hz. Peygamber oldu. "el-emin geliyor" diyerek sevinçlerini ifade ettiler. Durumu kendisine arz ettiklerinde "büyükçe bir bez getirin" dedi ve hacerü'l-esved'i bu bezin ortasına koydu. Bütün kabilelerin ileri gelenleri bezin bir ucundan tutup, konulacak yere kadar götürdüler. Hz. Peygamber de orada taşı bizzat kendisi alıp yerine yerleştirdi. ¹⁴³ Bu pratik çözüm, Hz. Peygamber'in beklenmedik durum ve değişikliklere uyum sağlayabilmesinin de en mükemmel örneklerindendir.

Güvenilirliğe o kadar önem veriyordu ki yalancılık, sözünde durmama ve emanete ihaneti münafıklık alameti saymıştı. ¹⁴⁴ Peygamberliğinden önce ve sonra dost-düşman herkes tarafından örnek alınmıştır. İtikafta olduğu bir gün, Hz. Safiye kendisini ziyarete gelmiş, biraz oturduktan sonra evine dönmek için ayrılmak üzere Hz. Peygamber onu uğurlarken bir-iki sahâbî hiç duraklamadan yanlarından geçmişti. Hz. Peygamber derhal onları durdurmuş, sonra da Hz. Safiye'yi işaret ederek:

- Bakın, bu benim hanımım Safiyedir, demişti. Bunun üzerine onlar:

- Allah korusun ey Allah'ın Elçisi ! Senin hakkında nasıl kötü düşünülebilir ki? deyince Hz. Peygamber :

- Şeytan, sürekli insanın damarlarında dolaşır" buyurmuştu. ¹⁴⁵

İşte Hz. Peygamber güvene ve güvenilirliğe bu derece önem veriyor, küçücük bir ihtimali bile ortadan kaldırmak suretiyle ashâbını şüpheden uzak tutmaya çalışıyordu.

Yine bir defasında kadının biri, çocuğunu çağırırken "gel, bak sana ne vereceğim" deyince Hz. Peygamber " ne vereceksin?" diye sordu. Kadın "hurma verecektim ey Allah'ın Elçisi" deyince "Eğer ona bir şey vermeseydin, yalan söylemiş olacaktın" buyurdu. ¹⁴⁶

¹⁴³ Ahmed b. Hanbel, 3/425; İbn Hişâm, **Sîre**, c. 1, s. 209.

¹⁴⁴ Buhârî, İman, 23; Müslim, İman, 25; Tirmizî, İman, 13; Ahmed b. Hanbel, 17/373.

¹⁴⁵ Buhârî, İtikaf, 8; İbn Mace, Sıyam, 65.

¹⁴⁶ Ebû Dâvûd, Edeb, 80, Ahmed b. Hanbel, 3/447.

Hız. Peygamber'i daima kendilerine örnek alan sahâbîlerden, "ümmetin emini" lakabıyla şöhret bulmuş Ebu Ubeyde b. el-Cerrâh, Hız. Ömer döneminde Şam'da valiyken; Heraklius, ordusuyla gelip Şam'ı geri alma teşebbüsünde bulunmuştu. Ebu Ubeyde'nin yanında az sayıda insan vardı. Bu açıdan şehri müdafaa etmeleri mümkün değildi. Bunun üzerine Ebu Ubeyde, Şam halkını topladı ve şöyle bir konuşma yaptı: "Ey Şam halkı! Sizden cizye topladık; bu cizye karşılığında sizi korumamız gerekiyordu. Ancak şimdi o güçte değiliz, dolayısıyla sizi koruyamayacağız. Bu nedenle aldığımız cizyenin tamamını sizlere iade edeceğiz. Zira bunu alıkoymamız haksızlık olur. Bunun üzerine toplanan cizyeler sahiplerine dağıtıldı.

Bu hadiseden çok etkilenen rahip ve papazlar kiliselere doluştu ve müslümanları başlarından eksik etmemesi için Allah'a dua ettiler. Onları uğurlarken de "İnşallah geri gelir ve bizi Heraklius'ün zulmünden kurtarırız" dediler.¹⁴⁷

3. Esneklik

Kişinin beklenmedik durumlara ve değişikliklere uyum sağlayabilmesi anlamına gelen bu yetkinlik, stresle başa çıkma becerileri açısından da temeldir.¹⁴⁸

Ebu Zer, Mekke döneminde müslüman olanlardandı. Karakter itibariyle oldukça heyecanlı olduğundan Mekke'de kalması, hem kendisi hem de diğerleri için zarar doğurabileceğinden dolayı Hız. Peygamber onu kabilesine gönderir ve orada irşatta bulunmasını emrederek şöyle der: "Bizim galip olacağımız devri gözle ve işte o zaman bize gel! Ebu Zer, Hayber'in fethinden sonra Müslümanlara katılır.¹⁴⁹ Bu hadise, Hız. Peygamber'in koyduğu kuralları uygulamadaki esnekliği göstermesi açısından önemlidir. Zira Mekke'de kalan müslümanlar, on üç sene boyunca akla hayale gelmedik sıkıntı, eziyet ve işkencelere maruz kalmışlardı. Ebu Zer ise bir anlamda Hız. Peygamber'i ve arkadaşlarını bu en zor zamanda bırakıp gitmiş oluyordu. Bu stratejik

¹⁴⁷ Ebû Dâvûd, Edeb, 164.; Ahmed b Hanbel, 1/404.

¹⁴⁸ Acar Baltaş, a.g.m.

¹⁴⁹ İbn Hişâm, c. I, s. 344; İbn Kesir, İsmail b. Ömer, **el-Bidâye ve'n-nihâye**, I-XIV, Kahire, 1932 – 1939, c. III, s. 84.

kararı alan Hz. Peygamber, Mekke'de kalan Müslümanların, arkadaşlarını yanlış anlaması pahasına umumi kararı esnekletmiştir.

Yine bir gün Amr. b. Abese adına bir zat, Hz. Peygamber'e geldi ve kaba bir üslupla :

- ما انت ؟ / Sen nesen?, dedi.

Hz. Peygamber, gayet sakin bir edayla :

- Ben, Allah'ın peygamberiyim" buyurdu.

Yaptığı kabalığa karşı bu yumuşaklık Amr. b. Abese'yi çok etkilemiş olmalı ki hemen diz çöktü ve

- Ey Allah'ın elçisi bundan böyle sana uyuyorum, dedi.

Bu hadisenin gerçekleştiği dönemde inananların sayısı oldukça azdı. Böylesi bir dönemde güçlü görünmek için insana ihtiyaç olmasına rağmen Hz. Peygamber, Ebu Zer örneğinde olduğu gibi, Amr. b. Abese'ye Mekke dışına çıkması tavsiyesinde bulunmuştur. Zira Amr. b. Abese de Ebu Zerr gibi o atmosferde yaşanacak olaylara karşı hazırlıklı ve dayanıklı değildi.¹⁵⁰

Yine bir defasında Hz. Peygamber, taşradan gelen toz halindeki (işlenmemiş) altını dört kişi arasında taksim etmiş fakat bu taksim, Kureyşlileri de, Ensarlıları da öfkelenmişti. Bunun üzerine onlar

- O, Necdli şeflere verir, fakat bizi bir köşeye ihmale terk eder, deyince Hz. Peygamber, gayet sakin şu açıklamayı yapar:

- Ben onların kalplerini kazanmak için öyle yaptım. Bu açıklamadan tatmin olmayan bir şahıs ileri giderek haddi aşan bir üslupla:

- Ey Muhammed ! Allah'tan kork, adil ol ! " diyerek Hz. Peygamber'e ders vermeye kalkışır. Hz. Peygamber de bir insandır, öfkelenir ama kendini tutar ve

¹⁵⁰ Müslim, Müsâfirûn, 294; Ahmed b. Hanbel, 4/112.

- Eğer ben, (adaletsizlik yaparak) Allah'a âsî olursam Ona kim itaat edecek. Allah, insanlar ve bütûn yeryüzü hakkında bana güvenecek, siz güvenmeyeceksiniz ha! demekle yetinir. Bu çirkin çıkışı yapan adama hak ettiği cezayı vermek için izin isteyenlere de müsaade etmez.¹⁵¹ Saydığımız örneklerde, özellikle de bu örnekte, makul teklif ve muhalefetler dışında nezaket ölçülerini aşan kaba ve çirkin itirazlara rastlanmıştır. İnsanlar, bu çeşit davranışlarda bulunma cesaretini, onun iyice kurumsallaşmış ve herkesçe bilinen hoşgörüsünden alıyorlardı. Hiç kimse onun yanında dilediğini söylemekten korkmuyordu.¹⁵²

Hz. Peygamber, bir gün ashâbıyla beraber yemek yiyordu. Oradan geçmekte olan bir kadın, ona:

- Oturmuş köle gibi yemek yiyor” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber tavrını değiştirmeden cevap verdi:

- Evet benden güzel köle mi olur! Ben Allah'ın kölesiyim. Sonra kadın tekrar devam ederek:

- Kendisi yiyor da bana ikram etmiyor, dedi. . Hz. Peygamber onu da sofraya davet etti. Kadın:

- Hayır. Ben senin ağzındaki lokmayı istiyorum. deyince Hz. Peygamber ağzındaki lokmayı çıkardı ve ona verdi.¹⁵³

Hz. Peygamber'in müsamahakâr ve herkese söz hakkı tanıyan bu tavrı, sahabe toplumunda ifade hürriyetinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu nedenle sahâbîler, kendilerini hiçbir hususta kör bir itaat mecburiyeti içinde hissetmiyorlar, akıllarına yatmayan, hoşlarına gitmeyen hususlarda gerek gördüklerinde muhalefette bulunabiliyor, diledikleri şekilde fikirlerini ifade edebiliyorlardı.¹⁵⁴ Öyle ki, Cuma günü

¹⁵¹ Buhârî, Enbiya, 6.

¹⁵² İbrahim Canan, a.g.e., c. I, s. 354.

¹⁵³ Heysemî, Nureddin Ali b. Ebû Bekir, **Mecmeu'z-Zevâid ve Menbe'ul-Fevâid**, I-X, Beyrut, 1967, c. IX, s. 21.

¹⁵⁴ İbrahim Canan, a.g.e., c. I, s. 355.

minberde hutbe vermekte olan Hz. Peygamber'in sözünü kesip, mesela "hayvanlarının sağlığı" için dua isteyebiliyordu.¹⁵⁵

4. Yeniliklere Açık Olmak

Duygusal zekânın bu yetkinliği, kişinin yeni bilgi, yaklaşım ve fikirlerden rahatsızlık duymaması anlamına gelmektedir.¹⁵⁶ Hz. Peygamber'in hayatını bu zaviyeden ele alırsak, onun aldığı tüm kararlarda arkadaşlarının fikirlerine başvurduğunu ve bu noktada çok hassas davrandığını görürüz.

Hz. Peygamber, Uhud Savaşından önce müdafaa harbi yapmayı uygun görüyordu. Hatta bir de rüya görmüştü: Kendisi zırhını giymiş bir haldeyken bir kısım sığırlar boğazlanıyor, mübarek kılıcının ağzı bir diş atıyordu." O, bu rüyayı "bu zırh, bizim için Medine'nin içidir, müdafaa harbi yapalım. Onlar saldırınsınlar, biz onları burada karşılayalım. O boğazlananlar benim ashâbımdır. Oraya gitmeyelim. Kılıcımın ağzından bir parçanın kopması ve diş atması, yakınlarımdan birisinin ölmesidir."¹⁵⁷ şeklinde yorumluyor ve ne olursa olsun müdafaa harbinin dışında ikinci bir formül düşünmüyordu. Ancak ashâbının kararı tam tersiydi. Onlar, Bedir'de olduğu gibi taarruz yapma noktasında ısrarcıydılar. Hz. Peygamber, kendi görüşünü değil – ilahi bildirmeyle sonuçlarını görmesine rağmen – ashâbının kararını uygulamayı kabul etmiştir.

Hz. Peygamber, bu noktada hiçbir rahatsızlık göstermemiş ve sonuçları ne olursa olsun farklı bir yaklaşım ve fikri reddetmemiştir. Buna benzer bir örnek de Hendek Savaşından verilebilir. Daha önce sürgün edilen Nadiroğulları, Hayber'e yerleşmiş ve Hayberlileri sürekli Hz. Peygamber'e karşı kışkırtıyorlardı. Nihayet 24.000 askeriyle Medine'ye yürüme kararı aldılar. Hz. Peygamber istihbarat ağıyla durumdan çoktan haberdar olmuştu. Ashâbını topladı ve her zamanki gibi harp tekniğiyle ilgili onlara danıştı. Herkesin değişik teklifleri vardı. Bunlar içinde en farklı olanı ve

¹⁵⁵ Buhârî, Cum'a, 34.

¹⁵⁶ Acar Baltaş, a.g.m.,

¹⁵⁷ İbn Hişâm, c. III, s. 66, 67.

Arapların hiç bilmediği bir teknikti. Bu yeni teknik İran'lı Selman-ı Farisi'den geliyordu. O, düşmanın taarruz etmesi muhtemel yerlere hendekler kazılmasını ve hendek içinde müdafaa harbi yapılmasını teklif ediyordu. Hz. Peygamber, bu yeni yaklaşım ve fikirden rahatsızlık duymak şöyle dursun hendeğin kazılmasında bizzat çalışmış ve ashâbını şiirlerle motive etmiştir.¹⁵⁸

5. Kontrol Odağı İçeride Olmak

Kişinin ortaya çıkan sonuçlarla ilgili sorumluluk üstlenmesi, başkalarını suçlamak yerine kendini sorgulaması. Bu özellik, içselleşmiş sorumluluk anlayışının temelini teşkil etmektedir.¹⁵⁹ Hz. Peygamber, Uhud Savaşı hazırlıkları çerçevesinde Abdullah b. Cübeyr'in başlarında olduğu bir grup okçu askeri "okçular tepesi" olarak da bilinen bir tepeye yerleştirmiş ve onlara "Siz, bizim arkamızı koruyun ve yerinizden ayrılmayın. Bizi ganimet paylaşıyorken görseniz de yerinizden ayrılmayın. Ve yine cenazelerimizi kartallar kapıp götürüyor olsa bile bulunduğunuz yerde kalın" diyordu.¹⁶⁰ Ancak okçular, Müslümanların muzafferiyetini ve onların ganimet topladığını görünce yerlerinde durmadılar ve yerlerini terk ettiler. Bu terk ediş savaşın seyrini değiştirdi ve İslam ordusu çok zor durumda kaldı.

Savaş sonrasında Hz. Peygamber, okçularla karşılaşır ve onları suçlamak ya da sorgulamak yerine sadece "orayı terk etmemeliydiniz" şeklinde sitemini dile getirmekle yetinir. Hz. Peygamber suçu ne genç sahâbîlere ne de okçulara atmıştır. Bunun yerine savaşın yaralarını sarmayı ve askerleri yeniden motive etmeyi uygun bulmuştur.

Hicri IV. senede Hz. Peygamber, Mekke müşrikleriyle işbirliği yapan Nadiroğulları üzerine yürüdü. Bu yahudi kabilesi Mekkelilere kanarak Hz. Peygamber'e harp ilan etmişler ve kalelerinin arkasına gizlenmekle her şeyi halledeceklerini sanıyorlardı. Halbuki on beş günlük bir kuşatmadan sonra derhal teslim oldular.¹⁶¹ Bu

¹⁵⁸ Buhârî, Menâkibu'l-Ensâr, 9.

¹⁵⁹ Acar Baltaş, a.g.m.,

¹⁶⁰ Buhârî, Cihâd, 164.; Ebû Dâvûd, Cihâd, 6.

¹⁶¹ İbn Hişâm, a.g.e., c. III, s. 190.

kuşatmadaki başarı Hz. Peygamber'in Uhud sonrası sürdürdüğü motivasyon programının olumlu sonuçlarındandır.

C. MOTİVASYON

Kişinin amaçlarına ulaşmak için duygularını yönlendirebilmesi ¹⁶² olarak tanımlanan motivasyon, iç ve dış odaklı olmak üzere iki boyutludur. İç odaklı motivasyon, kişinin öncelikle kendisini motive etmesi ve amacına ulaşacağına yürekten inanmasıdır.

Dış odaklı motivasyon ise ortak amaca ulaşmada takım arkadaşlarını hazır ve başarmaya kilitlemiş hale getirebilmektir. Burada ele alacağımız boyut iç odaklı olacaktır.

1. Başarıya Yönelmek

Duygusal zekânın en önemli yetkinliklerinden olan motivasyonu dört farklı bağlamda ele almak gerekir. Bunların ilki, başarı yönelimidir. Başarı yönelimi; kişinin, mükemmellik düzeyine ulaşmayı hedeflemesi ve sürekli gelişim çabası içinde olması¹⁶³ demektir.

Hz. Peygamber üstün ahlakıyla her şeyde en üst seviyede başarıyı hedeflemişti. Hz. Peygamber'in, ahiret ve dünya yönü son derece dengeli ve uyumluymuştu. Hz. Peygamber, Allah'ın elçisi olma ve onun mesajlarının temsil ve tebliği noktasında tüm peygamberler içinde zirve noktayı yakalamış. Tüm insanlar bu zirve nokta etrafında toplanmış ve Hz. Peygamber, bir bakıma duygusal zekâ literatüründe yer alan "sinerji odağı" haline gelmiştir. Yani temas ettiği herkesi olumlu yönde harekete geçirmiş ve arayış içindeki tüm insanlara hayatın anlamını ve yaratılışlarının esprisini idrak ettirmiştir. Bu noktada mütemadiyen bir hareket ve dinamizmin içinde olmuştur.

¹⁶² Acar Baltaş, a.g.m.,

¹⁶³ Acar Baltaş, a.g.m.,

Boş kaldın mı hemen başka işe koyul! Ve yalnız Rabbine yönel!¹⁶⁴ ayetleri, seçkin ve övülmüş bir insani erdem olan çalışkan ve gayretli olmakla ilgili özelde Hz. Peygamber'e, genelde herkese davranış ve ifade yükümlülüğü getiren ayetlere örnektir.¹⁶⁵

Hiçbir insana nasip olmamış bir şekilde yirmi üç senelik tebliği sürecinde "bir" insandan "bir" devlete ulaştı. Bunun dışında dolaylı olarak temasta olduğu kitle, bu kitlenin artış hızındaki ivme ve vefatından yüz yıl geçmemiş olmasına rağmen isminin Çin Seddi'nden başlayıp İspanya'ya kadar ulaşması, onun tebliğdeki başarı yönelimini gösterir.

Hepsinden önemlisi bu zirve nokta, Allah tarafından hususi olarak taltif edilmiştir: "Size kendi aranızdan öyle bir peygamber geldi ki zahmete uğramanız ona ağır gelir. Kalbi üstünüze titrer, müminlere karşı pek şefkatli ve merhametlidir." ¹⁶⁶ Bu ayette dikkati çeken husus Allah'ın hiçbir peygamberi, kendine ait olan "Raûf" ve "Rahîm" isimleriyle anmaması, yalnızca Hz. Peygamber'i bu iki isimle adlandırmasıdır. Gerçekten de Hz. Peygamber'e bu isimleri vermesi ve onu böyle vasıflandırması, onun hakkında büyük bir taziz ve tekrîm demektir.¹⁶⁷

2. Bağlılık

Kişinin içinde bulunduğu ekibin ve işletmenin amaçlarından ve hedeflerinden heyecan duyması.¹⁶⁸ Hz. Peygamber, Allah tarafından kendisine tevdi edilen vazifeyi bütün gayretiyle ifa etmenin yanında sürekli bir heyecan ve ümit içindeydi. Zira Hz. Peygamber'in gayesi, insanları sonlu bir dünya hayatında bir noktadan diğer üst noktaya ulaştırmak değildi. O, insanları adı ahiret olan ama âhiri olmayan ölüm ötesi hayata hazırlamakla vazifeliydi. Hz. Peygamber, arkadaşlarına son derece bağlıydı. Cüleybib

¹⁶⁴ İnşirâh (94), 7, 8.

¹⁶⁵ Ali Akyüz, a.g.e., s. 176.

¹⁶⁶ Tevbe (9), 28.

¹⁶⁷ Muhittin Akgül, **Kur'an'da Hz. Muhammed'in Özellikleri**, Işık Yayınları, İstanbul, 2002, s. 67.

¹⁶⁸ Acar Baltaş, a.g.m.,

vefat ettiğinde Hz. Peygamber, arkadaşlarına "Kayıplarınız var mı?" diye sorar. Onlar "Yok" diye cevap verince evladını kaybetmiş bir baba gibi hüzümlenerek "Ama benim kaybım var" der. Cüleybib'in naşını bulup başını dizine koyar ve şöyle buyurur: "Allahım, bu bendendir, ben de ondanım."¹⁶⁹

Hz. Peygamber'in ümmetine olan bağlılığını en güzel şekilde şu ayet ifade eder: "(Resûlüm!) Onlar iman etmiyorlar diye neredeyse kendine kıyacaksın!"¹⁷⁰ Bağlılığı, içinde bulunduğu ekibin ve işletmenin amaçlarından ve hedeflerinden heyecan duyması perspektifinde ele alırsak Hz. Peygamber'in bu hususiyeti, örnek alınacak düzeyde haiz olduğunu ifade etmek kaçınılmazdır. Zira onun amacı, yolunu kaybetmiş insanlığa re'fet ve rahmetle Kur'an'ın mesajlarını en güzel şekliyle ulaştırmaktı. Kur'an'a ve kendisine emanet edilen peygamberlik vazifesine o derece bağlıydı ki Allah (c.c.) bu bağlılığı "(Ey Resulüm) Bu yeni Kitab'a inanmazlarsa (ve bu yüzden helâk olurlarsa diye) arkalarından üzüntüyle neredeyse kendini harap edeceksin"¹⁷¹ ayetiyle ifade ediyordu.

3. Girişimcilik

Motivasyonun dörtlü sac ayağından biri olan girişimcilik, "kişinin, fırsatları fark etmesi ve zorlukları fırsata dönüştürmek için harekete geçmesi"¹⁷² şeklinde tanımlanmıştır. İnsanın olduğu her yerde nisyan ve hata vardır. Geleneğimizde "beşer, şaşar" şeklinde dillendirilen esas, beşeri münasebetler içinde önemli bir yere sahiptir. Zira yüzlerce insanın "evet" dediği bir konuya olmadık bir üslupla "hayır" diyen bir kimse o yüzlerce insanın motivasyonunu bozabilir. Kimi zaman da beşeri münasebetleri yerle bir eden buna benzer kriz ortamları, en üst düzeyde motivasyon sağlamanın fırsatları olabilir. Hz. Peygamber'in hayatı içinde birçok örneğine rastlayabileceğimiz, zorlukları fırsatlara dönüştürebilme yetkinliğiyle ilgili birkaç örnek :

Sakîf heyeti, şartlı bir Müslümanlık teklif etmişti. Koşulan şartlar, onları bu anlaşmayı yapmaya iten saikin henüz gerçek bir İslam olmadığını gösterir. Onları

¹⁶⁹ Müslim, Fedâilu's-Sahabe, 131.

¹⁷⁰ Şuara (26), 3.

¹⁷¹ Kehf (18), 6.

¹⁷² Acar Baltaş, a.g.m.

bunlara zorlayan husus, Müslümanlar lehine gelişen yeni siyasi şartlardı. Şu halde inançları zayıf ve zevahire bağlıydı. Bu sebeple Hz. Peygamber, onları mescitte ağırladı, ta ki orada Müslümanların namazdaki saflarını görsünler, geceleyin okunan Kur'an tilavetini dinlesinler. Ancak henüz Müslüman olmayan bu kabilenin mescitte ağırlanmasını hoş karşılamayan bazıları, Hz. Peygamber'e : "Onlar henüz müşrik olduğu halde sen onları mescitte mi ağırlıyorsun?" şeklinde çıkış yapmışlardı. Ancak Hz. Peygamber, gerilen ortamı yumuşatacak kısa ve öz bir cevap verir: "Arzı hiçbir şey kirletmez." ¹⁷³

Burada kritik olan Sakîf heyetinin istediği şartlardı. Askerlik hizmetinden, zekât vermekten, ibadet etmekten muaf tutulmak istiyorlardı. Hz. Peygamber, ilk iki taleplerini kabul etti. Ama üçüncüyü "ibadeti bulunmayan dinde hiçbir hayır yoktur" diyerek reddetti. Sonra şaşkınlık içindeki sahâbîlere verdiği tavizlerin sebebini açıkladı: "Onlar gerçek manada İslam'a girince zekâtı da verecekler, cihada da katılacaklar. Böylece Hz. Peygamber, olumlu sonuçtan emin olarak, onlara, İslam'ı gerçek olarak anlamaları için uzun bir mühlet vermiş oluyordu. ¹⁷⁴

Duygusal zekânın girişimcilik tanımında "fırsatları fark etme ve zorlukları fırsata dönüştürmek için harekete geçme" şeklinde bir tanımlama yapılmıştı. Hz. Peygamber'in, girişimciliğin hangi seviyede olduğu yukarıdaki örnekte açığa çıkmaktadır. Zira o, çevresindeki insanlarca eleştirilen çok zor ve kritik bir karar almış, ardından bunu olumlu hale getirmenin fırsatlarını oluşturmaya başlamıştır. Hz. Peygamber, bir anlamda fırsatları fark etmekten de önce kendisi bir fırsat oluşturmuştur. Attığı adımdan emin duruş sergilemesi, kararlılıkla hareket etmesi ve cesareti Hz. Peygamberin girişimciliğini açıkça ifade eder.

Benzer bir örnek Safvan b. Ümeyye'dir. İslam'ın büyük düşmanı olan Safvan, fetih günü ölüme mahkum edilenler arasında yer almaktadır. Fakat bir Müslümanın şefaatinin temin ederek, affa mazhar olur ve Hz. Peygamber'in huzuruna gelir. Hz. Peygamber, onu affettiğini belirttiğinden sonra Müslüman olmasını teklif eder. Safvan ise bunu reddeder. Hz. Peygamber :

¹⁷³ İbrahim Canan, a.g.e., c. I, s. 132.

¹⁷⁴ İbrahim Canan, a.g.e., c. I, s. 133.

- İslam veya kılıçtan başka tercihin yok! Hangisini istiyorsan söyle, buyurur.
Bunun üzerine Safvan:

- Karar vermem için bana iki ay mühlet ver!, der.

Hız. Peygamber, ona dört ay mühlet verir.¹⁷⁵ Birkaç gün sonra, Safvan, Hız. Peygamber'e Huneyn Savaşında kullanılmak üzere yüz adet zırh verir. Savaşa da bizzat katılır. Savaşı müteakip, ganimet dağıtımında Hız. Peygamber'in cömertliğini görerek samimi bir şekilde İslam'a girer. Hız. Peygamber, Safvan'ın önce İslam'ı tanınmasını ve Müslümanlarla kaynaşmasını sağlamış, önemli miktarda deve vermiştir.¹⁷⁶

Hız. Peygamber'in, Safvan'a bu kadar önem atfetmesi anlamlıdır. Zira Safvan, cahiliye döneminde de olumlu nitelikleri olan bir insandır. Hız. Peygamber, onun müslüman oluşunu, ileride İslam'a yapacağı büyük hizmetleri önceden görerek çok istemiştir. Ganimetten ayırdığı hatırı sayılır miktar, birçok insanın eleştirisine yol açsa da Hız. Peygamber, inandığı bir şey üzerinde önce kararlılık göstermiş, ardından başlangıç itibarıyla negatif gibi görünen bir fırsat oluşturmuş ve o fırsatı en iyi şekilde değerlendirmiştir.

4. İyimsellik

İyimsellik sorunu çözmez, ama sorunların çözülmesini sağlayan tutumları belirler; kötümserliğin soruları nasıl daha da içinden çıkılmaz bir noktaya getirdiğini yaşam deneyimlerimizden biliyoruz.¹⁷⁷

Kişisel yetkinlikler içinde yer alan motivasyonun, dördüncü ve sonuncu donanımı iyimseliktir. Hız. Peygamber'in yaşantısı kabataslak incelenip en güzel

¹⁷⁵ Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, I-XXX, Kahire, 1321, c. III, s. 136.

¹⁷⁶ Müslim, Fezâil, 59.

¹⁷⁷ Zuhâl Baltaş, s. 56.

özelliklerinin sayılması istenseydi onun iyimserliği ilk akla gelenlerden olurdu. Çünkü Hz. Peygamber, tebliğ edeceği mesajın icazı ve sorumluluk yükünün ağırlığı gereği oldukça zor ve meşakkatli bir misyon üstlenmişti. Çok küçük yaşlarda önce yetim sonra öksüz kalmış, kırk yaşına kadar gösterişten uzak bir hayat yaşamış, ardından yirmi üç senelik peygamberlik dönemi başlamıştı. Bu dönem içinde sıklıkla tekrar eden çileli ve sıkıntılı süreçler hayatından hiç eksik olmamıştır. İşte bu süreçlerden bazı kesitler :

Haris b. Haris anlatıyor : "Ben henüz küçük bir çocukken babamla beraber Beytullah'a gidiyorduk. Beytullah'a yaklaşmıştık ki, büyük bir kalabalığın, aralarına aldıkları, üzerine üşüşükleri ve durmadan dövdükleri birini gördüm. Babama kimi dövdüklerini sordum. "Bir Sâbî'yi" cevabını verdi. Ben, o gün için bunun manasını anlamamıştım. Ancak biraz sonra o dayak yiyen insanın Allah Resulü olduğunu görmüştüm ki, sürekli: "Ey insanlar 'Lâ ilâhe illellâh' deyin kurtulun" diyordu.¹⁷⁸

Hz. Peygamber'in çektiği sıkıntılar, Haris b. Haris'in çocukluk hafızasında yer eden bu hadiseyle sınırlı değildi. Bir defasında yine Hz. Peygamber'e saldırmış ve onu kan revan içinde bırakmışlardı. Bu esnada kızı Hz. Fâtıma koşarak gelmiş hem babasının yüzündeki kan izlerini siliyor hem de ağlıyordu. Ancak Hz. Peygamber o halinde dahi kızını teselli edip, "Kızım, ağlama, Allah babanı zayi etmeyecektir" diyordu.¹⁷⁹ Bir başka gün Hz. Peygamber Kabe'de namaz kılıyordu. Müşriklerin başını çekenlerden İbn-i Ebî Muayt, Hz. Peygamber'in arkasından geldi ve boğazına sarılarak sıkılaşmaya başladı. Durumu haber alan Hz. Ebubekir oraya koştu ve "Rabbim Allah'tır dediği için bu insanı öldürecek misiniz?" diyerek Allah Resulü ile onun arasına girdi.¹⁸⁰

Hz. Peygamber'in, herhangi bir insanın tahammül edemeyeceği dozdaki bu zorluk ve sıkıntılar karşısındaki tutumu, onun iyimserlik düzeyini açıkça ifade etmektedir. Bu arada iyimserlik tanımının günlük hayattaki kullanımıyla değil duygusal zekâ terminolojisindeki karşılığıyla algılamak gerektiğini ifade etmek gerekir : Kişinin, engeller ve güçlükler karşısında amacını izlemek için kararlı olması.¹⁸¹ Hz.

¹⁷⁸ İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî, *Üsdü'l-Ğâbe fi ma'rifeti's-sahâbe* (I-VII), (nşr. Muhammed İbrahim el-Bennâ v.d.), Kahire, 1970 – 1973, c. 1, s. 384.; İbn Hacer, el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*, (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), I-VIII, Kahire, 1970 – 1972, c. I, s. 275.

¹⁷⁹ M. Yusuf Kandehlevî, a.g.e., c. I, s. 384

¹⁸⁰ İbn-i Kesîr, a.g.e., c. III, s. 29, 30.

¹⁸¹ Acar Baltaş, a.g.m.,

Peygamber'in sadece Mekke döneminde çektiği sıkıntılar ve içinde bulunduğu şartların zorluğu bile bir insanın hayatının tamamında dayanamayacağı seviyededir.

Hızla gelişen İslam Devletinin hazinesi, harplerden ve fethettiği beldelerden elde ettiği gelir ve ganimetlerle dolup taşıyordu. Ancak Hz. Peygamber bunca bolluk içinde iken bile – devlet malı ve kul hakkı noktasındaki hassasiyetleri gereği – adeta bir çile yaşıyordu. Bazen bir hafta geçiyordu da ağzına tek lokma koymuyordu. Ebu Hureyre anlatıyor: Bir gün Allah Resulü'nün hücre-i saadetine girdim. Baktım oturarak namaz kılıyor. Namazdan sonra :

- Ey Allah'ın Elçisi hasta mısınız ? diye sordum.
- Hayır Ebu Hureyre, hasta değilim. Ama açlık...

Ben ağlamaya başlayınca da kendileri :

¹⁸² Beyhakî, Ebûbekir Ahmed b. el-Hüseyin, **Şu'abu'l-îmân**, I-IX (nşr. Ebû Hacer Muhammed b. Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut, 1990, c. III, s. 69.

¹⁸³ Goleman, a.g.e., s. 116.

- Ağlama Ebu Hureyre ! Kıyamet günü, azabın şiddetlisi, dünyada açlık çekenlere isabet etmez, diyerek beni teselli ettiler.¹⁸⁴

Hız. Peygamber, karşılaştığı zorluklarda ve sıkıntılarda diğer bir çarpıcı husus da, sıkıntısını ifade etmek yerine, içine düştüğü duruma bakıp üzüntü duyan yakın çevresine - Hız. Fatıma ve Ebu Hureyre örneklerinde olduğu gibi - moral vermesidir.

Daniel Goleman, kişisel yetkinlikler içinde olmazsa olmaz bir yer tutan motivasyonun iyimserlik boyutunu ele alırken şu ilginç araştırmayı aktarır: 1984'te Pennsylvania Üniversitesi'nin birinci sınıfından beş yüz öğrenciyle yapılan çalışmada, öğrencilerin iyimserlik testinden aldığı puanlar o seneki notlarının nasıl olacağını SAT puanları veya lise notlarından daha isabetli bir biçimde göstermiştir. Bu çalışmayı yapan Seligman'a göre, "Üniversite giriş sınavları yeteneği ölçer, açıklama tarzları ise kimin pes edeceğini gösterir."¹⁸⁵

II. Hız. PEYGAMBER ve SOSYAL YETKİNLİKLERİ

Buraya kadar Hız. Peygamber'in kişisel yetkinliklerini ele aldık. Bu bölümde duygusal zekânın ikincil becerileri olarak da adlandırılan sosyal yetkinlikleri ele alacağız. Sosyal yetkinlikler, birincil becerilerin yani kişisel yetkinliklerin yanında yer alır ve en az onlar kadar önemlidir.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Muttakî, Alâeddin Ali el-Muttakî el-Hindî, **Kenzu'l-ummâl fî süneni'l-ekvâli ve'l-ef'âl**, 5.Baskı, (nşr. Bekrî Hayyânî), I-XVI, Beyrut, 1985, c. VII, s. 199.

¹⁸⁵ Goleman, a.g.e., s. 117.

¹⁸⁶ Acar Baltaş, a.g.m.

Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in ön gördüğü ideal insan, sosyal insandır. İnsanoğlu ırkları, iklimleri, fitratları ve kabiliyetlerinin farklılık arz etmesi yönüyle birbirlerinin eksiklerini tamamlar. Ancak insanoğlu kimi zaman bu farklılıkları, birbirine zarar vermek ve zulmetmek için fırsat bilmiş, hatta eşref-i mahlûkât derecesinden edallu mine'l-en'âm derekesine düşmüştür. Hz. Peygamber, insanoğlunun yaratılışından beri şahit olunan bu iniş – çıkışların bir başka inişinde risalete mazhar olmuştur.

Hz. Peygamber, çevre faktörünün önemli olduğu ve bilgelerin dikkate alınarak bir istişare mekanizmasının oluşturulduğu, cahil, bilgisiz, evrensel ahlaki ilkelerden mahrum, sadece siyasi, sosyal ve ekonomik nüfuz sahibi olmasından dolayı etkisini ve yetkisini kötüye kullanmak isteyenlere itibar etmeyen bir davranış, vakarlı ve asil bir duruş göstermiştir.¹⁸⁷

Aile hayatı, insan ilişkileri ve ibadetler zaviyesinden dışa dönüklük ve dinamizm dinimizde kimi zaman müstehap, kimi zaman vacip, kimi zaman da farz olarak kabul edilmiştir. Allah'ın eli toplulukla beraberdir¹⁸⁸ hadisi, Hz. Peygamber'in sosyalleşmeye verdiği ehemmiyeti ortaya koymaktadır. "Onların işleri, aralarında danışma iledir"¹⁸⁹ ayeti, istişareyi ideal müminin vasıfları arasında saymaktadır. Son yıllarda duygusal zekâ alanında yapılan pek çok araştırmanın, grup kararının gruptaki en zeki bireyinkinden üstün olduğunu kanıtlaması¹⁹⁰ da bahsi geçen ayet ve hadisleri teyit etmektedir.

A. EMPATİ

Bir insan kendisi için istediğini kardeşi için de istemediği sürece gerçekten iman etmiş olmaz.¹⁹¹ Bu hadis, Hz. Peygamber'in empatik kişiliğini net bir biçimde

¹⁸⁷ Ali Akyüz, a.g.e., s. 28.

¹⁸⁸ Tirmizî, Fiten, 7.; Beyhakî, Ebubekir Ahmed b. el-Hüseyin, **Şu'abu'l-îmân**, I-IX (nşr. Ebu Hacer Muhammed b. Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Beyrut, 1990, c. IX, s. 61

¹⁸⁹ Şûrâ (42), 38. ; Âl-i İmran (3), 159.

¹⁹⁰ Boyatzis, McKee, Goleman, a.g.e., s. 185.

¹⁹¹ Buhârî, İman, 5 ; Müslim, İman, 17 ; Tirmizî, Verâ-Rekâik, 11 ; Nesei, İman, 19 ; İbn-i Mâce, Mukaddime, 9.

ortaya koymaktadır. Onun bu kişiliğini hayatının tüm safhalarında görmek mümkündür. Mescitte Hz. Peygamber'in imametine namaz kılınıyordu ve o, namazın bir yerinde alışılmadık bir şekilde seri kıldırılmaya başladı. Hz. Peygamber namazdan sonra bunun sebebini soran sahâbîlere kişiliğinde var olan insan sevgisi ve doğal empatiyi ifade eden gerekçesini açıklar:

- Arka saflardan bir çocuk ağlaması işittim. Bu ağlama, namaz kılmakta olan annesine çok ağır ve zor gelir düşüncesiyle namazı seri bir şekilde bitirdim.¹⁹²

Hz. Peygamber'in ibadetlere, özellikle de namaza karşı bağlılığı hatta düşkünlüğü¹⁹³ herkesçe bilinmekteyken bir annenin iç sızlatan ağlaması karşısındaki ince tutumu onun kendi dışındaki insanları anlamadaki kabiliyetini ortaya koymaktadır. Bir annenin iç dünyasında kopacak en ufak bir fırtına, o an orada bulunan yüzlerce belki de binlerce sahâbînin tam bir konsantrasyon içinde Allah'a yönelmelerini etkileyecek düzeydeydi. Hz. Peygamber, o annenin içinde bulunduğu sıkıntıyı hemen fark etmiş ve bu sıkıntısını gidererek onun duygularına verdiği önemi ifade etmiştir. Empatinin, "kişinin başkalarının duygularının farkında olabilmesi, bunları anlayabilmesi ve bunlara değer verebilmesi"¹⁹⁴ şeklindeki tanımına bakarak Hz. Peygamber'in empatide yakaladığı zirve noktayı görebiliriz.

"Komşusu açken tok yatan bizden değildir"¹⁹⁵ hadisi, Hz. Peygamber'in empatik kişiliğini ifade eden bir başka hadistir. Bu hadiste, komşusu açken tok yatmak bir insan için iman dairesinin dışına çıkmakla eşdeğer tutulmaktadır. Bu hadisteki açlık ifadesini hem maddi hem de manevi açlık olarak algılamak mümkündür. Hadis, ateş düştüğü yeri yakar mantığı yerine, "nereye düşerse düşsün o ateş onu da beni de yakar" mantığıyla hareket etmek gerekliliğini vurgulamaktadır. Ayrıca, bir müminin, – "جار" ifadesi, temasta olunan tüm civar ve çevre olarak anlaşılırsa – yakınında olup zorda olan bir insanı ya da herhangi bir canlıyı kendi haline bırakmasını asla kabul etmemektedir.

¹⁹² Buhârî, Ezan, 65, Salât, 191; Ebû Dâvûd, Salât, 163; Tirmizî, Salât, 159; Nesei, İmâmet, 35.

¹⁹³ Buhari, Rikâk, 21; Müslim, Sifatu'l-kıyâmeti ve'l-cenneti ve'n-nâr, 19, Tirmizî, Salat, Nesâî, Kıyâmu'l-leyl ve tetavvu'u'n-nehâr, 17.

¹⁹⁴ Zuhâl Baltaş, a.g.e., s. 24.

¹⁹⁵ Beyhaki, Ebubekir Ahmed b. el-Hüseyin, **es-Sünenü'l-kübrâ**, I-X, Haydarâbâd, 1344, c. X, s. 3

Çevresine yardımda bulunmak, bir insan için sempatiyle karşılanan bir şeydir. Ancak bazen empati ile sempati duygusunun birbirine karıştırıldığını gözlüyoruz. Empatinin sempatiye göre üstünlüğü, aynı duyguyu yaşamadığımız halde diğer insanın duygusunu anlamada ortaya çıkmaktadır. Empati, kendini bizzat diğer insanın oturduğu iskemleye oturarak onun durumunu düşünmektir.

1. Diğer İnsanları Anlamak

Nasıl düşüncenin dili kelimelerse, duyguların dili de bedenimizdir. İletişim araştırmalarına göre duygusal mesajların yüzde 90'ı sözsüzdür. Dünyanın çeşitli yerlerinde yedi binden fazla kişiye uygulanan testlerde, sözsüz işaretlerden duyguları okuyabilme üstünlüğüne sahip olanların; duygusal bakımdan daha dengeli, daha dışa dönük ve daha duyarlı oldukları görülmüştür.¹⁹⁶ Sözsüz işaretler, İslam kültüründe "hal dili" şeklinde ifade edilir. İnsanların kendilerini en çok ifade ettikleri dil, hal dilidir. Bir anlamda vücut dili diyebileceğimiz sözsüz işaretler, bir insanın muhatabının dikkatinden kaçıramayacağı ayrıntılar içerir. Hz. Peygamber, bu ayrıntıları tespit etme noktasında zirve noktayı temsil etmekteydi.

Bir gün Hz. Peygamber, sabah namazını kıldıktan sonra güneş iyice doğuncaya kadar, çoğu zaman yerinde bağdaş kurarak otururdu. Bu sırada sahâbîler, cahiliye devrinde yaptıkları şeylerden söz edip gülerlerdi. Hz. Peygamber ise sadece tebessüm ederdi. Güneş doğunca da kalkıp evine giderdi.¹⁹⁷ Hz. Peygamber'in, Allah katındaki kıymeti, peygamberlik vazifesi ve devlet başkanlığı gibi ağır sorumluluklar ve buna bağlı olarak insanlar nezdinde koruması gereken ciddiyet düşünüldüğünde, sahâbîlerin onun karşısındaki bu duruşu ilk bakışta hoş karşılanmayabilir. Ancak Hz. Peygamber, onların bu durumunu hoş görerek tebessümle karşılamış, onlara engel olmamış ve meclislerini terk etmeyerek onları kırmamıştır.

¹⁹⁶ Zuhâl Baltaş, a.g.e., s. 25.

¹⁹⁷ Müslim, Mesâcid, 286-287, Fezâil, 69; Ebû Dâvûd, Tetavvü', 12; Tirmizî, Salât, 412; Nesâî, Sehv, 99

Hz. Peygamber'in verdiği tepkiler, muhatabın davranışındaki değere değil, içinde bulunduğu psikolojik şartlara göre şekil alıyordu.¹⁹⁸ Bedir'de dağılmış Mekkelilerin takibi sırasında, bazı yakınlarının öldürülmemesini direktifini vermişti. Bu savaşta babasının, amcasının ve kardeşinin öldürülmüş olmasından dolayı pek üzgün olan Ebu Huzeyfe İbnu Utbe, isyankar bir havaya girip, "Biz babalarımızı, kardeşlerimizi, amcalarımızı öldürüyoruz. O bize 'amcamı öldürmeyin' diyor! Allah'a yemin olsun! Eğer Abbas'la karşılaşsam, kellesine ilk kılıç darbesini ben indireceğim" der. Bu saygısızlık karşısında Hz. Ömer Ebu Huzeyfe'yi öldürmek için ister. "Bu, münafik ve kafir oldu" der. Hz. Peygamber Hz. Ömer'in bu tepkisi üzerine :

- O ne kafir ne de münafik oldu. O babasının, kardeşinin, amcasının ölümünden duyduğu üzüntüyle böyle konuştu" der.¹⁹⁹

Hz. Aişe ifk hadisesindeki masumluğunu ilan eden vahiyden sonra Hz. Peygamber'e sitem dolu ifadelerde bulunuyordu. Babası Hz. Ebubekir bu ifadeleri duyunca, üzerine yürüyüp elleriyle ağzını kapadı ve "dilin kopsun!" diye beddua etti. Ancak Hz. Peygamber, müdahale ederek şöyle dedi:

- Hayır, bırak onu, konuşsun. O, gerçekten büyük bir üzüntü yaşadı.²⁰⁰

Hz. Peygamber, yukarıda verilen misallerden de anlaşılacağı üzere empatik bir yaklaşımla, muhataplarına anlık tepkiler vermek yerine onları anlamayı, konuşturmayı ve onlara hak vermeyi yeğlemiştir. İnsan tabiatlarıyla savaşmak yerine onları olduğu gibi kabul ederek insan ilişkilerinde doğallığı ve yapıcılığı esas almıştır. Bunu gerçekleştirirken de herkesi bulunduğu konumda ele almıştır. Bunun da ötesinde muhatabının duygusal atmosferini en iyi şekilde tahlil edip onlarca hastalığı daha başlamadan tedavi etmiştir.

2. Başkalarını Geliştirmek (Tebliğ)

¹⁹⁸ İbrahim Canan, a.g.e., c. I, s. 125.

¹⁹⁹ Taberî, a.g.e., c. II, s. 507.

²⁰⁰ Taberî, a.g.e., c. III, s. 82.

"Başkalarını geliştirmek" yetkinliği, empatinin eyleme dönük yönüdür. Empatinin ilk adımı, muhatabın anlaşılmasıdır. Yalnız başına bir empati, "Sizden kim, bir yanlışlık görse ona eliyle, gücü yetmezse diliyle müdahale etsin. Bunlara gücü yetmiyorsa kalbiyle ierlesin. Bu, imanın en zayıfıdır" hadisinde geçen, müminin ışlahı yönüne ters düşecektir.²⁰¹ Başkalarını geliştirmek, kişinin birlikte çalıştığı insanların ihtiyaçlarını fark edip onları becerileri ölçüsünde geliştirmesidir. Bu zellik, bir liderin yönlendirme ve yol gösterme (coaching) becerisinin temelini oluşturur.²⁰²

Hız. Peygamber'in dünyaya gönderiliş gayesi irşad ve tebliğdir. Yrngesinden ıkmiş insanlığa olması gerekeni göstermek üzere Allah tarafından elçi olarak gönderilmiştir. Kendi eliyle yaptığı "helvadan puta" nce tapma, acıkınca da onu yeme, öz kızını diri diri toprağa gömme, hırsızlık, yağmacılık, zina gibi onlarca cahiliye adetinin oturaklaştığı bir topluluğun mesuliyetini alarak en üst seviyelere çıkarmak üzere vazifelenirilmiişti.

Cafer b. Ebu Talib'in Necâş'ye, "Ey Melik, biz kan içer, leş yer, zina eder, hırsızlık yapar, adam öldürür ve yağmacılıkla iştikal ederdik.. Güçlü zayıfı ezer ve insanlık adına yüz kızartıcı onlarca cürüm irtikap ederdik" ²⁰³ şeklindeki cahiliye dönemine ışık tutan beyanı, Hız. Peygamber'in misyonunun zorluğunu çok net ifade eder. Yirmi  yıllık bir zaman zarfında yüz binlerle ifade edilen ve gittikleri her yere güven ve huzur götüren bir sahâbî topluluğu yetiştirmiştir. Hız. Peygamber'in muhataplarını geliştirirken bağlı kaldığı belli başlı esaslar vardır. Bunlar :

1. Muhataplarının anlayış ve kapasitelerine göre davranmak.
2. Muhataplarının psikolojik şartlarına göre davranmak.
3. Herkese güler yüz göstermek.
4. Kimseyi yüzüne karşı eleştirmemek.

²⁰¹ Müslim, İman, 20; Eb Dâvûd, Melâhim, 17; Nesâî, İman, 17; İbn-i Mâce, Fiten, 20; Ahmed b. Hanbel, 22/268.

²⁰² Acar Baltaş, a.g.m.,

²⁰³ Ahmed b. Hanbel, 1/201.

5. Muhataplarına görme ve düşünme fırsatı tanımak.²⁰⁴

Hizmetçi Peygamber'in, kimseyi yüzüne karşı eleştirmeden güler yüzle hareket etmesi onun başkalarını geliştirmede takip ettiği yolun doğallığını bir o kadar da zorluğunu gösterir. Ona bu zorluğu unutturan şey ise anlattıklarının muhataplarında mükemmellik bulmasıdır.

3. Hizmete Yönelik Olmak

Empatinin üçüncü sac ayağı hizmete yönelik olmaktır. Kişinin iç ve dış müşterilerinin ihtiyaçlarını fark etmesi, karşılaması ve onları memnun etmekten mutluluk duyması²⁰⁵ şeklinde tarif edilen bu önemli yetkinlik bir liderde olması gereken önemli hususiyetlerdendir. Empati sahibi kişi, başka insanların ihtiyaç ve duygularını anlayarak onlara yardımcı olur.²⁰⁶

Hizmetçi Peygamber'in empatik kişiliğinin tamamında bir diğergamlık hakimdir. Modern duygusal zekânın öngördüğü bu yetkinlikler, sahibinin özellikle iş hayatında daha başarılı bir birey olması amacı taşır. Hizmetçi Peygamber'in duygusal zekâsını, modern duygusal zekâdan ayıran temel unsur ise hedefinin "Hakk'ın rızası" olmasıdır. Dolayısıyla onun duygusal zekâsının, bireysel menfaatlere dayalı değil, karşılığının bu dünyanın dışındaki bir dünyada verileceği beklentisi gibi çok farklı bir anlamı vardır.

Hizmetçi Peygamber'in huzuruna bir genç gelir. Kaynaklar, bu gencin ismini zikretmez; diğer rivayetler göz önüne alındığında bu gencin Cüleybib olduğu anlaşılıyor. Bu genç gelir ve: "Ey Allah'ın Rasulü, zina için bana izin ver, çünkü tahammül etmem mümkün değil" der. Orada bulunanların büyük tepkisini çeken bu söz karşısında Hizmetçi Peygamber iki tür zekâyla hareket eder. Sadece duygusal ya da sadece bilişsel zekâ odaklı hareket etmeyerek hem problemin çözümünü kolaylaştırır hem de bu noktada tüm eğitimcilere önemli bir misal teşkil etmiş olur. Hizmetçi Peygamber susar;

²⁰⁴ İbrahim Canan, a.g.e., c. I, s. 123 – 128.

²⁰⁵ Acar Baltaş, a.g.m.,

²⁰⁶ Zuhâl Baltaş, a.g.e., s. 25.

onu dinler, sonra da yanına çağırır, dizlerinin dibine alır ve oturtur. Buraya kadar olan muamelesiyle zaten onu çoktan etkisi altına almıştır.

Hz. Peygamber, kademeler halinde soracağı sorular, aklının bir köşesinde çoktan yerini aldığı halde o öncelikle, vücut diliyle sergilediği bu tavırdan dolayı Cüleybib'in duygularını müspet yönde etkilemiştir. Hz. Peygamber, empatik kişiliğinin bir uzantısı olarak, öncelikle Cüleybib'in sıkıntısını ve bunun çözümünü keşfetmiştir. Bu "hizmete yönelik olmanın" ilk basamağıdır.

Hz. Peygamber, hissi olarak etkilediği Cüleybib'i şimdi de aklen ikna edecek ve aralarında şöyle bir diyalog geçecektir :

- Böyle bir şeyin senin annenle yapılmasını ister miydin?
- Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Rasûlü, istemezdim.
- Hiç bir insan da, anasına böyle bir şey yapılmasını istemez!
- Senin bir kızın olsaydı, ona böyle bir şey yapılmasını ister miydin?
- Canım Sana feda olsun ya Rasûlallah, istemezdim.
- Hiçbir insan da, kızı için böyle bir şey yapılmasını istemez!
- Halanla veya teyzenle böyle bir şey yapılmasını ister miydin?
- Hayır, Ya Rasûlallah, istemezdim!
- Kız kardeşinle ister miydin bir başkası onunla zina etsin?
- Hayır, hayır, istemezdim.!

Bu noktadan sonra Hz. Peygamber, öncüllerinin nereye varacağı yavaş yavaş beliren sonuç cümlesini söyleyerek Cüleybib'i derinden etkiler:

- Hiç kimse de halasıyla, teyzesiyle ve kız kardeşiyle zina edilmesini istemez.

Hız. Peygamber, Cüleybib'in ikna olduğunu görür ve ardından onu eliyle kendine çekerek dua eder: "Allahım bunun günahını bağışla, kalbini temizle ve namusunu muhafaza buyur." Şimdi sıra problemin ikinci kademeli çözümüne gelmiştir. Hız. Peygamber, kendisinden aldığı dersle bir iffet abidesi haline gelen Cüleybib'i "benim selamımı söyle, kızlarını sana versinler" diyerek soylu ve iffetli bir aileye gönderir. Cüleybib'i tanıyan aile biraz tereddüt etse de evlilik gerçekleşir.²⁰⁷

Cüleybib'le arasında geçen bu muhâvere, Hız. Peygamber'in empatik kişiliğinin "hizmete yönelik olma" yönünü en güzel şekliyle ifade etmektedir.

B. SOSYAL BECERİLER

Sosyal beceri, kişinin başka insanların davranışlarını kendi istediği yönde yönlendirebilmesidir. Bizim kültürümüzde yaygın olan "tuttuğunu koparmak" yerine, istediklerini "zorlamadan ve zorlanmadan" elde etmek²⁰⁸ sosyal becerilere sahip bir bireyin en temel vasfıdır. Bir başka açıdan, sosyal beceriler, kişiler arası ilişkilerde yetkinlik, iki tarafı da hoşnut bırakan, duygusal yakınlık, içtenlik, karşılıklı duygu alışverişi gibi özelliklere sahip ilişkiler kurma ve sürdürebilme yetisidir.²⁰⁹ Esasen Hız. Peygamber'in sosyal becerilerini ele almak, incelemek ciltler hatta kütüphaneler dolusu eser teşkil eder. İç dünyasında yanıp tutuşan sevgi ve şefkati, ümmetine olan düşkünlüğü Hız. Peygamber'in hayatının hemen her safhasında göze çarpmaktaydı.

Hız. Peygamber, ümmetini gözü gibi sakınırdı. İnsanları kötü sonuç ve âkıbetten koruma heyecanını ifadelendirdiği bir anlatımında O, kendi ruh halini, insanları ateşin etrafına üşüşen pervâneler misali yanmasın mahv olmasınlar diye oradan uzaklaştırmaya çalışan birisine benzetir ve "Sizi ateşe düşmekten alıkoymak için, ben eteklerinize sarılıyorum, siz ise pervâneler gibi ateşe doğru hücum ediyorsunuz".²¹⁰ Bu yönüyle Hız. Peygamber'in sosyal becerilerini daha doğru bir tabirle

²⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, 5/256 – 257.

²⁰⁸ Acar Baltaş, a.g.m.

²⁰⁹ Zuhâl Baltaş, a.g.e., s. 26.

²¹⁰ Ali Akyüz, a.g.e., s. 448.

ümmeıyla geliştirdiği rahmânî münâsebetin anlam ve derinliğini herhangi bir araştırmayla ya da ciltler dolusu telifle de ifade etmek imkânsızdır.

Araştırmamızın tamamında takip ettiğimiz "Hz. Peygamber'in duygusal zekâsını yansıtan kesitler sunmak" dūřuncesi burada da geğerliliğini korumaktadır. Bu bölümde sosyal yetkinliklerin ikinci adımı olan sosyal becerileri Hz. Peygamber'in duygusal zekâsı perspektifinden ele alacağız.

1. İletişim

Sosyal becerilerin ilki ve en önemlisi olan iletişim, kişinin karşısındaki kişiyi anlamak için dinlemesi ve onu ikna etmesi için mesajın, üslubu kadar önemli olduğunun farkında olması²¹¹ anlamına gelmektedir. Günlük yaşantıda çözümlenemeyen problemlerin temelinde hep yöntemdeki yanlışlıklar vardır. "Vusulsüzlüğümüz usulsüzlüğümüzdendir" özdeyişi bu mantığı ve muhtevasını en iyi şekilde özetler. Hz. Peygamber'in, insanların kalplerine girmesinde ve mesajını en doğru şekilde ulaştırmasında onu başarılı kılan temel unsur onun, insana ve varlığa olan sevgisidir. "(Resûlüm!) Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik"²¹² ayeti, onun bu sevgisini ve bu sevginin kaynağını ifade eder.

Kur'an, Hz. Peygamber'in insanlarla iletişimindeki başarısının temelindeki sevgiyi şu şekilde diler getirmektedir: " O vakit, Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et; iş hakkında onlara danış. Kararımı verdiğin zaman da artık Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever." ²¹³

Kur'an'ın genelinde tebliğ yöntemi olarak, sevgi ve devamında güzel üslupla hareket tavsiye edilmiştir. Hz. Musa ve Hz. Harun'a Firavun'a gitmeden önce tavsiye

²¹¹ Acar Baltaş, a.g.m.

²¹² Enbiya (21), 107.

²¹³ Al-i İmran (3), 159.

edilen de yine bu esastır : "Ona yumuşak söz söyleyin. Belki o, aklını başına alır veya korkar." ²¹⁴

Hız. Peygamber'in insanlarla kurduğu iletişimde olmazsa olmaz esaslar :

a. Muhataplarının kapasitelerine ve psikolojilerine göre hareket etmek :

Bir defasında Hz. Hamza, sarhoşluğun tesiriyle bir devenin karnını deşmişti. Haber verilmesi üzerine Hz. Peygamber, onu görmeye geldi. Yanına yaklaştığında da son derece öfkelenildi. Hz. Hamza içkiden kızarmış gözlerini kendisine doğru çevirerek haykırdı : "Sizler de kimsiniz? Ecdadımın kölelerinden başka nesiniz?" Bu sözleri duyan Hz. Peygamber, Hz. Hamza'nın sarhoş olduğunu anlayarak gerisin geri yürüyerek oradan uzaklaştı. ²¹⁵ Hz. Peygamber'in hayatı bu anlamda benzersiz misallerle doludur. Örneğin, bir gün yaşlı bir kadın, Allah nezdinde en makbul amelin ne olduğunu sormuştu. Onun için bu, günde yüz kere Allahu Ekber, Sübhanallah, Elhamdülillah demektir. Bu, bir diğer şahıs için oruçtu. Bir üçüncü kimse için cihattı. Bir başka kadın için de hac, cihattan daha üstündü. ²¹⁶

b. Muhatabına kim olursa olsun değer vermek ve üslubu ne olursa olsun anlatacağı şeyleri dinlemek.

Hız. Aişe'den rivayet edilen bir hadiste, bir adam Hz. Peygamber'le konuşmak istemişti. Adamın geldiğini uzaktan görünce "Kavminin en menfur adamı" dedi. Adam huzura gelip oturunca ona iyi davranıp güler yüz gösterdi. Adam gidince Hz. Aişe bu tezadı sordu. Hz. Peygamber : "Ey Aişe! Benim kaba davrandığımı hiç gördün mü? Kıyamet günü Allah nazarında en fena kişi, şer ve belasından korkarak insanların kendisinden kaçtığı kimsedir" şeklinde cevap verir. ²¹⁷

c. Muhatabını, kim olursa olsun sevmek.

²¹⁴ Taha (20), 44.

²¹⁵ Buhârî, Müsâkât, 13; Hums, 1.

²¹⁶ İbrahim Canan, a.g.e., c. I, s. 124 – 125.

²¹⁷ Ebû Dâvûd, Edeb, 6.

Hz. Peygamber, bütün çilesine ve musibetlerine rağmen, kendisini paralayan, insanlara ve ümmetine çok düşkün, muhataplarından "sevgi"den başka hiçbir talep ve istekte bulunmayan, insan sevgisiyle dolu örnek bir şahsiyetti.²¹⁸

Nasıl ki bir anne evladını gönülden sever ve iyiliği için çırpınır. Hz. Peygamber de mesajının kuşatıcılığının bir sonucu olarak tüm insanlığa şefkat duyardı. Kim olursa olsun iyiliği ve doğru yolu bulması için ilahi teselliye mazhar olacak seviyede²¹⁹ çaba sarf ederdi. Onun rahmeti ve sevgisi o kadar kuşatıcıdır ki Uhud savaşında Müslümanların verdiği maddi manevi kayıplar şöyle dursun Allah katındaki kıymeti ölçülemez vücudundan bir damla kan yere damlar da müşrikler helak olurlar korku ve endişesiyle dua ediyordu: "Allahım ! Kavmimi bağışla; çünkü onlar bilmiyorlar."²²⁰ Hz. Peygamber, kendisini öldürmek isteyenlere değil beddua etmek ya da onlara kinlenmek Allah'a yönelerek onları affetmesi için dua etmekteydi.

2. Etkileme

Duygusal zekânın dışa dönük yönünü oluşturan sosyal becerilerin ikinci yetkinliği "etkileme"dir. Hz. Peygamber'in tesir kuvvetini ifade etmek müstakil araştırmalarla ele alınsa ciltler dolusu eserler meydana getirilebilir. Zira topyekun insanlığın kaderini çok kısa bir zaman diliminde olumsuzdan olumluya çeviren bir insanın, aile reisinin, devlet başkanının daha önemlisi bir Peygamber'in (s.a.v.) müessiriyetini saydığım sosyal roller çerçevesinde izah etmek ancak bu şekilde mümkün olabilir. Ancak araştırmamızın kompozisyonu açısından Hz. Peygamber'in müessiriyet hususiyetine kısaca temas etmek yerinde olacaktır.

Kişinin karşısındaki kişi veya grupta istek uyandırıp heyecan yaratması²²¹ şeklinde tanımlanan etkileme yetkinliği, duygusal zekânın en önemli enstrümanlarındanıdır. Hz. Peygamber'in karşısındaki kişi veya grupları heyecana getirip ruhlarının derinliklerine kadar tesir icra etmesiyle ilgili birkaç misal :

²¹⁸ Ali Akyüz, a.g.e., s. 205.

²¹⁹ Şuarâ (26), 3.

²²⁰ Buhârî, Enbiya, 54; Müslim, Cihâd, 104-105; Ahmed b. Hanbel, c. 1, s. 380.

²²¹ Acar Baltaş, a.g.m.

Hiz. Peygamber, iştirak ettiği savaşlarda bizzat, safların arasına girip, safları kendi elleriyle düzenlemiştir. Bu düzenleme esnasında askerleri motive ederek onlarda kendi aralarında müsabaka hissi tesis etmiştir. Öyle ki bazı sahâbileri gıptaya sevk edebilecek davranışların bile oluşmasına müsaade etmiştir. Misal olarak, Ebu Dücâne'ye (r.a.), sadece bir kılıç vermek suretiyle adeta onu şahlandırmıştır. Elinde tuttuğu kılıcı askerlerine göstererek "Hakkını vermek şartıyla bu kılıcı isteyen var mı?" buyurmuşlardı. Bütün sahâbiler heyecana gelmiş ve herkes bu kılıcın kendisine verilmesini dilemişti. Hiz. Peygamber'in, zihninde kılıcın asıl sahibi olarak tasarladığı Ebu Dücâne sordu:

- Ya Rasulallah! Bu kılıcın hakkı nedir?
- Eğilip bükölünceye kadar harp etmektir.
- Hakkını vermek üzere bu kılıcı bana ver ya Rasulallah !

Hiz. Peygamber bu ince stratejisiyle kılıcı gerçek sahibiyle buluşturmuştu. Elinde gösterdiği ve herkesin tâlip olduğu kılıcı Ebu Dücâne (r.a.)'ye vermesiyle birlikte bütün askerler ondan etkilenmiş ve onun gibi yiğitlikler göstermişlerdir. Zira Ensâr Ebu Dücâne'nin, al renkli sarığını sardığı zaman, onun artık ölüme gittiğini çok iyi biliyordu.²²²

İnsanları etkilemede başlıca esas olumlu olmaktır. Olumlu yaklaşım genel duygu durumunu doğrudan etkileyerek kişinin, gerek özel gerekse iş hayatında var olma ve varlığını sürdürme gücünü arttırır.²²³ Hiz. Peygamber'in, en zor hadiseler karşısındaki müspet duruşuna ve insanları etkilemedeki eşsizliğine bir misal de Hendek Savaşından verilebilir :

Hadis ve siyer kitapları sahâbilerden şu hâdiseyi naklederler: "Hendek kazılıyordu. Allah'ın Rasulü (s.a.v.) de bizimle beraber, hendek kazıyordu. Hatta bizleri motive etmek için :

فاغفر لنا نصار والمهاجرة

اللهم لا عيش إلا عيش الآخرة

²²² İbn Hişâm, a.g.e., c. III, s. 71.

²²³ Zuhul Baltaş, a.g.e., s. 42.

“Allahım âhiret hayatından başka hayat yoktur. Sen ensar ve muhacirlere mağfiret et” diyordu.²²⁴

Askerler açlığın verdiği ızdırabı hissetmemek için karınlarına taş bağlamıştı. Hz. Peygamber onların önünde, karnına bağladığı iki taşla en zor şartlarda onları motive ediyor ve onlarda heyecan uyandırıyor. Ne açlık ne susuzluk onların kararlılığını etkilemiyordu. Hep bir ağızdan Hz. Peygamber'in hem Ensara ve hem Muhacirlere atfettiği iltifat ve heyecan yüklü şiire yine şiirle karşılık veriyorlardı :

ولله لولا أنت ما هتدينا ولا تصدقنا ولا صلينا

فأنزلن سكينه علينا وثبت الأقدام إن لاقينا

“Allahım, Sen olmasaydın biz hidayete eremezdik, namaz kılamaz, zekât veremezdik. Sen üzerimize sekîneni indir ve düşmanla karşılaşırsak bizim ayaklarımızı kaydırma” diyerek ona karşılıklıta bulunuyorlardı.²²⁵

Yukarıda aktardığımız hadiseler, Hz. Peygamber'in kısaca temas etmeye çalıştığımız, tesir gücünü ifade eden örneklerdir. Bu örnekleri çoğaltmak, ciltler dolusu telifler teşkil etmemek imkânsızdır. Hz. Peygamber'in hayatına bir bütün olarak baktığımızda onun insan ilişkilerinde insanlık tarihinin zirve noktasını ihraz ettiğini net bir biçimde görebiliriz.

Çağımız insanı, Hz. Peygamber'in bu ve diğer hususiyetlerini (yetkinliklerini) cüz'i miktarda anlayıp kavraya bile kalp ve ruh dünyasına zarar veren onlarca problemden belki de kolayca kurtulacak ve arayışlarına bir son verecektir. Bu arayışların en makullerinden olan "duygusal zekâ"nın öngördüğü kişisel ve sosyal yetkinlikler Hz. Peygamber'in iç dünyasında en mükemmel surette mevcuttur.

Konuya bu açıdan yaklaştığımızda araştırmamızın bir amacını da "Hz. Peygamber'in üstün yaşantısının ve duygusal zekâsının; kişisel gelişim eğitimlerinde model alınması, akıl ve duygu yapısıyla insanlığın zirve noktasını temsil etmesi yönüyle onunla birebir olmasa da mecazen aynileşmenin sağlanması şeklinde ifade edebiliriz.

²²⁴ Buhârî, Menâkibu'l-Ensâr, 9; Müslim, Cihâd, 127.

²²⁵ Buhârî, Meğâzî, 29; Müslim, Cihâd, 123, 124, 125.

Duygusal zekâ, NLP ve çoklu zekâ gibi onlarca kişisel gelişim kavramının temsilcisi konumundaki psikologlar, sosyologlar, psikiyatrisiler, toplum mühendisleri ve diğer sosyal bilimciler, verdikleri eğitimlerde ve telif ettikleri eserlerde Hz. Peygamber'e ve onun üstün ahlakına temas etmeden geçmemelidirler. Zira o, tüm insanlığa bir çağrıda bulunmaktadır: Allah'ın kulları! Bana gelin! Çünkü ben size (gönderilmiş) güvenilir bir elçiyim.²²⁶

3. Çatışma Çözümü

Hz. Peygamber'in devr-i saadetinde, adalete dayalı hukuk zemininde herkesin kendini istediği gibi tanımladığı bir sosyal sözleşme ve herkesin güven duyduğu bir toplumsal yapı oluşturulmuştur. Fikri örgüsünü Kur'ân'ın belirlediği bir sosyal oluşum herkes gibi peygamberi de sorumlu tutmaktaydı. Kimsenin zorla değiştirilmesine müsaade etmeyen bir sosyo-politik ve sosyo-kültürel doku teşekkül ettirilmişti. Dokunulmazlıkların olmadığı bir mesuliyetle herkesin uymak zorunda olduğu bir doku...²²⁷

Adaletin geliştiği ve dokunulmazlıkların kabul edilmediği bir zeminde her şey kolaylıkla çözümleniyordu. Esasen, kişinin anlaşmazlıkları müzakere ederek ve uzlaşarak çözüme yönelmesi²²⁸ anlamına gelen "çatışma çözümü" Hz. Peygamber'in üzerinde hassasiyetle durduğu meselelerdendi.

Hz. Peygamber, müslümanların birbirleriyle çatışmalarına dayanamazdı.²²⁹ Ashâbı arasında bir anlaşmazlık çıktığını öğrendiği zaman, "Haydi gidelim, aralarımı bulalım" diyerek yanına bazı sahâbîleri de alır, oraya gider ve küskünleri barıştırırdı.²³⁰ İnsanları barıştırmanın Allah'ı ve Resulü'nü memnun edeceğini söylerdi.²³¹

Bir gün, Hz. Peygamber'in huzuruna bir kız çocuğu gelir:

²²⁶ Duhan (44), 18.

²²⁷ Ali Akyüz, a.g.e., s. 412.

²²⁸ Acar Baltaş, a.g.m.

²²⁹ Buhârî, Edeb, 57; Müslim, Birr, 32; Ebû Dâvûd, Edeb, 47; Tirmizî, Birr, 24; İbn-i Mâce, Duâ, 5.

²³⁰ Buhârî, Ezan, 48, Amel fi's-salât, 3,16, Sehv, 9, Sulh, 1, Ahkâm, 36; Müslim, Salât 102; Ebû Dâvûd, Salât, 169; Nesâî, İmâmet, 7

²³¹ Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, **el-Mu'cemu'l-Kebîr**, Bağdat, 1984, c. 8, s. 527.

- Ya Rasûlallah, Babam beni istemediğim halde amcamın oğluyla evlendirdi, der. Allah Rasûlü derhal babasını çağırır ve:

- Kızımı, istemediği halde başkasıyla evlendirmeye zorlayamazsın! der. Bunun üzerine adam:

- Nasıl emrederseniz ya Rasûlallah, diyerek yaptığından vazgeçer.²³²

Yine bir gün Hz. Peygamber evindeyken, mescid-i nebevîden bir gürültü geldiğini duydu. Ka'b b. Mâlik, İbn-i Ebû Hadred'den alacağını istemiş bunun üzerine bir gürültü kopmuştu. Ümmetinden birinin sıkıntıda olmasına Hz. Peygamber pek üzülürdü. Gürültüyü duyunca odasının kapısındaki perdeyi araladı ve "Ka'b !" diye seslendi. Ka'b b. Mâlik "Emret, Yâ Rasulallah" diyerek ona doğru yöneldi. Hz. Peygamber, Ka'b'a eliyle 'alacağının yarısını' bırak diye işaret etti. Bunun üzerine Ka'b, "Bıraktım Yâ Rasulallah !" dedi. İbnu Ebu Hadred'e dönerek: "Kalk sen de borcunu öde" buyurdu.²³³

4. İşbirliği

İşbirliği, "kişinin, başka insanlarla ortak amaçlar doğrultusunda işbirliği yapmaktan zevk duyması"²³⁴ demektir. Hz. Peygamber'in hayat-ı seniyyelerini bütün olarak ele aldığımızda onun cemaat ruhuna ciddi manada önem verdiğini görürüz. Birlik şuurunun oluşması adına ibadetlerin bile toplu halde yapılmasını tavsiye hatta teşvik etmiştir. Onun hayatı deyim yerindeyse yalnızlıktan uzak, halk içinde olmaya dönük bir hayattı.

²³² Nesâî, Nikâh, 36.

²³³ Buhârî, Salât, 71, 83, Husumat, 4, 9, Sulh, 10, 14; Müslim, Müsâkât, 20; Ebû Dâvûd, Kaza, 12.

²³⁴ Acar Baltaş, a.g.m.

Habbab b. Eret Hz. Peygamber tarafından bir yere gönderilmişti. Habbab'ın evinde başka erkek yoktu. Kadınlarsa keçi sağmayı bilmiyorlardı.Hz. Peygamber, hergün gider onun keçilerini sağardı.²³⁵

Hz. Peygamber, henüz çocukken Kabe binasının tamirine katılmış, Kabe için taş taşımıştı.²³⁶ Onun Küba ve Medine'deki mescidi inşa etmedeki dayanışma ve işbirliği ruhu önceki bölümlerde aktardığımız Hendek Savaşı için çukurlar kazmaktan farklı değildi. Bunları yaparken, arkadaşlarıyla yan yana olmak, onlara yardımcı olmak ona büyük haz veriyordu. Zira duygusal zekâ yoğunluğu en üst düzeydeki insan olması hasebiyle ondaki "işbirliği ve takım ruhu" da en üst seviyedeydi.

5. Ekip Çalışmasına Yatkın Olmak (Cemaat Bilinci)

Grup dinamiği, kişinin bir grupta birlikte olduğu zaman ortak amaçlar doğrultusunda sinerji yaratacak bir çalışmaya girebilmesidir.²³⁷

Hz. Peygamber, çevresine her daim ümit tomurcukları saçmış ve her an sahâbîlerini en müspet hislerle hareket ettirmeyi fitrat haline getirmişti. Hz. Peygamber, sevenlerin sevgilerini dile getirmelerini isterdi. Kendisi de bir defasında Muaz b. Cebel'e "Muaz! Yemin ederim ki ben seni gerçekten seviyorum"²³⁸ demişti. Onun bu yaklaşımı kendisi ve ashâbı arasında bir sinerji meydana getiriyordu.

Hz. Peygamber'in insanların birbirleriyle kaynaşmasını sağlamak için onların

- a. Birbirlerini sevmelerini
- b. İyiliğe teşekkür etmelerini
- c. Hediyeleşmelerini

²³⁵ Şiblî, Muhammed Nu'mânî, **Peygamberimizin Risâleti ve Şahsiyeti**, 3. Baskı, (trc. Ahmet Karataş), Timaş Yayınları, İstanbul, 2006, s. 302.

²³⁶ Şiblî, a.g.e., s. 301.

²³⁷ Acar Baltaş, a.g.m.

²³⁸ Ebû Dâvûd, Vitri, 26; Tirmizî, Zühd, 30; Nesai, Sehvi, 60; Ahmed b. Hanbel, 5/247.

d. Tokalaşmalarını

e. Birbirlerine hürmeten ayağa kalkmalarını tavsiye ederdi.²³⁹

Hız. Peygamber'in, grup dinamiği ve ekip ruhunu oluşturma adına ifade buyurduğu bu tavsiyeleri maddeler halinde ele alalım.

a. Birbirini sevmek

Hız. Peygamber, inananların birbirlerine olan sevgilerini pekiştirmek için onları şu sözlerle motive ediyordu :

İmanın tadını alabilmek için gerekli üç şarttan biri, birbirini Allah rızası için sevmektir.²⁴⁰

Allah rızası için birbirini seven, bunun için bir araya gelen birbirini ziyaret eden ve aynı duygularla birbirine yardım ve iyilik edenler, Allah'ın sevgisini hak edeceklerdir.²⁴¹

b. Teşekkür etmek

Birinden iyilik gören kimse elinden geliyorsa o iyiliğe karşılık vermelidir. Karşılık verecek maddi gücü yoksa ona dua etmelidir. Çünkü insanlara teşekkür etmesini bilmeyen Allah'a da şükretmiş olmaz. Allah'a en çok şükredenler insanlara en fazla teşekkür edenlerdir.²⁴²

c. Hediyeleşmek

Hız. Peygamber, kendisine sunulan hediye kabul eder, kendisi de onun karşılığında hediye verirdi. Hediyeleşmenin sevgiyi perçinleyeceğini, kalpteki kin ve

²³⁹ Yaşar Kandemir, **Peygamberimin Sevdığı Müslüman**, 12. Baskı, Zafer Yayınları, İstanbul, 2005, 467-472.

²⁴⁰ Buhârî, İman, 9, 14; İkraah, 1, Edeb, 42; Müslim, İman, 67; Ebû Dâvûd, Sünnet, 15; Tirmizî, İman, 10.

²⁴¹ Müslim, Birr, 38; Ahmed b. Hanbel, 5/233, 247; Malik, Şa'r, 16.

²⁴² Ahmed b. Hanbel, 5/212; Heysemî, c. 8, s. 180.

nefreti yok edeceğini söylerdi. Komşuların hediyeleşmesini tavsiye eder. Hediye vermeye en yakın komşudan başlamak gerektiğini belirtirdi.²⁴³

d. Tokalaşmak (Musâfaha)

Hz. Peygamber, müslümanların birbiriyle tokalaşmasını isterdi. İki müslüman musâfaha edince daha oradan ayrılmadan günahlarının döküleceğini söylerdi. Sahâbiler de birbiriyle musâfaha ederdi..²⁴⁴

e. Saygı göstermek

İleri gelen sahâbilerden Sa'd b. Muaz, bir gün Hz. Peygamber'in yanına gitmişti. Hz. Peygamber orada bulunan Ensarilere "büyüğünüz için ayağa kalkınız"²⁴⁵ buyurdu ve böylece saygıya layık kimseler için ayağa kalkılabileceğini öğretmiş oldu.²⁴⁶

6. Liderlik

Liderlik, kişinin başka insanları ikna etmesi, ilham vermesi, heyecan yaratması ve harekete geçirmesi²⁴⁷ demektir. Hz. Peygamber'in sayılan her bir vasfıyla ilgili misaller, ciltler dolusu diyebileceğimiz ölçekte siyer kitaplarında en teferruatlı biçimde anlatılmaktadır. Hz. Peygamber'in duygusal zekâsında liderliğini ele almadan önce liderliğe bakış açısını anlamak yerinde olacaktır.

Hz. Peygamber, devlet ve aile idaresiyle ilgili: "Hepiniz, birer çobansınız (idareciniz) ve hepiniz idareniz altındakilerden sorumlusunuz. Devlet başkanı bir çobandır ve o, yönettiklerinden sorumludur. Erkek ailesinin çobanıdır ve o, idaresi

²⁴³ Buhârî, Şuf'a, 3, Hibe, 16.

²⁴⁴ Buhârî, İsti'zân, 27; Ebû Dâvûd, Edeb, 140, 141; Tirmizî, İsti'zan, 31; İbn-i Mace, Edeb, 15; Ahmed b. Hanbel, 5/260.

²⁴⁵ Buhârî, Meğazi, 31, Cihâd, 168, Menakibu'l-Ensâr, 12, Meğazi, 32; Müslim, Cihâd, 64.

²⁴⁶ Yaşar Kandemir, a.g.e., s. 471.

²⁴⁷ Acar Baltaş, a.g.m.

altındakilerden sorumludur. Kadın, kocasının evinin çobanıdır ve o da idaresi altındakilerden sorumludur.²⁴⁸

Hız. Peygamber, kim olursa olsun idareciyi bir çobana benzetmektedir. O, idareciyi bir komutana, valiye ya da bir başka önden giden lidere değil de güttüklerinin en arkasından giden çobana benzetmiştir. Zira en arkadan gidenin, idaresi altındakileri görme imkânı vardır. En önden gidense ancak dönüp arkasına baktığında bu imkân oluşur. Yükünün ağırlığını hisseden, idaresi altındakileri en iyi şekilde tartabilen bu liderlik modeli, esasen duygusal zekâdaki liderlikle birebir paralellik arz etmektedir.

Bir gün Husayn isminde sonradan sahâbî olma şerefine ulaşan bir zat Hız. Peygamber'in huzuruna gelir. Niyeti ona akıl vermektir. Hız. Peygamber'i ikna edecek ve onu davasından vazgeçirecektir. Hız. Peygamber, hiç beklenmedik bir üslupla, muhatabına öyle hitaplarda bulunur ki, Husayn, sözünü ve diyeceklerini bitirince, Hız. Peygamber, edebinden ve nezaketinden hiçbir şey kaybetmeden sorar:

- Ey Husayn, sen kaç ilaha kulluk yapıyorsun?
- Yedi tane yerde, bir de gökte olmak üzere sekiz ilaha kulluk yapıyorum.

Husayn'ın gökte dediği, bir türlü silemedikleri kalplerinden atamadıkları Allah'tır. Hız. Peygamber'in soruları Husayn'ın bu sorulara verdiği cevaplarla devam ediyor:

- Sana bir zarar geldiğinde kime yönelirsin ?
- Göktekine.
- Malın helâk olduğunda kime yalvarırsın?
- Göktekine.

Bunun üzerine Hız. Peygamber :

²⁴⁸ Buhârî, Nikah, 80, 89, Cum'a, 11, Ahkam, 1; Müslim, İmâre, 20; Ebû Dâvûd, İmâre, 1; Tirmizî, Cihâd, 27; Ahmed b. Hanbel, 2/54, 55, 111.

- O, senin yönelişlerine tek başına cevap veriyor ama sen hiç gereği yokken ona şirk koşuyorsun! Benim anlattıklarım bundan farklı değil ki ! Müslüman ol, kurtul!²⁴⁹

Bu konuşmada ön plan çıkan özellik sadeliktir. İnsanlarla hatta bütün canlılarla iyi ve güzel diyaloglar kurup geliştirmenin en can alıcı, etkin prensibi güler yüzlü nâzik ve sade olmaktır.²⁵⁰ Muhatabın durumu o kadar net belirlenmiştir ki, Husayn'ın diyecek bir şeyi kalmamış ve müslüman olmuştur.

7. İlişki Kurmak

İlişki kurmak, kişinin sosyal, aile ve iş çevresinde anlamlı ve doyumlu ilişkiler kurması, gündelik ilişkilerde insanlarla ilişki kurmak ve geliştirmek konusunda zorluk çekmemesi²⁵¹ demektir.

Hz. Peygamber insanlarla temasa geçmede hiç zorlanmaz, hangi yaş, ırk ve sosyal sınıftan olursa olsun herkesle çok çabuk iletişim kurardı. Dış görünümü, vücut dili ve hitap tarzı çok etkili olsa da insanlarla geliştirdiği diyaloglarda ilk göze çarpan hususiyet, samimiyetti. Bu yönüyle Hz. Peygamber iç ve dış dünyasını birbirini nakzetmiyor, tam aksine görenlerin içini ısıtan bir ahenk arz ediyordu.

Evrensel insani erdemlere ulaşmak, sadece vizyon ve dış görünümle, tabiidir ki, mümkün değildir. O takdirde bu riyâkarlık ve ikiyüzlülük sonucunu doğurur. ... Dikkat edilmesi gereken bir husus da, düşünce ve inançlarıyla uyumlu yaşayan insanların dış dünyaya yansıyan etkinliklerinin, samimiyetleriyle orantılı olmasıdır. Fikir ve düşünceleri ne olursa olsun söylemleriyle uyumlu ve özdeşleşmiş kimselerin ruh halinin dış dünyaya gizemli bir etki bıraktığı gerçeği görmezden gelinmez bir vâkıâdır.²⁵² Bir defasında bir adam Hz. Peygamber'e gelerek ondan bir deve istemişti. Hz. Peygamber de :

²⁴⁹ İbn Hacer, a.g.e., c. I, s. 337.

²⁵⁰ Ali Akyüz, a.g.e., s. 140.

²⁵¹ Acar Baltaş, a.g.m.

²⁵² Ali Akyüz, a.g.e., s. 120.

- Peki, sana bir devenin yavrusunu vereceğim, demişti. Adam :
- Ben devenin yavrusunu ne yapayım?, diye şaşkınlığını ifade edince O:
- Bir devenin yavrusu olmayan deve var mıdır? ²⁵³ demişti.

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber temsil ettiği peygamberlik ve devlet reisliği vazifelerinin ciddiyeti yanında kimi zamanda - duygusal zekânın önemle üzerinde durduğu - "sevencelik"le hareket etmekten sakınmıyordu. Ruhani ve politik konumunun ağırlığına rağmen insanlarla temas kurmaktan geri durmuyordu.

Hz. Peygamber aile hayatına ve eşlerine çok bağlıydı. Hz. Peygamber yirmi beş yaşındayken kırk yaşındaki Hz. Hatice'yle evlenmiş ve yirmi beş sene onunla evli kalmıştır. Bu zaman zarfında da ikinci bir evlilik yapmamıştır. Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'ye verdiği kıymeti ve ona olan bağlılığını Hz. Âişe şöyle anlatır : "Hz. Hatice'yi hiç görmediğim halde, Hz. Peygamber'in diğer eşlerinden fazla onu kıskanırdım. Zira Hz. Peygamber daima onu anlatır ve anardı. Hatta bir gün bu yüzden Hz. Peygamber'in kalbini kırmıştım. O da : 'Allah, benim kalbime onun sevgisini vermiştir' karşılığında bulunmuştu." Hz. Hatice'nin vefatından sonra kız kardeşi Hâle, Hz. Peygamber'i ziyaret edip huzuruna çıkmak için müsaade istemişti. Hâle'nin sesi Hz. Hatice'ye benzediğinden Hz. Peygamber birdenbire heyecanlanmış ve "Allahım! Bu gelen mutlaka Hâle'dir demişti. Bu vefa duygusu ve sevgiyi kıskanıp "Ölen bir ihtiyar kadını bu kadar hatırlamanın anlamı ne?" deyince Hz. Peygamber vefa ve kadirşinaslık dolu şu cevabı vermişti :

- Hayır, gerçek senin dediğin gibi değil. Herkes bana inanmadığı zaman, bana inanan o idi. Herkes müşrik iken o Müslümanlığı kabul etmişti. Benim hiçbir yardımcım yokken o bana yardım ediyordu. ²⁵⁴

²⁵³ Tirmizî, Şemâil.

²⁵⁴ Müslim, Fedâilu's-sahâbe, 12.

SONUÇ

"Hadisler Işığında Hz. Peygamber'in Duygusal Zekâsı" adıyla gerçekleştirilen bu araştırmada ulaşılan sonuçları şöyle özetlemek mümkündür:

Duygusal zekâ, kişinin kendi duygularını anlaması, başkalarının duygularına empati beslemesi ve duygularını yaşamı zenginleştirecek biçimde düzenleyebilme yeterliliğidir. Duygusal zekâ; duyguların mahallinin kalp, düşüncelerin mahallinin ise akıl olması fikrini desteklemektedir. Ancak duygusal zekânın öngördüğü "kalp", göğüs kafesimizde değil beynimizin içindedir. Vücut işleyişini ve hayatiyetini sürdüren biyolojik kalbin yanı sıra bir de duygulara yön veren ikinci bir kalp daha vardır. Bu ikinci kalp, fiziksel varlıktan yoksun değil bilakis beynin ön kısmında yer alan, badem ya da bir çiğnem et büyüklüğünde bir merkezdir. İlahiyat terminolojisinde " mudğa - مضغة " yani "bir çiğnem et", psikoloji ve nörolojide "amigdala" yani "badem" olarak geçen bu merkez alışlagelenden farklı bir işleyişe sahiptir.

Harvard Üniversitesinden Dr. Daniel Goleman, duygusal zekâ ifadesiyle prensipte akıl ve duygunun ayrı mekanizmalar olduğunu kabul etmekle beraber birinin diğerinden üstün tutulamayacağını savunuyordu. Goleman, duygusal zekâyı (emotional quotient) – ifade olarak – ilk telaffuz ettiğinde "duygu" kelimesini, günlük kullanımdaki anlamından farklı olarak akılcı zihnin işleyişine benzer ikinci bir zihin yerine kullanmıştı.²⁵⁵

Duygusal zihin, duygusal zeka vb. tabirlere paralellik arz eden kullanımlar İslam tarihinde öteden beri mevcuttur. Gazâlî, kalbi maddî ve ruhanî olarak ikiye ayırırken²⁵⁶ Kınalızâde Ali Efendi, akl-ı amelîyi, hikmet yönünden alim olan kuvvet olarak tarif eder.²⁵⁷ Bu yönüyle modern psikolojinin tanımladığı duygusal zekâyı Gazâlî'nin "ruhanî kalp" ve Kınalızâde Ali Efendi'nin "akl-ı amelî" tabirleri örtüşmektedir.

²⁵⁵ Goleman, a.g.e., s. 22.

²⁵⁶ Gazâlî, Zeynu'd-dîn Ebû Hâmid Muhammed, **Kimyâ-i Saâdet**, (trc. A. Faruk Meyan), Bedir Yayınevi, İstanbul, ts., s. 18-19.

²⁵⁷ Kınalızâde Ali Efendi, a.g.e., s. 35.

Kur'an ve sünnette kalbe bütün şuur, vicdan, his ve idraklerimizin kaynağı olarak değer atfedilmekte ve ağırlıklı olarak bu çerçevede tanıtılmaktadır. Maddî kalp ise daha ziyade manevî kalbin konumunu ortaya koymak amacıyla söz konusu edilmektedir. Bu duruma göre kalp, insanda bilme, anlama, tanıma özelliğine sahip ilâhî ve ruhanî bir cevherdir. Allah'ı tanıyan, ona itaat eden, gerçekte Allah'a isyan eden yine kalptir.²⁵⁸

Araştırmamızda duygusal zekâyı Kur'an perspektifinden ele aldık. Ardından Hz. Peygamber'in duygusal zekâsını öncelikle "kişisel yetkinlikler" ardından "sosyal yetkinlikler" olarak maddeler halinde arz etmeye çalıştık ve gördük ki akılcı ve duygusal zekâ birbirinden kopamaz, sadece biriyle hareket etmenin büyük zararlar getireceği muhakkaktır. Kur'an'ın ve hadislerin ruhunda bu iki donanımın birbirinden hiç ayrılmadığını tespit ettik.

Araştırmamızın muhtevası çok geniş olması yönüyle duygusal zeka yetkinliklerini maddeler halinde daha detaylı inceleyemedik. Bu çalışmadan sonra sadece kişisel ya da sadece sosyal yetkinliklerle hatta bunların alt başlıklarıyla ilgili daha ayrıntılı çalışmalar yapılabilir. Mesela Hz. Peygamber'in empati anlayışı müstakil bir araştırma konusu olabilir. Tek başına bilginin ideal bir hedef olmadığı, bilginin, tatbikle anlam kazanacağı açıktır. Bunu, Divan-ı Ali'deki beyitler özlü olarak ifade eder.

لَيْسَ الْبَلِيَّةُ فِي أَيَّامِنَا عَجَبٌ بَلِ السَّلَامَةُ فِيهَا أَعْجَبُ الْأَعْجَبِ

لَيْسَ الْجَمَالَ بِأَثْوَابٍ تُزَيِّئُهَا إِنَّ الْجَمَالَ جَمَالُ الْعِلْمِ وَالْأَدَبِ

Günümüzde yaşanan türlü türlü problemler gelmesin size garip,

Bilakis onların içinde, bilin ki sıhhatli kalmaktır asıl garip.

Zarif ve süslü elbiseler giyinmekle hiç olur mu güzellik?

İlim ve edeb güzelliğidir, gerçek güzellik.

²⁵⁸ Öztürk, Mustafa, **Hadislerin Işığında Kalbin Değeri**, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s. 128.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed, **Keşfu'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs amme'stehera mine'l-ehâdîs alâ elsineti'n-nâs**, (nşr. Ahmed el-Kalâş), I-II, Beyrut 1351.
- Akgül, Muhittin, **Kur'an'da Hz. Muhammed'in Özellikleri**, İstanbul 2002.
- Akyüz, Ali, **Yaşayan Kur'ân Hazreti Peygamber**, İstanbul 2005.
- Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddin Mahmud, **Rûhu'l-Meânî**, Beyrut ts.
- Baltaş, Zuhâl, **İnsanın Dünyasını Aydınlatan Ve İşine Yansıyan Işık Duygusal Zekâ**, İstanbul 2006.
- Beyhakî, Ebubekr Ahmed b. el-Hüseyin, **Delâilu'n-nübüvve**, (nşr. Abdulmutî Kal'acı), I-VII, Beyrut 1985.
- **es-Sünenü'l-kübrâ**, I-X, Haydarâbâd 1344.
- **Şu'abu'l-îmân**, (nşr. Ebu Hacer Muhammed b. Saîd b. Besyûnî Zağlûl), I-IX, Beyrut 1990.
- Buhari, Muhammed b. İsmail, **el-Câmiu's-Sahîh**, I-IX, İstanbul 1981.
- **el-Edebu'l-müfred**, (nşr. Muhammed Nâsiruddin el-Albânî, trc. Rauf Pehlivan), İstanbul 2005.
- Canan, İbrahim, **Peygamberimizin Tebliğ Metotları**, I-II, İstanbul 1998.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as Es-Sicistânî, **es-Sünen**, İstanbul 1981.
- Ebû Nuaym, el-İsfehânî, **Hilyetu'l-evliyâ'**, I-X, Kahire 1974–1979.

El-Hûlî, Muhammed Abdulazîz, **el-Edebu'n-Nebevî**, (trc. Sezâi Özdemir), İstanbul 1982.

Firuzâbâdî, Mecduddin **el-Kâmûsu'l-Muhît**, Beyrut ts.

Gazâlî, Zeynu'd-dîn Ebû Hâmid Muhammed, **Allah Yolunda Kalplerin Keşfi**, (trc. Abdullah Aydın) İstanbul 2003.

----, **Kimyâ-i Saâdet**, (trc. A. Faruk Meyan) İstanbul, ts.

----, **Ravdatu't-tâlibîn ve umdetu's-sâlikîn**, (trc. Dilaver Selvi), İstanbul 2005.

Goleman, Daniel, **Duygusal Zekâ (Neden IQ'den Daha Önemlidir?)**, (trc. Banu S. Yüksel), İstanbul 2005.

Hâkim, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah, **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn**, I-IV, Haydarâbâd, 1334-1342.

Heysemî, Nureddin Ali b. Ebu Bekir, **Mecmeu'z-zevâid ve menbe'ul-fevâid**, I-X, Beyrut 1967.

İlgınlar, Elif Sema, **Yunus Emre'den Seçmeler**, İstanbul 2005.

İbn Hacer, el-Askalânî, **el-İsâbe fî temyîzi's-Sahâbe**, (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), I-VIII, Kahire 1970–1972.

İbn Hanbel, Ahmed, **Müsned**, I-VI, Dâr-u Sadr, Beyrut ts.

İbn Hişâm, Abdulmelik b. Hişâm, **es-Sîretü'n-nebeviyye**, (nşr. Mustafa es-Sekka v.d.), I-IV, Kahire 1955.

İbn Kesir, İsmail b. Ömer, **el-Bidâye ve'n-nihâye**, I-XIV, Kahire 1932–1939.

İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, **es-Sünen**, İstanbul 1981.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn, **Lisânu'l-Arab**, Dâru's-Sadr, Beyrut 1990.

- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd, **et-Tabakâtu'l-kübrâ**, (nşr. İhsan Abbas), I-IX, Beyrut 1968.
- İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî, **Üsdü'l-Ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe (1-7)**, (nşr. Muhammed İbrahim el-Bennâ v.d.), Kahire 1970–1973.
- İmam Malik, Ebu Abdillâh Malik b. Enes, **Muvatta'**, I-XII, Mısır 1951.
- Kandehlevî, Muhammed Yusuf, **Hayâtu's-Sahâbe**, Dâru'l-Kalem, Şam 1983.
- Kandemir, Yaşar, **Peygamberimin Sevdığı Müslüman**, İstanbul 2005.
- Kınalızâde Ali Efendi, **Ahlâk-ı Alâî**, (haz. Hüseyin Algül), Tercüman 1001 Temel Eser, no. 69, ts.
- Muttakî, Alâeddin Ali el-Muttakî el-Hindî, **Kenzu'l-ummâl fî süneni'l-ekvâli ve'l-ef'âl**, (nşr. Bekrî Hayyânî), I-XVI, Beyrut 1985.
- Müslim, İbnu'l-Haccâc, **el-Câmiu's-Sahîh**, İstanbul 1981.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr, **es-Sünen**, I-VIII, Beyrut ts.
- Oktay, Ayşe Sıdika, **Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî**, İstanbul 2005.
- Öztürk, Mustafa, **Hadislerin Işığında Kalbin Değeri**, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.
- Öztürk, Yener, **Kur'an'da Kalb ve Mühürleşmesi**, İstanbul 2003.
- Richard Boyatzis - Annie McKee - Daniel Goleman, **Yeni Liderler**, (trc. Filiz Nayır – Osman Deniztekin), İstanbul 2005.
- Sayyâdî, Muhammed Ebu'l-Hüdâ, **Dav'u's-Şems fî kavlihî sallallâhu aleyhi ve selem buniye'l-İslâmu ale'l-hams**, (nşr. Muhammed Selim el-Hamâmî), İstanbul 1974.

Şiblî, Muhammed Şiblî Nu'mânî, **Peygamberimizin Risâleti ve Şahsiyeti**, (trc. Ahmet Karataş), İstanbul 2006.

Taberi, Muhammed b. Cerîr, **Câmiu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân**, I-XXX, Kahire 1321.

Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, **el-Mu'cemu'l-Kebîr**, Bağdat 1984.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed, **es-Sünen**, İstanbul 1981.

Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, Ankara 2005.

Uğur, Mücteba, **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, Ankara 1992.

Yardım, Ali, **Peygamberimiz'in Şemâli**, İstanbul 2005.

Yeniçeri, Celal, **Peygamber, Devlet Başkanı, Aile Reisi Hz. Muhammed ve Yaşadığı Hayat**, İstanbul 2000.

Sürekli Yayınlar :

Baltaş, Acar, *Duygusal Zekâ Nedir?*, **Hürriyet İK**, 06.06.1999

Baltaş, Acar, *Liderlik Yetkinlikleri*, **Kaynak**, Sayı: 14, Nisan-Eylül, 2003.

Çalkıvık, Gürhan, *İşte Duygusal Zekâ*, **Önce Kalite**, Yıl: 7, Sayı: 37

İnternet Yayıncılığı :

Beceren, Eray, "Duygular", (4.4.2003), www.duygusalzeka.com, (25.3.2005)

Beceren, Eray, "Eğitim Yöneticilerinin Duygusal ve Sosyal Becerilerinin Geliştirilmesi", (4.4.2003), www.duygusalzeka.net, (25.3.2005)